

Kriminalističke teme

RIJEČ UREDNIKA

Haris HALILOVIĆ

Poštovani čitatelji,

pred Vama se nalazi novi dvobroj časopisa Kriminalističke teme koji donosi četiri nova rada s područja kriminalistike, kriminologije, sigurnosti te krivičnopravnih disciplina. Radovi specifično tretiraju problematiku privrednog kriminaliteta, terorizma, medijacije u okolnostima počinjenja krivično djelo te postupanja ovlaštenih službenih osoba. Tako rad *Morfologija nepravilnosti u izvršenju budžeta i finansijskim izvještajima, korištenju resursa i upravljanju državnom imovinom u Federaciji Bosne i Hercegovine*, predstavlja opis nepravilnosti u upravljanju financijama, korištenju resursa i upravljanju državnom imovinom, koje se pojavljuju u radu javnog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine, a koje se mogu dovesti u vezu sa korupcijom. Znanstveni radovi s ovom tematikom, u Bosni i Hercegovini su danas iznimno rijetki, te je za očekivati da će ovaj rad svojim sadržajem privući značajnu pažnju znanstvene i stručne javnosti. *Postoji li psihološki profil teroriste?* - rad je koji tangira na međunarodnoj ali i nacionalnim razinama aktuelnu problematiku terorizma, specifično individualnih, grupnih i društvenih karakteristika koje mogu biti od utjecaja na formiranje ličnosti teroriste. Nesumnjivo, jako vrijedan rad s područja suprotstavljanja terorizmu koji može doprinijeti boljem razumijevanju ovog problema u savremenim uvjetima. Rad *Perspektive modela: Medijacija između žrtve i maloljetnog počinitelja kaznenog djela u kaznenopravnom sistemu Federacije Bosne i Hercegovine*, razmatra poseban model medijacije u okolnostima kada se kao počinitelj krivičnog djela pojavljuje maloljetna osoba. Ovaj model trebao bi doprinijeti prevenciji maloljetničkog prestupništva ali i drugim ciljevima krivičnoga zakonodavstva kada su u pitanju maloljetnici kao počinitelji krivičnih djela. S obzirom na temu koju tretira, ovaj rad ima kapacitet da doprinese unaprijeđenju postupka medijacije u Bosni i Hercegovini te posebno prevenciji maloljetničkog prestupništva kao i položaju maloljetnika u sukobu sa zakonom. Konačno, rad *Kriminalističke procedure Granične policije kod krijumčarenja oružja i vojne opreme*, sa stručnog stajališta, prezentira postupanja ovlaštenih službenih osoba Granične policije onako kako je to propisano odgovarajućim zakonskim i podzakonskim propisima u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na postupanja u slučaju krijumčarenja oružja i vojne opreme. Kvalitetan stručni rad koji će pronaći svoje mjesto u daljem razvijanju adekvatnih procedura suprotstavljanja kriminalitetu od strane pripadnika Granične policije Bosne i Hercegovine.

Koristim također i priliku da se zahvalim svim autorima, odnosno koautorima na dostavljenim radovima, kao i redakciji Časopisa čiji je ovo prvi autorski broj, na uložnim naporima, da se zainteresiranoj znanstvenoj i stručnoj javnosti predstave istraživanja na područjima kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija.

Glavni i odgovorni urednik
Prof. dr. sc. Haris Halilović

**MORFOLOGIJA NEPRAVILNOSTI U IZVRŠENJU BUDŽETA I FINANSIJSKIM
IZVJEŠTAJIMA, KORIŠTENJU RESURSA I UPRAVLJANJU DRŽAVNOM IMOVINOM
U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE**

**SCOPE AND FORMS OF IRREGULARITIES IN BUDGET EXECUTION AND THE
FINANCIAL STATEMENTS, THE USE OF RESOURCES AND THE MANAGEMENT
OF STATE PROPERTY BY THE PUBLIC INSTITUTIONS IN FEDERATION OF BOSNIA
AND HERZEGOVINA**

1

*DARKO DATZER
ELDAN MUJANOVIĆ
ELVIR SINANOVIĆ
NEBOJŠA BOJANIĆ*

POSTOJI LI PSIHOLOŠKI PROFIL TERORISTE?

IS THERE A PSYCHOLOGICAL PROFILE OF TERRORIST?

29

*SABINA ALISPAHIĆ
BAKIR ALISPAHIĆ
GORAN KOVAČEVIĆ*

**PERSPEKTIVE MODELA: MEDIJACIJA IZMEĐU ŽRTVE I MALOLJETNOG
POČINITELJA KAZNENOG DJELA U KAZNENOPRAVNOM SISTEMU
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE**

**PERSPECTIVES OF THE MODEL: MEDIATION BETWEEN THE VICTIM
AND THE JUVENILE PERPETRATOR OF THE CRIMINAL OFFENSE IN THE
CRIMINAL JUSTICE SYSTEM OF THE FEDERATION OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

45

*KAROLINA TADIĆ-LESKO
JANJA MILINKOVIĆ*

**KRIMINALISTIČKE PROCEDURE GRANIČNE POLICIJE KOD
KRIJUMČARENJA ORUŽJA I VOJNE OPREME**

**BORDER POLICE PROCEDURE IN THE CASE OF SMUGGLING OF WEAPONS AND
MILITARY EQUIPMENT**

57

*NEBOJŠA BOJANIĆ
REJHAN RAKOVIĆ*

MORFOLOGIJA NEPRAVILNOSTI U IZVRŠENJU BUDŽETA I FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA, KORIŠTENJU RESURSA I UPRAVLJANJU DRŽAVNOM IMOVINOM U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Izvorni naučni rad

Primljeno/Received: 11. 12. 2018.

Prihvaćeno/Accepted: 04. 02. 2019.

Darko DATZER
Eldan MUJANOVIĆ
Elvir SINANOVIĆ
Nebojša BOJANIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Jedna od temeljnih pretpostavki za uspješno suprotstavljanje korupciji je poznavanje razmjera i pojava oblika iste. Iako je utvrđivanje pojava oblika korupcije skopčano sa poteškoćama koje su prisutne i u istraživanjima drugih oblika delinkvencije, spomenuto je naročito prisutno u procjenama razmjera i oblika zloraba koje korupcija podrazumijeva. Mjere koje se koriste su dobrim dijelom subjektivne i snažno pod utjecajem aktualnih društvenih i političkih događaja i prilika.

Ciljevi rada (naučni i/ ili društveni): Rad pruža pregled dostupnih revizijskih izvještaja u Federaciji Bosne i Hercegovine kako bi se opisalo u kojoj se mjeri i koje nepravilnosti u upravljanju finansijama, korištenju resursa i upravljanju državnom imovinom, a koje se mogu povezati sa korupcijom, pojavljuju u radu javnoga sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine. Rezultati mogu poslužiti kreatorima antikorupcijskih politika za fokusiraniji pristup u razvijanju mehanizama sprječavanja i suzbijanja korupcije u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Metodologija/dizajn: Tijekom akademske godine 2014./15. provedeno je anketiranje studenata Visoke policijske škole tijekom nastave (N= 141). Korištene su tri mjere punitivnosti: 1. stav o primjerenom kažnjavanju različitih kaznenih djela, 2. podržavanje smrtne kazne i 3. podržavanje zaoštavanja kažnjavanja kao učinkovite prevencije kriminaliteta.

Ograničenja rada/istraživanja: Istraživanje je deskriptivno i bavi se morfologijom korupcije, u kojem su kao izvori podataka poslužili revizijski izvještaji Ureda za reviziju institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine. Primijenjeno je sadržajno strukturi-

ranje kao tehnika kvalitativne analize sadržaja, a za kreiranje kategorija korišteni su relevantni međunarodni revizijski standardi.

Rezultati/Nalazi: Nalazi prezentirani u radu sugeriraju da su nepravilnosti koje se mogu dovesti sa korupcijom u radu javnoga sektora u federalnim institucijama, očekivano, dosta prisutne. Ukupno ih je oko 14 po revidiranome subjektu, od čega se najveći segment odnosi na nezakonitosti na ime materijalnih troškova, troškova zaposlenih i usluga, zatim na propuste u raspodjeli, utrošku i nadzoru nad utroškom sredstava, nezakonitosti u procesima javnih nabava, a u najmanjoj mjeri na imenovanja i upošljavanje i formiranje komisija.

Generalni zaključak: Očekivano, razmjeri i oblici nepravilnosti povezanih sa korupcijom koji su identificirani u radu ukazuju da je u javnom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine prisutno mnogo nepravilnosti koji se mogu dovesti u vezu sa korupcijom. Za stvaranje detaljnije slike o profilu korupcije u zemlji (odnosno njezinu dijelu) potrebno je primijeniti komplementarni pristup koji bi kombinirao podatke iz više izvora koji su subjektivni i objektivni u naravi. Borba protiv korupcije zahtijeva daljnji konzistentan angažman svih relevantnih subjekata, u kojemu je naročito bitna politička volja i s njom povezana sposobnost vlasti da razvije odgovarajuće institucionalne kapacitete.

Opravdanost istraživanja/rada: Istraživanjem su verificirane često prisutne teze u stručnoj javnosti o snažnoj prisutnosti nepravilnosti koje se mogu dovesti u vezu sa korupcijom u javnom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine. U društvenome smislu, istraživanje pruža činjeničnu osnovu za donošenje adekvatnijih antikorupcijskih politika.

Ključne riječi

korupcija, nepravilnosti u izvršenju budžeta i finansijskim izvještajima, korištenju resursa i upravljanju državnom imovinom, javna uprava

1. UVOD

Korupcija, shvaćena kao zloraba ovlasti u javnome ili privatnome sektoru kako bi se ostvarila korist, najčešće materijalna, za počinitelja ili s njim povezane osobe, fenomen je koji je prisutan posvuda. Kako je to argumentirano u brojnim akademskim, stručnim i inim radovima, ona je doista sveprisutna, samo njezini razmjeri i oblici variraju (Brooks, 2016; Klitgaard, 1988; Lamsdorff, 2007; Noonan, 1984). Danas se smatra krupnim problemom, a procjene ukazuju da se na razini Evropske unije štete uzrokovane korupcijom kreću između 179 i 990 milijardi eura (Hafner, i dr., 2016). Brojne su posljedice koje korupcija uzrokuje. One mogu biti ekonomske (npr. pronevjera golemih sredstava iz državnoga proračuna, nepovoljan utjecaj na konkurentnost i strane investicije, visok stupanj sive ekonomije i s njom povezana nestabilnost zaposlenja, minimalne plaće radnika, nesigurni radni uvjeti i slaba zaštita od poslodavaca, slaba

naplata poreza), društvene (nepovjerenje građana u druge ljude i dominacija tzv. ekskluzivnoga socijalnoga kapitala, prijetnje korupcijskih praksi da prerastu u nepisana, običajna pravila, pa i norme), političke (npr. povećava cinizam kod birača, obezvrjeđuje legalne političke procese, narušava povjerenje u cijeli demokratski sistem, smanjuje sposobnost vlasti da donosi i implementira kvalitetne odluke), te druge (npr. negativno utječe na kvalitetu zdravstvenih usluga, kvalitetu života mjerenu osjećajem blagostanja, obrazovnu strukturu i uopće njegovu ulogu u društvu, itd.)(Datzer, 2016).

Vrijedna spomena jest činjenica da, iako se o korupciji mnogo govori i piše, poduzimaju brojne radnje na suprotstavljanju (uključujući donošenje strategijskih dokumenata), ulažu sredstva na jačanju kapaciteta za smanjenje rizika na korupciju, pokušava utjecati na razvijanje svijesti o njezinoj štetnosti, i sl., još uvijek postoje ozbiljni nedostaci u procjenjivanju njezinih razmjera i pojava oblika. Bez objektivnih i pouzdanih spoznaja o istima, međutim, nije moguće kreirati uspješne antikorupcijske politike, posebice preventivne, i usporediti stanje sa drugim društvima i time stvoriti osnovu za praktične promjene, a u znanstvenome smislu provjeriti hipoteze i razviti valjane teorije (Graycar & Prenzler, 2013). Dio problema u procjenama razmjera i oblika korupcije leži u poteškoćama oko određenja korupcije. Odredi li se korupcija u izvanpravnome smislu, dolazi se na teren javnoga interesa, stavova građana o nedoličnosti određenoga ponašanja, običaja, religijskih tumačenja i dr., koja su uglavnom neodređena, nestabilna i važe samo za pojedine pripadnike društva. Pođe li se od pravnoga određenja, koje jest preciznije i objektiviziranje, također postoji rizik od nekonzistentnosti normi koje distingviraju konformističko u odnosu na delinkventno ponašanje; od prevelike apstrakcije; od podločnosti (pokatkada i žurnim) izmjenama, itd. Svako od određenja reflektira se na mogući teorijsko-metodologijski pristup u istraživanju i mjerenju, istraživački koncept, metode i tehnike prikupljanja podataka, pa i njihovu obradu. Uz to, za korupciju se vežu i druge poteškoće svojstvene izučavanju delinkventnoga ponašanja, kao što su prikrivenost (koja ne karakterizira istraživanja u nekim drugim sferama društvenih odnosa ili u drugim znanstvenim područjima), konsenzualnost aktera, manjkava svijest i znanje o (pravnim) normama koje ga uređuju (Brooks, Walsh, Lewis, & Kim, 2013; Heywood, 2015; Svensson, 2005). Pišući o problemima mjerenja korupcije, Seligson (2006) navodi da se npr. zdravstvene radnike može pitati koliko su zdrave djece porodili u nekom periodu, ali se policijske službenike ne može pitati koliko su uzeli mita ili carinske službenike koliko se dažbina nije ubralo, iako je postojala obaveza. Nije, sem toga, isto mjeriti korupciju na visokoj razini, koja često uključuje političke dužnosnike čiji se rezultat rada odnosi na sve pripadnike katkada goleme zajednice, i administrativnu korupciju, koja se odnosi na nezakonito postupanje službenika u nižim razinama vlasti. Često su u korupcijske prakse involvirani i sami potencijalni prijavitelji, ili je takva atmosfera u organizacijskome okružju da se opravdano očekuje odmazda ukoliko se neko odvaži prijaviti korupciju. Sumnjičenja za korupciju mogu imati vrlo malo veze sa stvarnošću, jer izjave građana, političara i novinara mogu biti sumnjivo motivirane i više ukazivati na političke razmirice i novinarske prakse nego na stvarne razmjere korupcije (Johnston & Kpundeh, 2002).

Unatoč problemima povezanim sa određenjem i istraživanjem korupcije, postoje brojni i smisleni načini istraživanja i mjerenja korupcije. Može ih se podijeliti na osnovu nekoliko kriterija,

pa se, ovisno o načinu saznanja, razlikuju oni koji se temelje na percepcijama¹ i one koji su zasnovani na iskustvu subjekata koji služe kao izvor informacija, odnosno, na one koji su subjektivni (temelje se na vlastitim doživljajima i stavovima ispitanika) i objektivni (npr. postojanje propisa koji uređuju neku oblast, broj sudskih postupaka za korupciju, broj pritužbi na ponašanje javnih službenika, itd.); ili, mjeri li se korupcija neposredno ili ne, na izravne i neizravne mjere (potonje uključuju indikatore o pojavama koje su povezane sa korupcijom i borbom protiv iste, poput uspješnosti kontroliranja korupcije, dobre vladavine, jačanja javne odgovornosti i sl.) (UNDP, 2008). Hawken i Munck (2009) su prema karakteristikama subjekata istraživanja identificirali pet tipova izvora podataka: ekspertne procjene agencija koje se bave procjenama rizika, ekspertne procjene nevladinih organizacija, ekspertne procjene međunarodnih i drugih razvojnih i bankovnih institucija, ispitivanja poslovnoga svijeta i ispitivanja javnosti. O izvoru podataka itekako ovise zaključci o razmjerima korupcije, pa su se greške u procjenama kretale od 3 % za ispitivanja do skoro 15 % za ekspertne procjene, ukazujući na značajne razlike u standardima kojima se subjekti ravnaju i na probleme vezane za jedan od temeljnih zahtjeva za valjanost i pouzdanost u istraživanjima: da istraživanje ne ovisi o onome *ko* mjeri, nego o onome *što* se mjeri.

Analiza sadržaja jedna je od metoda koja se može koristiti za prikupljanje podataka iz informacijskoga materijala različite naravi, kao što su knjige, časopisi, novine, radijske i televizijske emisije, sadržaji sa interneta, i sl. Analiza sadržaja se smatra vrlo dobrom metodom za prikupljanje podataka, koja ima veliku heurističku vrijednost. Njezina se uporaba ne smatra teškom niti skupom, tako da iznenađuje ne tako česta primjena u istraživanju društvenih pojava (Vujević, 2002), uključujući i korupcijska. **Temeljni zadatak ovoga rada je pregled dostupnih revizijskih izvještaja u Federaciji Bosne i Hercegovine kako bi se analizom sadržaja zaključilo u kojoj se mjeri i koje nepravilnosti u upravljanju finansijama, korištenju resursa i upravljanju državnom imovinom, a koji se mogu povezati sa korupcijom, pojavljuju u radu javnoga sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine.** Dosadašnja istraživanja u Bosni i Hercegovini uglavnom su se bavila mjerama indeksiranim na osnovu subjektivnih pokazatelja o korelatima korupcije (npr. Indeks percepcije korupcije Transparency Internationala), stvarnim iskustvima sa korupcijom (UNODC, 2011a), analizom sudskih predmeta (Datzer, 2011; Datzer & Vujović, 2013; OSCE, 2018), studijama slučajeva (Account, 2014), no gotovo nikako analizom sadržaja revizijskih izvještaja. Ista mogu imati veliku vrijednost u identificiranju razmjera i oblika korupcije, kao i u procesuiranju iste (Sinanović, i dr., 2016). Kroz izvještaje o obavljenoj reviziji, javnost dobiva pouzdane i objektivne informacije i podatke o tome u što su javna sredstva (sredstva poreznih obveznika) utrošena, o stanju državne imovine i o načinu upravljanja tom imovinom (Krašić, 2008). Postoji nekoliko razloga za opredjeljenje za analizu navedenih revizijskih izvještaja koje producira Ured za reviziju institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine kao izvora informacija o nepravilnostima u radu javnoga sektora. Ponajprije, korisnici proračuna Federacije Bosne i Hercegovine participiraju u značajnoj mjeri u bruto domaćem proizvodu spomenute društveno-

¹ Koji dominiraju istraživačkim pristupima još od devedesetih godina prošloga stoljeća i imaju izvjesnu ulogu u ukazivanju na štetnost pojave, ali su opterećeni brojnim problemima u vezi sa pristranošću i često služe tek kao posredna mjera stvarnih razmjera korupcije (Heywood, 2015). Andersson i Heywood (2009) smatraju ove mjere impresionističkim u smislu shvaćanja korupcije i ocjene njezine prisutnosti, kao i prividne tačnosti.

političke zajednice, i to sa približno 10 %.² Budući da Federacija Bosne i Hercegovine učestvuje sa oko dvije trećine u bruto domaćem proizvodu cijele države, to ukazuje da se na federalne institucije odnosi oko 7 % ukupnoga državnoga bruto proizvoda, koje, uz to, sa svojih preko sedam hiljada uposlenih čine značajan dio (čak 15 %) ljudskih resursa unutar javne uprave u Federaciji Bosne i Hercegovine (Federalni zavod za programiranje razvoja, 2016). Ured za reviziju institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine treba da osigura neovisno mišljenje o izvršenju proračuna i finansijskim izvještajima, korištenju resursa i upravljanju državnom imovinom od Vlade, proračunskih institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine i javnih institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine.³ S jedne strane, budući da se smatraju presudnim za ocjenu vjerodostojnosti i istinitosti finansijskih izvještaja, nezakonitoga trošenja sredstava, kao i primjene zakonskih propisa subjekata u javnome sektoru (Mamić Sačer, Vuković, & Pavlić, 2016), analizirani revizijski nalazi pružaju informacije za *relijabilno* izražavanje mišljenja o svim registriranim oblicima ponašanja. S druge strane, drugih sveobuhvatnih i pouzdanih podataka o finansijskoj odgovornosti i uopće zakonitosti rada javnog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine, a koji se bave **pojedinačnim institucijama, periodično objavljuju i čine dostupnim javnosti**, zapravo, *nema*. Dakle, Ured za reviziju institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine je trenutno jedina instanca koja se „izvana“, u skladu sa međunarodnim (finansijskim i drugim) standardima bavi kvalitetom upravljanja i odgovornosti u domeni izvršenja proračuna i finansijskih izvještaja, korištenja resursa i upravljanja državnom imovinom, odnosno sredstvo putem kojega javnost ima priliku izvršiti uvid u poslovanje i način upravljanja državnim fondovima i imovinom, kako Pope (2000) određuje svrhu revizije. Procjena da li su rukovoditelji institucija primjenjivali zakone i druge propise, koristili sredstva za odgovarajuće namjene, ocjena finansijskoga upravljanja i obavljanja poslova iz nadležnosti institucija, funkcija interne revizije i sistem interne kontrole, izvršenje proračuna, praćenje procedura javnih nabava, itd., a koja revizori oslovljavaju u svojim izvještajima, pitanja su koja predstavljaju značajan dio sistema kvaliteta upravljanja i odgovornosti i značajno korespondiraju sa fenomenologijom korupcije.

2. METODE ISTRAŽIVANJA

Istraživanje se bavi oblicima pojavljivanja korupcije srodnih ponašanja u revizijskim izvještajima za Federaciju Bosne i Hercegovine. Primijenjeni oblik kvalitativne analize sadržaja spomenutih dokumenata, tzv. sadržajno strukturiranje (Mayring, 2015), teži da, kao što je to inače slučaj za teme kao vid operacionalizacije analize sadržaja, prepozna postojanje korupcije srodnih ponašanja u analiziranome materijalu. Istraživanje ne zanima frekvencija⁴ pojavljivanja riječi ili

² Ukupno ostvareni rashodi, izdaci i otplate kredita i zajmova, unutarnjih i vanjskih dugova u 2016. godini iznosili su preko dvije milijarde konvertibilnih maraka, što je približno jedna desetina nominalnoga bruto domaćeg proizvoda Federacije Bosne i Hercegovine (Federalni zavod za programiranje razvoja, 2016).

³ V. član 3. stav 1. Zakona o reviziji institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine.

⁴ Stojak (1990) navodi da kvantitativna (frekvencijska) analiza sadržaja može pogriješiti sugerirajući visokim frekvencijama jedinica analize važnost neke pojave, a objektivno stanje može biti drugačije. Sadržajno strukturiranje, koje je jedno od tehnika kvalitativne analize sadržaja, pomaže da se dosegne u jezgu smisla analiziranoga materijala bez obzira na prisutne frekvencije i da se određeni aspekti i sadržaji prepoznaju i opišu (Mayring, 2015).

drugih jedinica analize koje bi mogle biti od interesa za istraživanje u svakome pojedinačnom dokumentu, nego, upravo zbog mogućnosti prepoznavanja relevantnoga ponašanja i oblika u kojem se pojavljuje, objektivno utvrđivanje postojanja korupcije srodnih ponašanja.

Kategorije unutar analize odnose se na pojedine tipične oblike nepravilnosti koje su utvrđene revizijskim nalazima i mišljenjima. Budući da se Ured za reviziju institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine, čiji su izvještaji poslužili kao materijal za analize, služe finansijskim i računovodstvenim standardima i terminologijom te gotovo nikako izrijeком ne koriste termine uobičajene u raspravama o korupciji, istraživanje se zasnivalo na pregledu materijala i identifikaciji pojedinih nepravilnosti koje se mogu smatrati empirijskim korelatima korupcije, čije je postojanje evidentirano kao prisutno (ili ne), u kojem obliku, odnosno u vezi sa kojom sferom rada. Kategorije čije je postojanje utvrđivano, a odnose se na korelate korupcije, su: 1) *nezakonitosti na ime materijalnih troškova, troškova zaposlenih i usluga*, 2) *propusti u raspodjeli, utrošku i nadzoru nad utroškom sredstava iz tekućih i kapitalnih transfera*, 3) *nezakonitosti u provođenju procedura javnih nabava*, 4) *nepoduzimanje normama propisanih mjera i aktivnosti*, 5) *propusti u planiranju, realizaciji i nadzoru nad utroškom sredstava za razvojno-investicijske projekte*, 6) *nezakonito uposlenje i imenovanje savjetnika i radnika*, i 7) *nezakonit način formiranja komisija – sukob interesa*. Lista nepravilnosti kreirana je na temelju međunarodnoga revizijskog standarda br. 240- Odgovornost revizije za otkrivanje prijevare u finansijskim izvještajima, Smjernica br. 5700 za prevenciju korupcije Međunarodne organizacije vrhovnih revizijskih institucija, te pregleda relevantne literature. Budući da su to tipični oblici nepravilnosti povezani sa korupcijom koje je moguće identificirati revizijom, lista kategorija ima prikladnu sadržajnu valjanost.

Istraživanje se odnosi na sve revizijske izvještaje publicirane na web stranici Ureda za reviziju institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine koje se odnose na period od početka 2012. do sredine 2016. godine, a koji se, zbog načina rada revizora i objavljivanja njihovih izvještaja, odnose na period 2011-2015 godina.⁵ Početna godina je odabrana jer se tada bilježe prve sistematske aktivnosti federalne vlade na planu suprotstavljanja korupciji,⁶ pa je za očekivati da su revizije uključivale i pojačanu pozornost na korupcijske i slične prakse. Uobičajeno je da istraživanja vremenski obuhvaćaju barem petogodišnji period kako bi se uočile pravilnosti u manifestacijama pojava (Zelenika, 2000). Budući da su svi izvještaji dostupni putem interneta, dostupna je cjelokupna populacija dokumenata koja će biti obuhvaćena u potpunosti; radi se, dakle, o istraživanju popisom (Neuendorf, 2002).

Jedinice analize sadržaja predstavljali su segmenti revizijskih izvještaja koji se tiču sistema internih kontrola, tekućih rashoda, bruto plaća i naknada, izdataka za materijal i usluge i popisa sredstava. To su tipični dijelovi revizijskih izvještaja koji sadrže mišljenja o objektivnosti i istinitosti prikaza finansijskoga i materijalnoga stanja revidiranih subjekata, kao i o usklađenosti poslovanja sa važećim zakonskim i drugim relevantnim propisima.

⁵ Zbog dinamike objavljivanja finansijskih revizijskih izvještaja, koji se publiciraju u drugoj polovici kalendarske godine, za 2015. godinu su analizom obuhvaćene samo revizije učinka.

⁶ Po prvi puta u Federaciji Bosne i Hercegovine je koncem 2011. godine koncipiran, a sredinom 2012. godine i usvojen antikorupcijski strateški dokument pod nazivom Opći plan Vlade Federacije Bosne i Hercegovine u borbi protiv korupcije (Sl. novine Federacije BiH br. 42).

3. REZULTATI

3.1. Podaci o analiziranim dokumentima

U promatranome periodu analizirano je 157 izvještaja Ureda za reviziju institucija Federacije BiH o izvršenoj reviziji finansijskih izvještaja, od čega se 10 odnosi na revizije učinka. Imajući u vidu opseg provedenih revizija u Federaciji Bosne i Hercegovine za promatrani period,⁷ to je gotovo polovica svih finansijskih revizija poduzetih od strane Ureda. Analizirano je 93 izvještaja 27 proračunskih korisnika, 42 izvještaja od 24 javna poduzeća i 12 izvještaja od 6 Federalnih zavoda i agencija (v. tablicu 1).

Tablica 1. Zbirni pregled izvršenih analiza revizijskih izvještaja

	Proračunski korisnik	Javna poduzeća	Revizija učinka različitih programa	Federalni zavodi i agencije
2015	0	0	3	0
2014	27	10	4	4
2013	25	11	2	4
2012	23	6	1	3
2011	18	15	0	1
Ukupno	93	42	10	12

U tablici 2. nalaze se detaljni podaci o subjektima revizije koji se mogu svrstati u proračunske korisnike, kao i o broju izvršenih revizija po godinama.

Tablica 2: Analizirani revizijski izvještaji proračunskih korisnika

Proračunski korisnik	2014	2013	2012	2011	Ukupno
1 Proračun Federacije BiH	+	+	+	+	4
2 Fed. ministar. poljoprivr., vodopr. i šumar.	+	+	+	+	4
3 Federalno ministarstvo finansija	+	+	+	-	3
4 Služba za zajedn. posl. organa i tijela FBiH	+	+	+	-	3
5 Fed. uprava za inspeksijske poslove	+	-	-	-	1
6 Fed. ministar. raseljenih osoba i izbjeglica	+	+	+	+	4
7 Fed. min. za pitanja boraca i inval. o-o rata	+	+	+	+	4
8 Porezna uprava Federacije BiH	+	+	+	-	3
9 Federalna uprava civilne zaštite	+	+	+	-	3
10 Ured predsjednika i dva potpredsj. FBiH	+	+	+	+	4
11 Fed. min. energije, rudarstva i industrije	+	+	+	+	4
12 Fed. ministarstvo rada i socijalne politike	+	+	+	+	4
13 Fed. minist. prometa i komunikacija	+	+	+	+	4
14 Vlada Federacije BiH	+	+	+	+	4
15 Fed. minist. unutr. poslova - FUP	+	+	-	-	2
16 Federalna direkcija robnih rezervi	+	+	-	-	2
17 Federalno ministarstvo trgovine	+	+	+	+	4

⁷ V. više u Mamić Sačar, i dr. (2016., str. 216).

18	Federalni zavod za statistiku	+	-	-	-	1
19	Federalno ministarstvo kulture i sporta	+	+	+	+	4
20	Fed. ministarstvo unutrašnjih poslova	+	+	+	+	4
21	Federalno ministarstvo zdravstva	+	+	+	+	4
22	Fed. ministarstvo obrazovanja i nauke	+	+	+	+	4
23	Fed. ministarstvo okoliša i turizma	+	+	+	+	4
24	Fed. minist. razvoja poduzetništva i obrta	+	+	+	+	4
25	Federalno ministarstvo pravde	+	+	+	-	3
26	Parlament FBiH	+	+	+	+	4
27	Fed. ministarstvo prostornog uređenja	+	+	+	+	4
Ukupno		27	25	23	18	93

U tablicama 3., 4. i 5. nalaze se detaljni podaci o subjektima revizije koji se mogu svrstati u javna poduzeća i federalne upravne organizacije, kao i o broju izvršenih revizija po godinama.

Tablica 3: Analizirani revizijski izvještaji javnih poduzeća

Javno poduzeće	2014	2013	2012	2011	Ukupno
1 JP „Šume ZDK“ d.o.o. Zavidovići	+	-	-	-	1
2 ŠPD „Unsko-sanske šume“ d.o.o.	+	-	-	-	1
3 „BH-GAS“ d.o.o.	+	-	+	+	3
4 „Sarajevoputevi“ d.d. Sarajevo	+	-	-	-	1
5 JP „Autoceste FBiH“ d.o.o. Mostar	+	+	+	+	4
6 ŠGD „Hercegbosanske šume“ d.o.o.	+	-	-	-	1
7 JP „Šume TK“ d.d. Kladanj	+	-	-	-	1
8 D.d. „Ceste“ Mostar	+	-	-	+	2
9 JP „Ceste FBiH“ d.o.o. Sarajevo	+	+	+	+	4
10 „Srednjobosanske šume“ d.o.o.	+	-	-	-	1
11 JP „Elektroprivreda HZ HB“ d.d.	-	+	-	+	2
12 JS „Radio-televizija“ Federacije BiH	-	+	-	+	2
13 JP „BH Pošta“	-	+	+	-	2
14 JP Elektroprivreda d.d. Sarajevo	-	+	-	-	1
15 JP „Željeznice Federacije BiH“ d.o.o.	-	+	-	+	2
16 JP „Hrvatske komunikacije“ d.d.	-	+	-	+	2
17 „Hrvatska pošta“ d.o.o. Mostar	-	+	+	-	2
18 D.d. „BH Telecom“ Sarajevo	-	+	-	+	2
19 JP „B&H Airlines“ d.o.o. Sarajevo	-	+	-	+	2
20 JP Međun. aerodrom d.o.o. Sarajevo	-	-	+	+	2
21 JP Elektroprivreda BiH	-	-	-	+	1
22 JP Međ. zračna luka-aerod. Mostar	-	-	-	+	1
23 P.D. Terminali Federacije d.o.o.	-	-	-	+	1
24 P.D. „Lutrija BiH“ d.o.o. Sarajevo	-	-	-	+	1
Ukupno	10	11	6	15	42

Javno poduzeće Autoceste FBiH d.o.o. Mostar najčešće je revidirano, a slijedi ga d.o.o. BH-GAS. Čitav niz subjekata revidiran je po dva puta u promatranome periodu (tablica 3). Revizije učinka su poduzimane jednokratno (tablica 4).

Tablica 4: Analizirane revizije učinka različitih programa

Naziv Programa (teme)	Godina	Ukupno
1 Upravljanje grantovima iz Proračuna FBiH prema rezultatima	2015	1
2 Određene mjere iz Federalnog plana upravljanja otpadom nisu implementirane u zadanim rokovima	2015	1
3 Unaprijeđenje energetske efikasnosti u institucijama FBiH	2015	1
4 Efikasnost prikupljanja javnih prihoda u postupku prinudne naplate po osnovu prodaje oduzete imovine u FBiH	2014	1
5 Nedovoljna obnova šuma u FBiH kao posljedica neefikasnog sistema upravljanja šumama	2014	1
6 Podrška razvoju turizma FBiH	2014	1
7 Trošenje javnih sredstava iz Proračuna FBiH za ugovore o djelu	2014	1
8 Podrška u razvoju malog i srednjeg poduzetništva u FBiH	2013	1
9 Prevencija poplava u FBiH	2013	1
10 Upravljanje Programom zapošljavanja mladih	2012	1
Ukupno		10

Federalni zavodi sa velikim brojem korisnika i velikim finansijskim sredstvima kojima raspolažu su također često revidirani. To se prije svega odnosi na Zavod zdravstvenoga osiguranja i re-osiguranja FBiH, Federalni zavod za zapošljavanje i Federalni zavod za mirovinsko/penzijsko i invalidsko osiguranje (tablica 5).

Tablica 5: Analizirani revizijski izvještaji federalnih zavoda i agencija

Zavodi i agencije	2014	2013	2012	2011	Ukupno
1 Zavod ZO i reosiguranja FBiH	+	+	+	-	3
2 Agencija za privatizaciju FBiH	+	-	-	-	1
3 Federalni zavod za zapošljavanje	+	+	+	-	3
4 FZ za mirovinsko/penzijsko i invalidsko osiguranje	+	-	+	+	3
5 Agencija za vodno područje Jadranskog mora	-	+	-	-	1
6 Agencija za vodno područje rijeke Save	-	+	-	-	1
Ukupno	4	4	3	1	12

3.2. Nepravilnosti u izvršenju proračuna, korištenju resursa i upravljanju državnom imovinom u javnom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine

Pregledom je evidentirano ukupno 820 oblika ponašanja koja se sa određenim (manjim ili većim) stupnjem vjerovatnosti mogu dovesti u vezu sa koruptivnim ponašanjem. Od toga, 561 ponašanje odnosi se na proračunske korisnike, 199 ponašanja na javna poduzeća, 47 na zavode i agencije, te 13 ponašanja na reviziju učinka.

Detalji o razmjerima pojedinih oblika nepravilnosti nalaze se u tablici 6.

Tablica 6: Skupine evidentiranih nepravilnosti u izvršenju proračuna, korištenju resursa i upravljanju državnom imovinom u javnom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine

	Oblici nepravilnosti	Proračun. korisn.	Javna podu.	Agenc. Zavod	Revizija učinka	Ukupno
1	Nezakonitosti na ime materijalnih i troškova zaposlenih i usluga	300	126	21	-	447
2	Propusti u raspodjeli, utrošku i nadzoru nad utroškom sredstava iz tekućih i kapitalnih transfera	134	7	8	3	152
3	Nezakonitosti u provođenju procedure javnih nabava	53	36	11	-	100
4	Nepoduzimanje normama propisanih mjera i aktivnosti	37	23	6	10	76
5	Propusti u planiranju, realizaciji i nadzoru nad utroškom sredstava za razvojno-investicijske projekte	27	4	-	-	31
6	Nezakonito imenovanje i uposlenje savjetnika i radnika	8	3	1	-	12
7	Nezakonit način formiranja komisije – sukob interesa	2	-	-	-	2

U nastavku će se iznijeti detaljnije informacije o uočenim nepravilnostima.

3.2.1. Nezakonitosti na ime materijalnih troškova, troškova zaposlenih i usluga

Nepravilnosti iz naslova odjeljka, a koja se odnose na nezakonite izdatke (troškove) na ime materijala, zaposlenih i usluga, najfrekventnija su u ukupnoj masi zabilježenih nepravilnosti. Nezakonitost najvećeg broja evidentiranih izdataka odnosi se na netransparentno, neracionalno i nekontrolirano trošenje proračunskih sredstava, odnosno stvaranje rashoda koji se ne mogu sa sigurnošću dovesti u vezu sa službenim dužnostima i ostvarenjem poslovnih aktivnosti. Nesavjesnim, a u izvjesnoj mjeri i rasipničkim ponašanjem odgovornih, kakvim se mogu okarakterizirati izložene prakse, javna sredstva se nisu koristila u svrhu obavljanja predviđenih poslova i zadataka.

Budući da je u analiziranom uzorku registriran enormno veliki broj nezakonitih izdataka (N=447), izvršena je njihova klasifikacija po vrsti izdataka za kategorije subjekata (proračunski korisnici i javna poduzeća). Pošto je u okviru analize revizijskih izvještaja za učinke, zavode i agencije registriran dosta manji broj navedenih izdataka, isti nisu izdvojeno prikazani.

Tablica 7: Nezakoniti izdaci proračunskih korisnika

	Vrsta nezakonitog izdatka	Ukupno
Troškovi materijala, zaposlenih i usluga	Sitan inventar	3
	Rezervni dijelovi – nabava guma	2
	Ugovor o radu	1
	Plaća i naknade za rad	20
	Naknade plaća (školovanje, usavršavanje, praznici)	4
	Ostali troškovi (prijevoz na posao)	9
	Finansiranje sindikalne organizacije	1
	Usluge održavanja i opravke vozila i opreme	25
	Zakupnina stana	1
	Troškovi osiguranja vozila	1
	Reprezentacija	22
	Putni troškovi – službena putovanja	27
	Odvojen život i smještaj	3
	Ugovor o djelu	37
	Privremeni i povremeni poslovi	1
	Komisije, stručna povjerenstva i druga radna tijela	44
	Revizije i kontrole	6
	PTT usluge (otpremanje pošte i telefonske usluge)	12
	Internet	3
	Usluge medija i javnog informiranja	2
	Usluge štampe	1
	Kompjuterske usluge i održavanje kompjuterske opreme	8
	Unajmljivanje imovine	6
	Volonterski rad	1
	Druge samostalne djelatnosti (administrativno-tehnički poslovi)	4
	Iznajmljivanje vozila	1
	Troškovi za poplave i repromaterijal	2
	Korištenje službenih vozila	2
	Stručne usluge	1
	Ugovorene usluge	2
	Obaveze prema uposlenicima	1
	Ostali izdaci	10
	Ukupno	263

U tablici 7. prikazan je ukupan broj i vrsta registriranih nezakonitih izdataka za materijal, zaposlene i usluge. Na osnovu dobivenih podataka razvidno je da je najveći broj nezakonitih izdataka napravljenih od strane proračunskih korisnika evidentiran kod nezakonitih isplata i obračuna plaća, isplata komisija, ugovora o djelu, službenih putovanja, reprezentacije, usluga održavanja i opravki vozila opreme i zgrada. Međutim, nisu zanemarivi ni drugi nezakoniti izdaci koji se tiču korištenja službenih vozila, PTT usluga, kompjuterskih i internet usluga, goriva, odvojenoga života, terenskoga rada i sl.

Situacija slična onoj zabilježenoj kod proračunskih korisnika može se zabilježiti i kod javnih poduzeća (tablica 8).

Tablica 8: Nezakoniti izdaci javnih poduzeća

	Vrsta nezakonitog izdatka	Ukupno
Troškovi materijala, zaposlenih i usluga	Gorivo	7
	Sirovine	4
	Materijal za izradu učinaka	4
	Otpis autoguma	4
	Antifriz i ulje	1
	Plaća i naknade za rad	12
	Topli obrok	1
	Naknade pripravniciima bez zasnovanog radnog odnosa	1
	Ostali troškovi (prijevoz na posao)	22
	Regres	4
	Usluge održavanja i opravke vozila, opreme i zgrada	4
	Zakupnina stana	1
	Uredski materijal	4
	Reprezentacija	9
	Putni troškovi – službena putovanja	8
	Terenski rad	4
	Ugovor o djelu	6
	Troškovi amortizacije	1
	Komisije, up. odbori, nadzorni odbori, stručna povjerenstva i druga radna tijela	9
	Troškovi reklame i sponzorstva	4
	Ptt usluge (otpremanje pošte i telefonske usluge)	3
	Internet	1
	Taksi prijevoz	1
	Članovi skupštine	1
	Troškovi proizvodnje	1

Troškovi zaštitarskih agencija	2
Korištenje službenih vozila	3
Ostali izdaci	4
Ukupno	126

Tipični primjeri ponašanja iz ove skupine nepravilnosti su: zaključivanje ugovora o djelu za poslove iz nadležnosti ministarstva, isplate za naknade za koje ne postoji pravna osnova, kao i drugi oblici nezakonitih izdataka, npr.: 1. *Isplate predsjedniku i članovima nadzornog odbora za mjesece u kojima nisu obavljali aktivnosti iz nadležnosti*, 2. *Isplata naknada troškova prijevoza za dolazak na sjednice članu nadzornog odbora, iako ugovorom o angažiranju taj izdatak nije predviđen*, 3. *Isplata naknada mjesečno članovima skupštine, iako se sastaju jednom ili dva puta godišnje, te iako je na osnovu akta ministarstva skupština donijela odluku o obustavi isplate naknada*, 4. *Ugovore o djelu obično neovisno zaključuju rukovodioci federalnih institucija - kada, sa kim i kolika će naknada biti (za skoro 70% ugovora rukovodilac je samostalno donio odluku o izboru osobe sa kojom će zaključiti ugovor o djelu)*, 5. *Ugovori o djelu se često potpisuju sa istim osobama (na duži vremenski period) - kršenje pravila da se ugovori o djelu mogu zaključiti samo jednokratno na određeno vrijeme sa tačno preciziranim poslovima i rezultatima*, 6. *Nedostatak planiranja ugovora o djelu (osim iznosa sredstava za ugovore, isti ne sadrže druge bitne informacije: za koje poslove i na koji način će se realizirati sredstva za ugovore o djelu, niti koje rezultate će ostvariti)*, 7. *Nepostojanje provjere zakonitosti niti opravdanosti ugovora o djelu*.

Pored nepravilnosti na ime obračuna plaća i naknada, nezakoniti izdaci registrirani su i u dijelu utroška i sipanja goriva, te službenih putovanja, kao npr.: 1. *Sipanje goriva bez navođenja registarske oznake službenog vozila za koje se vrši nabava goriva*, 2. *Na nalogu za službena putovanja u inozemstvu nije navedeno vrijeme prelaska granice od kada se računaju dnevnice za službena putovanja u inostranstvu, radi čega ne možemo potvrditi tačnost obračuna istih*, 3. *Uz putni nalog nije priložen poziv za prisustvovanje predsjednika upravnog odbora konferenciji u Parizu*.

Ostali nezakoniti izdaci kao što su reprezentacija, održavanje, PTT usluge, internet, terenski rad, prijevoz na posao, zakupnina stana, regres, izdaci za komisiju, vjerske blagdane i sl., također koreliraju sa pojedinim oblicima korupcije. Svi navedeni nezakoniti izdaci nastali su zbog neracionalnog i nekontroliranog trošenja proračunskih sredstava, pri čemu se ne može isključiti da je to zbog vlastitih interesa, npr.: 1. *Povećanje sredstava za reprezentaciju nisu pratila trend smanjenja (pada) prihoda*, 2. *Nenamjensko trošenje sredstava za reprezentaciju - njihovo nekorištenje u svrhu poslova i zadataka (neopravdanost)*, 3. *Neiskorištenost prostora u odnosu na cijenu zakupa - ogroman zakupljeni prostor i ogromna cijena zakupa na „top“ lokaciji za jednog uposlenika*, 4. *Priznavanje računa za telefonske usluge koje se odnose na korištenje mobilnih telefona koji nisu u vlasništvu institucije*, 5. *Prekoračenje limita utvrđenog internim aktom u pogledu korištenja fiksnih telefona*, 6. *Ugovaranje vršenja održavanja kompjuterske opreme koje rezultira neracionalnom i nekontroliranom trošenju sredstava*, 7. *Ugovaranje kompjuterskih usluga (bez navođenja vrste usluge koja se obavljala tokom mjeseca. U prilogu računa su date specifikacije pruženih usluga, bez vrijednosnih pokazatelja za pružene usluge i iste nisu ovjere-ne od strane odgovorne osobe, čime bi se potvrdilo da su usluge i izvršene)*, 8. *Nezakoniti izdaci*

za privatno vozilo u službene svrhe, 9. Isplata naknada za službeni smještaj uposlenicima kojim po važećim aktima isti nije osiguran, 10. Nezakoniti izdaci za vjerske blagdane 11. Neopravdana isplata izdataka za nabavu i zamjenu auto guma i vjetrobrana. Imajući u vidu da je sporno vozilo kasko osigurano, te da nisu osigurani uvjeti da se isto i naplati od osiguranja (policijски zapisnik), a istovremeno nije utvrđeno ko je odgovoran za načinjenu štetu, ne može se potvrditi opravdanost iskazivanja i plaćanja navedenog troška na teret proračuna.

3.2.2. Propusti u raspodjeli, utrošku i nadzoru nad utroškom sredstava iz tekućih i kapitalnih transfera

Analizirajući revizijske izvještaje finansijskoga poslovanja institucija, uočen je veliki broj nepravilnosti koje se tiču sredstava iz tekućih transfera (N=126) i znatno manji broj iz kapitalnih transfera (N=26). To su nepravilnosti koje se tiču planiranja, nezakonite raspodjele sredstava, nejasne i nezakonite realizacije, te nadzora nad implementacijom tekućih i kapitalnih transfera. U određenom broju slučajeva uočene su nepravilnosti u pogledu neopravdanoga načina planiranja transfera i doznake sredstava bez prethodno donesenoga programa utroška. Ipak, najveći broj nepravilnosti na ime tekućih i kapitalnih transfera tiču se: 1. netransparentne, neravnopravne i neutemeljene raspodjele sredstava, koja nije u skladu sa kriterijima za izbor i za namjene utvrđene programom utroška sredstava, 2. nenamjenskog načina utroška (realizacije) sredstava, i 3. neadekvatnog nadzora nad utroškom doznačenih sredstava. Sva navedena ponašanja rezultiraju lošim finansijskim poslovanjem, neracionalnom i nekontroliranim trošenjem sredstava, odnosno stvaranjem rashoda koji nisu u cilju ostvarivanja postavljenih ciljeva.

Ilustracije radi, navest će se neki primjeri evidentiranih ponašanja u okviru transfera koja se mogu dovesti u vezu sa nesavjesnim radom i korupcijom: 1. Ugovorena vrijednost radova veća od iznosa raspoloživih sredstava za navedene namjene, 2. Raspodjela sredstava političkim strankama nije izvršena u skladu sa odredbama relevantnih zakona, 3. Ministarstvo nije izvršilo nadzor nad utroškom dodijeljenih sredstava, 4. Neosiguranje transparentnosti i efikasnosti upravljanja proračunskim sredstvima u svojim programima utroška sredstava, 5. Neutvrđivanje odgovarajućih i valjanih kriterija za projekte koji se odnose na izradu projektne dokumentacije, 6. Propisivanje diskriminirajućih uvjeta za izbor korisnika, 7. Nedostavljanje izvještaja o utrošku sredstava, 8. Neuspostavljanje načina utvrđivanja opravdanosti utroška, 9. Dodjeljivanje transfera za razvoj turizma (bespovratnih finansijskih sredstava) bez javnog poziva i netransparentnost postojećih javnih poziva, 10. Nejasni, neprecizni, nedovoljno konkretni i mjerljivi kriteriji za ispravnu raspodjelu sredstava transfera, 11. Odsustvo praćenja realizacije pojedinih transfera, 12. Netrošenje sredstava kapitalnog transfera za predviđene namjene (korisnik je zahtijevao poticajna sredstva u svrhu nabave opreme, kako bi u postojeći proizvodni pogon ugradio suvremeni ventilacijski sistem. Pošto se radi o specifičnoj proizvodnoj djelatnosti gdje su radnici u procesu proizvodnje izloženi velikim količinama prašine, implementacijom predloženog projekta nabave i ugradnje ventilacijskog sistema povećala bi se efikasnost proizvodnje i poboljšali bi se uvjeti za rad. Ministarstvo je odobrilo poticajna sredstva koja, međutim, korisnik sredstava nije utrošio za predloženi projekat, nego je kupio mašinu za proizvodnju. U izvještaju o utrošku korisnik je dostavio sve potrebne dokaze o kupovini mašine, a komisija koja je izvršila neposredni nadzor na terenu konstatirala je da su sredstva namjenski potrošena obzirom da su iskorištena za kupovinu opreme, istovremeno zanemarujući u potpunosti implementaciju projekta za koji su sredstva zaista odobrena).

3.2.3. Nezakonitosti u procedurama javnih nabava

Analizom revizijskih izvještaja evidentiran je širok dijapazon nezakonitih ponašanja na ime provođenja procedura javnih nabava (N=100). To su ponašanja koja se tiču nedonošenja plana nabava za tekuću godinu, ponuda koje nisu ispunjavale uvjete utvrđene tenderskom dokumentacijom, plaćanje prije izvršenja usluga, nezakonit izbor poslovnih banaka, neadekvatan izbor odgovarajuće vrste postupka, nezaključivanje ugovora u zakonskom roku, nabava robe bez potpisanih ugovora, favoriziranje pojedinih ponuđača, neosiguravanje stvarne konkurencije, diskriminatorne tenderske specifikacije prema dobavljačima, prekoračenje sredstava za javne nabave - menadžment nije obavijestio upravni odbor, i sl. U najvećem broju slučajeva prigovori su podneseni zbog nepostupanja u skladu sa propisanim procedurama, dok su postupci uglavnom poništeni zbog nedovoljno jasne, nerazumljive i neadekvatne tenderske dokumentacije. Značajno je napomenuti da je nadležni Ured za razmatranje žalbi najveći broj žalbi odbacio samo iz formalnih razloga, bez ulaska u meritum, iako je bilo više nego očigledno da je bilo kršenja propisanih procedura.

S tim u vezi, ilustracije radi, navedena su neka od ponašanja na ime provođenja javnih nabava koja koreliraju sa korupcijom: 1. *Kao najpovoljniji ponuđači prihvaćeni svi koji se javljaju na tender, iako je po zakonu neophodno da se dodijeli najbolje ocijenjenom ponuđaču, a ne više ponuđača*, 2. *Ugovor nije dodijeljen u skladu sa zakonom - objavljene tehničke specifikacije u tenderskoj dokumentaciji (zapremina motora, dužina vozila, međuosovinski razmak, širina bez osvrtnih ogledala, zračni jastuk za koljena vozača i pretinac ispred suvozača sa zaključavanjem) za predmetnu nabavu predstavljaju tehničke karakteristike favorizirane marke i brenda vozila*, 3. *Diskriminatorne tenderske specifikacije prema ponuđačima – favoriziranje određenih dobavljača*, 4. *Društvo, kao ugovorni organ, prilikom izbora najpovoljnijeg ponuđača propustilo je da utvrdi da li je žalitelj u svojoj ponudi ponudio rješenja koja zadovoljavaju na suštinski ekvivalentan način zahtjeve postavljene u tehničkoj specifikaciji, shodno članu 14. stav 2. pod b) Zakona o javnim nabavama BiH, radi čega nije imao pravo odbiti ponudu*, 5. *Društvo je u predmetnom postupku nabave propustilo da od ponuđača izabranoga vozila, po osnovu promocije i reklame u svojim svakodnevnim kampanjama i promotivnim emisijama, zatraži određeni popust, što je trebalo ugraditi u tendersku dokumentaciju, pa i u same kriterije za dodjelu ugovora*, 6. *Otvoravanje ponuda sat nakon isteka roka za njihov prijem nije u potpunosti transparentno*, 7. *Kod pojedinih postupaka u fazi vođenja pregovora korigira se tenderska dokumentacija na način da se ista prilagođava uvjetima ponuđača i procijenjenim sredstvima*.

Osim navedenih, registrirani su i drugi oblici ponašanja koji se odnose na netransparentno provođenje procedure javnih nabava i koji kao takvi koreliraju sa korupcijom: 1. *Kod svih revidiranih pregovaračkih postupaka zajedničko je da pregovori nisu ni vođeni, već su prihvaćene i vrjednovane dostavljene prve, tzv. „inicijalne“ ponude - postupci su vođeni kao da se radilo o konkurentskom sporazumu, i to samo sa jednim kandidatom (u predmetnim slučajevima dodjele ugovora nisu se ispunili zakonski uvjeti, tj. da se radi o dobavljaču koji zbog suštinskih, tehnički dokazivih ili umjetničkih razloga, ili zbog razloga koji se odnose na zaštitu ekskluzivnih prava, može izvršiti predmetnu nabavu i da ne postoji druga mogućnost izbora)*, 2. *Neopravdano angažiranje svih kooperanata-podizvođača u održavanju magistralnih i regionalnih cesta (podizvođači nisu prijavljeni prilikom prijave na konkurs za održavanje magistralnih cesta, što je bila obaveza, jer njihov angažman prelazi 10% ugovorenog posla, odnosno vrijednosti LOTa),*

3. Nezakonit izbor dobavljača, 4. Nije proveden postupak izbora najpovoljnijeg ponuđača, 5. Nije donesen vlastiti akt o javnim nabavama, kao ni plan nabava, 6. Neprihvatljiv izbor samo jednog, istog kriterija za sve vrste predmeta nabava i netransparentan način na koji se sačinjava tenderska dokumentacija (čime se stvara prostor za favoriziranje pojedinih ponuđača), 7. Tehničke karakteristike predmeta nabave favoriziranog kandidata ugrađuju se u tendersku dokumentaciju (uspoređujući tehničku specifikaciju izabranog ponuđača sa traženom, lako je uočiti da se ista u potpunosti podudara sa traženom, što ukazuje na mogućnost da je sačinjena na osnovu specifikacije izabranog ponuđača i da je isti na taj način favoriziran), 8. Neosnovano odbacivanje ponude ponuđača koji je ponudio aparate po dvostruko nižoj cijeni, a da je pri tome sve tražene uvjete zadovoljio (indikativno je da od ukupno 35 traženih stavki, izabrani ponuđač nije ponudio ni jednu koja ima bolje tehničke karakteristike od traženih. Sve traženo je i ponuđeno, što snažno ukazuje na mogućnost da je izabrani ponuđač favoriziran), 9. Nejasna i nedovoljno definirana tehnička specifikacija.

3.2.4. Nepoduzimanje normama propisanih mjera i aktivnosti

Podaci iz analiziranih izvještaja ukazuju na prilično veliki broj evidentiranih ponašanja na ime nepoduzimanja ili propuštanja određene aktivnosti (N=76). To su uglavnom ponašanja koja se tiču nepoduzimanja zakonom obaveznih mjera i aktivnosti, preventivnih mjera koje su zakonska obaveza, nepoduzimanje adekvatnog nadzora nad realizacijom projekata, neutvrđivanje činjeničnog stanja, nepoduzimanje adekvatne institucionalne koordinacije u cilju razmjene podataka, neuspostavljanje informacionog sistema i centralne baze podataka koji su obaveza u poslovanju, nepoduzimanje potrebnih aktivnosti na zaštiti proračunskih sredstava, kašnjenje u izradi strateških dokumenata što ima negativne konotacije na proces poslovanja i finansijski rezultat, nepravovremeno donošenje internih akata za određene oblasti poslovanja koje se tiču definiranja obaveza, procedura i slično. Zajedničko za sve nepoduzete aktivnosti i mjere je neadekvatna zaštita proračunskih sredstava. Utvrđeno je da je nepoduzimanjem adekvatnih mjera i aktivnosti redovno dolazilo do neracionalnog i nekontroliranoga trošenja sredstava. Sredstva nisu utrošena za namijenjene ciljeve, a pri tome su nastale ogromne štete, kako za institucije Federacije, tako i za građane, te društvo u cijelosti.

Ilustracije radi, neka od ponašanja na ime nepoduzetih adekvatnih aktivnosti i mjera koje su proizvele štetu i gubitke u finansijskome poslovanju, a koja bi se eventualno mogla dovesti u vezu sa korupcijom i nesavjesnim radom su: 1. Neopravdan gubitak imovine zbog neutuženja kupaca za zastarjela potraživanja (nepokretanje postupka prinudne naplate potraživanja), 2. Nedonošenje internih akata u cilju pravovremene naplate potraživanja, 3. Nepoduzimanje aktivnosti na povratu uloženi sredstava (za pilote i kopilote koji su upućeni na školovanje i raskinuli radni odnos ne poštivajući odredbe ugovora, 4. Nepoduzimanje aktivnosti kako bi se sistem zaštite doveo u funkcionalno stanje, 5. Pasivan odnos nadležnih prema smanjenju sive ekonomije u oblasti turizma, 6. Ulaganje u objekt bez prethodnog traženja i dobivanja odobrenja za rad od Uprave za indirektno oporezivanje, 7. Nepoštivanje procedura vezanih za proces investiranja, 8. Činjenje propusta prilikom zaključenja Ugovora o kupoprodaji – nisu uz dužnu pažnju izvršene provjere ponuđenih površina nekretnina, 9. Neadekvatan (neblagovremen i parcijalan) inspeksijski nadzor, 10. Dostavljanje nevjerodostojnih podataka od strane obveznika u obrascima koji su temelj za stvaranje potraživanja, 11. Neadekvatna provjera nevjerodostojne i nevalidne dokumentacije koja je poslužila aplikantima za ostvarivanje novčanih

poticaja (prihvatanje lažne dokumentacije, neizlazak na teren radi provjere, odsustvo mehanizama kontrole, i sl.).

3.2.5. Propusti u planiranju, realizaciji i nadzoru nad utroškom sredstava za razvojno-investicijske projekte

Analizom revizijskih izvještaja o finansijskome poslovanju institucija Federacije BiH uočen je određeni broj nepravilnosti na ime razvojno-investicijskih projekata (N=31). Najveći broj nepravilnosti tiču se postupanja koja nisu u skladu sa utvrđenim nadležnostima u dijelu planiranja, implementacije, koordinacije, nadzora i izvještavanja nad razvojno-investicijskim projektima, kao i istinitosti i tačnosti prikaza stanja realizacije projekata koje pruža uspostavljena baza podataka koju vodi institucija. Navedenim ponašanjima nastaje nenamjenski i nekontroliran utrošak proračunskih sredstava. Neka od evidentiranih ponašanja su: 1. *Neadekvatan utrošak sredstava za razvojno-investicijske projekte - trošenje sredstava više nego što je planirano*, 2. *Nije sačinjen Izvještaj o realizaciji razvojnih projekata*, 3. *Nije uspostavljen koordinacioni mehanizam za upravljanje i koordinaciju sredstava za razvoj*, 4. *Neadekvatno praćenje implementacije projekta, nisu utvrđivani razlozi kašnjenja projekata, tj. dinamika implementacije u skladu sa dostavljenim planovima*, 5. *U pojedinim projektima utrošeno je više sredstava nego što je planirano, a za isto nisu navedeni opravdani razlozi i data adekvatna obrazloženja*.

3.2.6. Nezakonito imenovanje i uposlenje savjetnika i radnika

Nezakonito imenovanje savjetnika registrirano je u 8 revidiranih izvještaja. Sve nezakonitosti se odnose na uposlenje i imenovanje savjetnika koji ne ispunjavaju uvjete konkursa. Ilustracije radi, navest će se neki primjeri nezakonitih uposlenja savjetnika, koji koreliraju sa korupcijom: 1. *Uvidom u dokumentaciju prijema novih savjetnika konstatirano je da je u instituciji primljen savjetnik sa radnim stažom od 1 godinu i 7 mjeseci što nije u skladu sa Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji kojim je utvrđeno da savjetnici moraju imati najmanje 5 godina radnog staža*, 2. *Uvidom u dokumentaciju prijema novih savjetnika konstatirano je da je u instituciju primljen savjetnik sa srednjom stručnom spremom što nije u skladu sa Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji kojim je utvrđeno da savjetnici moraju imati visoku stručnu spremu i jednu godinu radnog staža*, 3. *Uvidom u dokumentaciju prijema novih savjetnika konstatirano je da je u instituciji primljen savjetnik bez dana prethodnog radnog staža što nije u skladu sa Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji kojim je utvrđeno da savjetnici moraju imati jednu godinu radnog staža*.

U revidiranim finansijskim i izvještajima zabilježena su 4 slučaja uposlenja radnika bez javnog konkursa. Tada važećim Zakonom o radu nije propisan način prijema zaposlenika, već je ostavljeno pravnim subjektima da vlastitim aktima urede ovu materiju. Shodno tome, prijem zaposlenika vršen je u skladu sa vlastitim aktima, usklađenim sa Kolektivnim ugovorom (granskim kolektivnim ugovorom) i Zakonom o radu. Ilustracije radi, navest će se primjer takvih nezakonitih uposlenja: 1. *Pravilnikom o radu definirano je da se zapošljavanje novih zaposlenika vrši putem oglasa-konkursa, koji se objavljuje u sredstvima javnog informiranja. Odluku o izboru kandidata donosi Uprava Društva, uz prethodne konsultacije sa Vijećem zaposlenika ili sindikatom. Utvrđeno je da je od 216 primljenih uposlenika, samo 61 primljen na osnovu procedure javnog konkursa propisane Pravilnikom o radu*.

3.2.7. Nezakonit način formiranja komisija – sukob interesa

U dva slučaja revidiranih izvještaja uočen je sukob interesa kao oblik koruptivnog ponašanja. Naime, došlo je do nezakonitog formiranja komisije za dodjelu sredstava, gdje službenik ima profesionalne obaveze i finansijske interese koji mu otežavaju djelotvorno obavljanje javne funkcije.

4. RASPRAVA

Prezentirani podaci ukazuju da su razmjeri nepravilnosti u izvršenju proračuna, korištenju resursa i upravljanju državnom imovinom u javnome sektoru Federacije Bosne i Hercegovine, identificirane kroz revizijske izvještaje u petogodišnjem periodu, krupne. U nešto manje od 60 institucija registrirano je preko osam stotina nepravilnosti koje se na različite načine mogu dovesti u vezu sa korupcijom, što je gotovo 14 nepravilnosti po instituciji. Takva nepovoljna slika javnoga sektora u smislu zakonitosti poslovanja nije, nažalost, iznenađujuća. Evropska komisija je u izvještajima o napretku Bosne i Hercegovine redovito iznosila mišljenje o slaboj implementaciji reformi u javnoj upravi, pogotovo što nisu osigurane jasno utvrđene linije odgovornosti. Korupcija je i dalje prisutna u mnogim oblastima, te „predstavlja ozbiljan problem. Iako je iskazano političko opredjeljenje rješavanju ovog pitanja, nisu uslijedili konkretni rezultati“ (Evropska komisija, 2016, str. 4). Mišljenje da u javnim institucijama u Bosni i Hercegovini ne postoji učinkovit sistem pojedinačne i opće odgovornosti, te da je javna uprava jedan od sektora koji je najviše pogođen korupcijskim praksama, dijele i drugi (npr. Belloni & Strazzari, 2014; Bosso, 2014; CSD & CIN, 2012; Šušnica, 2013). Učinkovitost javne uprave i sposobnost države da se suprotstavi korupciji u Bosni i Hercegovini je slaba, te se prema Indikatorima upravljanja Svjetske banke zadnjih godina kreće oko 40-oga percentila, što je daleko iza razvijenih evropskih država, pa i iza Hrvatske, Slovenije i Rumunjske. I Crna Gora i Srbija bilježe nešto bolje pozicije u odnosu na Bosnu i Hercegovinu na spomenutim ljestvicama (The World Bank, 2018). Zajednička inicijativa Organizacije za gospodarsku saradnju i razvitak (OECD) i Evropske unije- SIGMA (2013), također je zaključila da su u Bosni i Hercegovini podmićivanja, zlorabe i nezakonitosti javnih službenika prisutna i teška za prevenciju, sankcioniranje i eliminiranje.

Javni sektor Bosne i Hercegovine ne kotira niti naročito dobro na ljestvicama nekih drugih međunarodnih istraživačkih institucija u smislu integriteta. Tako je Svjetski projekt pravosuđa našu zemlju pozicionirao na polovicu liste zemalja uzimajući u obzir odsustvo korupcije (kao jednu od dimenzija kojim se bavi), te na petu od 13 zemalja u okruženju; rezultat za varijablu „odsustvo korupcije u izvršnoj vlasti“ iznosi 0. 4 (na skali od 0 do 1), uglavnom iza zemalja u regiji i daleko iza vrijednosti za gospodarski razvijenije evropske države (World Justice Project, 2014). Takvi nalazi nisu previše iznenađujući, budući da je i istraživanje Ureda za droge i kriminalitet (UNODC, 2011a) pokazalo da je gotovo petina ispitanika u Bosni i Hercegovini izjavilo iskustvo sa podmićivanjem, što je više od zemalja u regiji,⁸ a pogotovo od evropskoga prosjeka. Osim toga, pored Ukrajine i Moldavije, Bosna i Hercegovina je među tri zemlje (od 42 analizirane) u Globalnome barometru korupcije čije su aktivnosti na smanjenju korupcije ocijenjene iznimno

⁸ U istraživanju Ureda za droge i kriminalitet (UNODC, 2011b) za zemlje Zapadnoga Balkana taj je udio nešto niži i iznosi 12, 5 %. Srbija i Crna Gora, primjera radi, navode dvostruko manje postotke iskustva građana sa administrativnom korupcijom.

lošima - preko 80 % građana misli da vlasti ne rade dovoljno na suprotstavljanju korupciji (Transparency International, 2016). Najzad, istraživanje percepcije različitih dimenzija javne uprave u Bosni i Hercegovini sugerira da je tek trećina ispitanika zadovoljna uslugama javne uprave i da joj vjeruje (Transparency International BiH, 2014).

Kako je navedeno u rezultatima rada, u federalnim organima uprave i upravnim organizacijama i javnim poduzećima, netransparentno, neracionalno i nekontrolirano trošenje proračunskih sredstava, odnosno stvaranje rashoda koji se ne mogu sa sigurnošću dovesti u vezu sa službenim dužnostima i ostvarenjem poslovnih aktivnosti, najbrojniji su oblik nepravilnosti. U prosjeku je zabilježeno gotovo osam nepravilnosti po subjektu revizije za promatrani period. Evropska komisija mišljenja je da su finansijske kontrole, kojima bi se osiguralo pravilno, ekonomično, učinkovito i efektivno korištenje proračunskih i drugih sredstava, u Bosni i Hercegovini u ranoj fazi priprema, a kapaciteti za unutarnju reviziju su, zbog nedovoljnog broja zaposlenih i nepostojanja odgovarajućih obuka i certifikacije, slabi (Evropska komisija, 2016). Evropska komisija naročito ističe isplate za rad u komisijama kao neprihvatljive u smislu pravičnoga i objektivnoga sistema vrjednovanja radnih mjesta. Problemi u pravdanju trošenja proračunskih sredstava zabilježena su i nalazima drugih (istraživačkih) subjekata. Tako je Transparency International BiH u praćenju reforme javne uprave u Bosni i Hercegovini zabilježio brojne nedostatke u oblasti transparentnosti i odgovornosti javnih institucija. Kao i u rezultatima ovoga rada, komentari koje iznosi Transparency International BiH sugeriraju da krupni problemi postoje u domeni zaključivanja ugovora o djelu i naknadama na plaće, a koji počivaju na ogromnoj diskreciji rukovoditelja koji ugovore o djelu često zaključuju neopravdano, sa istom osobom i bez adekvatnih mehanizama praćenja realizacije zaključenih ugovora (Transparency International BiH, 2017a). I drugi izvještaji sugeriraju probleme u oblasti plaća, materijalnih i drugih troškova u javnome sektoru u Bosni i Hercegovini. Tako Šušnica (2013) izvještava o činjenici da se plaće i naknade u ne obračunavaju po učinku, te da u javnim institucijama ne postoje nedvosmisleni i jasni standardi i pravila potrošnje i ponašanja za frekventne troškove poslovanja, kao što su naknade troškova za službene puteve, uporaba i nabava službenih automobila, nabava računarske opreme, usluge reprezentacije, telefoni i PTT usluge, odvojeni život i smještaj i slično. Takvo netransparentno, neracionalno i nekontrolirano trošenje proračunskih sredstava Karklins (2002) smatra jednim od tipičnih oblika korupcije kojim se javna sredstva preusmjeravaju u dodatne prihode uposlenika ili na drugi način neracionalno troše. Karklins je stanovišta da se dodatna sredstva isplaćuju kako bi se osigurali dobri odnosi unutar institucija, ali nauštrb javnih sredstava. Ovaj ih autor smatra zaostavštinom prošloga režima koji je opisanim praksama osiguravao javnim službenicima ne samo „sekundarne prihode“ (često i više puta veće od osnovne plaće), nego i pristup uslugama i robama koje nisu inače bile lako dostupne, tako da iznos osnovne plaće nije niti bio bitan: bitnije su bile dodatne naknade i privilegije koje neka pozicija podrazumijeva.

Propusti u raspodjeli sredstava iz javnih fondova, nenamjenski utrošak (realizacije) sredstava i neadekvatan nadzor nad utroškom doznačenih sredstava također su oblik nepravilnosti koji je relativno čest u javnome sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine: rezultati ukazuju na gotovo tri takve nepravilnosti po subjektu revizije. To su inače oblici korupcije koju znamenita revizijsko-konsultantska kuća PricewaterhouseCoopers smatra tipičnim oblicima korupcije vezanim za raspodjelu sredstava iz javnih fondova (PwC EU Services; Ecorys; University of Utrecht, 2013). Bosanskohercegovačka javnost je sa velikim interesom pratila slučaj bivšega

ministra poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, koji je prvostupanjski osuđen za zloporabu položaja zbog nezakonitih poticaja koje je odobravao uz uvjet vraćanja dijela sredstava grupi koju je organizirao. Štete nanese proračunu procjenjuju se na više od 800.000 BAM, ukazujući da problemi mogu postati veoma krupni. Čest je i slučaj da se značajni kapitalni projekti i troškovi planiraju, odobravaju i plaćaju bez prethodnog osiguranja odgovarajućih (pravnih i tehničkih) pretpostavki za njihovu realizaciju, procjene rizika, bez planiranja mjerljivih efekata, ishoda i utjecaja i redovno nekoordinirano sa bliskim, susjednim, javnim ili privatnim oblastima i poslovima (Šušnica, 2013). Sve navedeno stvara i prostor za sukob interesa osoba koje odlučuju o raspodjeli sredstava ili nadzoru nad njima, koji se u analizama doduše pojavio iznimno rijetko (u samo dva slučaja), no svakako ga ne treba podcjenjivati; budući da se analiza temelji na revizijskim nalazima, moguće je da je sličnih praksi bilo mnogo više, ali da se metodologijom koju primjenjuje Ured za reviziju institucija za provjeru vjerodostojnosti finansijskih izvještaja i kontrolu zakonitosti poslovanja druge nisu mogle uočiti. I projekt Global Integrity (2011) ocjenjuje Bosnu i Hercegovinu slabom u smislu sprječavanja sukoba interesa u izvršnoj vlasti, koja je sa 58 bodova u rangi Kosova i Srbije, ali iza, primjerice, Njemačke ili Makedonije.

Oblast javnih nabava je vrlo značajan segment rada javnoga sektora, za koji Evropska komisija procjenjuje da u Bosni i Hercegovini čini 5 % bruto domaćega proizvoda. Određena razina pripremljenosti za evropske standarde je u ovoj oblasti ostvarena u Bosni i Hercegovini, ali je još uvijek nabava „posebno osjetljiva na korupciju i potrebni su dodatni napor da se ona spriječi tokom procesa nabave“ (Evropska komisija, 2016, str. 44). Posebice su manjkavi postupci planiranja, pripreme i objavljivanja aktivnosti javnih nabava, kao i integriteta i sukoba interesa u istima. Tendencija ostvarivanja saradnje sa istim ponuđačima, često primjenom vrste postupka koji omogućuje priličnu diskreciju u odabiru,⁹ stvara rizik da komisije za nabave, rukovoditelji institucija ili srednji rukovodni kadar uđu u zonu privilegiranja određenih dobavljača roba i usluga (Šušnica, 2013), široko otvarajući prostor za korupciju. Često su javne nabave nekoordinirane, pa se specifikacije za iste robe i usluge različito određuju ne samo između različitih razina organa vlasti, nego i od strane organa unutar iste razine, otvarajući dodatno prostor za neformalne korupcijske veze dobavljača i ugovornih organa. I međunarodna organizacija Global Integrity (2011) ocjenjuje sistem javnih nabava u Bosni i Hercegovini slabim i pozicionira našu zemlju iza zemalja u regiji (poput Srbije i Makedonije), uključujući i Kosovo. Ne iznenađuje otuda nalaz iz ovoga istraživanja o otprilike dvije zabilježene nezakonitosti u ovoj oblasti po subjektu revizije.¹⁰

Pasivan odnos prema obavezama javnih organa, zavoda i agencija, kao što su nepoduzimanje adekvatnoga nadzora nad realizacijom projekata, neutvrđivanje činjeničnoga stanja, nepoduzimanje adekvatne institucionalne koordinacije u cilju razmjene podataka, neuspostavljanje informacionog sistema i centralne baze podataka koji su obaveza u poslovanju, nepoduzimanje potrebnih aktivnosti na zaštiti proračunskih sredstava, kao i propusti u planiranju, realizaciji i nadzoru nad utroškom sredstava za razvojno-investicijske projekte, također su prisutni u radu

⁹ Evropska komisija navodi da je u 2015. godini u čak 86% slučajeva javnih nabava korišten izravni sporazum (2016, str. 44).

¹⁰ Tipične uočene nepravilnosti, opisane u dijelu 3.2.3. rada, prepoznaju i Fazekas, Cingolani i Tóth (2016) u svome sveobuhvatnom pregledu objektivnih indikatora korupcije kao najčešće neizravne indikatore korupcije.

javnoga sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine u gotovo istoj mjeri kao i nepravilnosti u oblasti javnih nabava. Slaba kontrola utroška javnih sredstava, uključujući i ona za razvojno-investicijske projekte, zabilježena je i u analizi Zajedničke inicijative Organizacije za gospodarsku suradnju i razvitak (OECD) i Evropske unije- SIGMA (2013), koja navodi neuvezanost sistema, složene procedure i slabe kontrole nad utroškom sredstava kao prisutne u javnome sektoru Bosne i Hercegovine. Često se izrada budžeta obavlja potpuno odvojeno od dugoročnih i kratkoročnih strategija, programa i planova rada, a pritom se ne zadaju nikakvi očekivani i mjerljivi rezultati, efekti i rokovi utroška javnog novca. Isto tako se događa da institucije premašuju odobrene budžete i traže rješenja u realokacijama sa drugih budžetskih stavki, trošenju sredstava posebnih namjena, ili u domaćem ili inostranom/ međunarodnom kreditnom zaduženju. Najzad, događa se i da javni subjekti ne posjeduju nikako ili posjeduju neažuriran, nekvalitetan, sporan, netačan i nepotpun katastarski i zemljišno-knjižni popis/evidenciju sopstvene imovine (Šušnica, 2013).

Mogućnost radnoga angažmana osoba mimo zakonom predviđenih procedura i dalje, nažalost egzistira u javnome sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine. Iako su analizama u ovom radu zabilježeni rijetki slučajevi imenovanja savjetnika i upošljavanja radnika, ovo je krupan problem na koji ukazuje i Evropska komisija, koja je stanovišta da su rukovodeće pozicije i dalje pod utjecajem političkih stranaka i nacionalnih faktora, a razdvajanje između političkih imenovanja i državne službe nije na odgovarajući način precizirano u zakonodavstvu. Zakonski okvir se otežano primjenjuje zbog nejasnih zakonskih odredbi, formalističke primjene postupaka i maloga kapaciteta komisija za odabir (Evropska komisija, 2016, str. 10). Odabir savjetnika i radnika se često ne vrši na osnovu kvalifikacija i sposobnosti, nego političkih veza, na što ukazuju i SIGMA (2013) i Transparency International BiH (2014; 2017b). Slaba transparentnost procesa i diskrecija rukovoditelja navode se kao ključni uzroci spomenutih nepravilnosti.

5. ZAKLJUČAK

Iako rad revizijskih institucija u domeni ispitivanja zakonitosti izvršenja proračuna, vjerodostojnosti finansijskih izvještaja, korištenja resursa i upravljanja državnom imovinom od proračunskih i javnih institucija u Bosni i Hercegovini (time i u Federaciji Bosne i Hercegovine) ima određenih nedostataka,¹¹ kao sredstvo za identificiranje ponašanja koja se mogu u manjoj ili većoj mjeri dovesti u vezu sa korupcijom revizijski izvještaji imaju određene prednosti. Oni su u kontekstu vrstâ mjerenja korupcije objektivni indikator koja ima temelj u međunarodnim standardima koje Ured za reviziju institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine primjenjuje (što uključuje i otkrivanje prijevара i sličnih ponašanja) i, budući da se utvrđuju nepravilnosti konsultirajući veliki broj dokumenata i obavljajući razgovor sa predstavnicima revidiranih subjekata, neizravna mjera korupcije koja dosta utemeljeno indicira na postojanje ponašanja koja nisu u skladu sa pozitivnim zakonskim okvirom. Iako se suptilne razlike između grešaka u radu i namjernih nepravilnosti s ciljem ostvarivanja koristi nikada ne mogu utvrditi sa potpunom sigurnošću, kao što se niti potpuni opseg nepravilnosti u nekoj instituciji ne može utvrditi revizijom, ista se ipak može smatrati važnim, informacijama bogatim izvorom za identificiranje razmjera i oblika sa korupcijom povezanih ponašanja kod revidiranih subjekata.

¹¹ Usp. Evropska komisija (2016, str 60-61).

Istraživanje se temelji na objektivnim indikatorima ponašanja koje se mogu dovesti u vezu sa korupcijom, a koje se zasniva na eksternom revizijom uočenim nepravilnostima u radu javnih organa u Federaciji Bosne i Hercegovine. Iako ima prednosti izložene gore, uočavanje praksi povezanih sa korupcijom se, međutim, temelji na standardima koji se primjenjuju u procesu finansijske i revizije učinka javnih institucija. Korupcija podrazumijeva čitav dijapazon ponašanja, koja nemaju jednaku vjerovatnoću identificiranja putem procesa revizije: tako je vjerovatnije da će se prilikom revizije uočiti poslugi ili prijevare u službi ili prekoračenje granica ovlasti (kao radnja izvršenja zloporabe položaja) nego, primjerice, podmićivanje. Prve obično podrazumijevaju jasna pravila u postupanju i pisani i drugi trag u brojnim dokumentima koje je počiniteljima teško uskladiti, a podmićivanje se odvija neformalnije i ne mora implicirati pisane tragove koji bi indicirali na nezakonitosti. Kao i kod svih pokazatelja koje se bave devijacijama od pravila i koje izrađuju državni organi, i revizijski izvještaji odražavaju prioritete u radu revizijske institucije (Brooks, i dr., 2013) i snažno su pod utjecajem relevantne metodologije, koja se posredno bavi korupcijskim praksama. Osim toga, istraživanje je koristilo tek jedan izvor podataka. Za stvaranje detaljnije slike o profilu korupcije u zemlji (odnosno njezinu dijelu) potrebno je primijeniti komplementarni pristup koji bi kombinirao podatke iz više izvora koji su subjektivni i objektivni u naravi.

Nalazi prezentirani u radu sugeriraju da su nepravilnosti koje se mogu dovesti sa korupcijom u radu javnoga sektora u federalnim institucijama, očekivano, dosta prisutne. Ukupno ih je oko 14 po revidiranome subjektu, od čega se najveći segment odnosi na nezakonitosti na ime materijalnih troškova, troškova zaposlenih i usluga, zatim na propuste u raspodjeli, utrošku i nadzoru nad utroškom sredstava, nezakonitosti u procesima javnih nabava, a u najmanjoj mjeri na imenovanja i upošljavanja i formiranje komisija. Ovakva je slika uglavnom suglasna sa brojnim izvještajima o Bosni i Hercegovini, koji našu zemlju svrstavaju u red društava sa korupcijom široko prisutnom u svim sferama života i sa brojnim teškim posljedicama, povodom koje situacije se donose pravni akti i pokreću razne inicijative, no sa ograničenim rezultatima. Nije, nažalost, čudo da su građani Bosne i Hercegovine nezadovoljni aktivnostima vlasti na suprotstavljanju korupciji, pa je u istraživanju Globalnoga barometra Bosna i Hercegovina na kraju liste koja mjeri ovu učinkovitost (Transparency International, 2016), a u istraživanju (globalnoga) integriteta naša zemlja je ocijenjena kao ona sa najvećim raskorakom između normi i njihove implementacije u praksi (Global Integrity, 2011).

Bosna i Hercegovina je nakon devedesetih prošla dvostruku tranziciju: jednu iz ratnoga u mirnodopsko stanje, te drugu iz socijalističkoga, jednopartijskoga političkoga režima i komandnoga gospodarstva u građanski demokratski režim i tržišno gospodarstvo. Kako je to vidljivo na primjeru nekih istočnoevropskih zemalja, i bez ratnih dešavanja tranzicija se pokazala kao zahtjevan zadatak, a ratna su razaranja svakako bila dodatna otegotna okolnost. Spomenuto, kao i slabosti državnih struktura utjecale su na održavanje nacionalističke retorike i straha, koja je poslužila kao korisno sredstvo mobilizacije glasačkoga tijela i prikladnoga instrumenta za odvratanje pažnje sa stvarnih problema stanovnika, istodobno osiguravajući razvoj klijentelizma u ogromnim razmjerima. Takva je klijentelistička politika stvorila predimenzioniran javni sektor koji je poslužio kao utočište političkim imenovanjima i postavljenjima i kao sredstvo utjecaja na političke, pravne, organizacijske i druge procese. Uz to, decentralizacija državne vlasti, kao rezultat ratnih i poratnih kompromisa, također je, budući da implicira lokalne korupcijske veze koje je lakše razviti, te slabe mogućnosti nadzora od strane vrhovne vlasti (Treisman, 2000),

također negativno utjecala na stope korupcije. Korupcija je tako postala ne aberacijom, nego dijelom strukture i uobičajenim *modusom operandi* (Belloni & Strazzari, 2014).

Borba protiv korupcije je nominalno visoko na listi prioriteta domaćih vlasti, i to već priličan broj godina. Značajan dio poduzetih aktivnosti rezultat je, međutim, vanjskoga pritiska, budući da je država potencijalni kandidat za članstvo u Evropskoj uniji. Opredijeljenost države, makar često i formalna, da bude dijelom razvijenih evropskih društava djelovala je kao katalizator mnoštva institucionalnih i društvenih reformi, no čini se da su vlasti spremnije deklaratorno podržavati borbu protiv korupcije, a manje stvarnim mjerama. Rezultati iz ovoga rada sugeriraju da su ponašanja koja se mogu dovesti sa korupcijom snažno prisutna i da postoji trend njihova ponavljanja iz godine u godinu, unatoč brojnim političkim i drugim deklaracijama o potrebi snažnije borbe.¹² To nije novina: i Rumunjsku, Bugarsku i Hrvatsku se često kritizira i navodi da su imale konzistentniji pristup u suprotstavljanju korupciji dok su imale kandidatski status za članstvo u Evropskoj uniji nego kada su zaista postale članice. Evropska unija nije htjela obešhrabriti potencijalne članice u njihovim reformskim procesima, ali se čini da je takav pristup samo odgodio bavljenje sa stvarnim problemima (Warner, 2015). Borba protiv korupcije dugotrajan je proces koji se konstantno mijenja, dopunjuje, širi, kako pod utjecajem međunarodnih aktera, tako i domaćih donositelja odluka. Hoće li se promjene u Bosni i Hercegovini razvijati u pravome pravcu ovisi o političkoj volji, najprije na domaćoj sceni, i sposobnosti vlasti da razviju odgovarajuće institucionalne kapacitete.

¹² Tako se u Izvještaju o napretku Bosne i Hercegovine za 2016. godinu navodi da političke izjave o opredijeljenosti na temu borbe protiv korupcije nisu pretočene u konkretne rezultate (Evropska komisija, 2016, str. 15).

POPIS LITERATURE

- Andersson, S., & Heywood, P. M. (2009). The Politics of Perception: Use and Abuse of Transparency International's Approach to Measuring Corruption. *Political Studies*, 57 (4), str. 746–767.
- Antikorupcijska mreža organizacija civilnog društva u BiH - Account. (2014). *5 priča o korupciji u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Centar za razvoj medija i analize; Infohouse.
- Belloni, R., & Strazzari, F. (2014). Corruption in post-conflict Bosnia-Herzegovina and Kosovo: a deal among friends. *Third World Quarterly*, 35 (5), str. 855-871.
- Bosso, F. (2014). *Bosnia and Herzegovina: Overview of corruption and anti-corruption measures*. Bergen: U4 - Chr. Michelsen Institute.
- Brooks, G. (2016). *Criminology of Corruption. Theoretical Approaches*. London: Palgrave Macmillan.
- Brooks, G., Walsh, D., Lewis, C., & Kim, H. (2013). *Preventing Corruption. Investigation, Enforcement and Governance*. Basingstoke : Palgrave Macmillan.
- Center for the Study of Democracy (CSD) & Center for Investigative Reporting (CIN). (2012). *Countering Corruption in Bosnia and Herzegovina: 2001 - 2011*. Sarajevo: Autor.
- Datzer, D. (2011). *Otkrivanje i dokazivanje kaznenih djela primanja i davanja dara i drugih oblika koristi (doktorska disertacija)*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
- Datzer, D. (2016). *Kriminologija korupcije*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
- Datzer, D., & Vujović, S. (2013). Kaznena politika za korupcijska kaznena djela na području Kantona Sarajevo. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21 (2), str. 77-93.
- Evropska komisija. (2016). *Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2016. godinu uz dokument Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Savjetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija*. Brisel: Autor.
- Fazekas, M., Cingolani, L., & Tóth, B. (2016). *A comprehensive review of objective corruption proxies in public procurement: risky actors, transactions, and vehicles of rent extraction. Working Paper series: GTI-WP/2016:03*. Government Transparency Institute.
- Federalni zavod za programiranje razvoja. (2016). *Izvještaj o razvoju Federacije BiH 2016*. Sarajevo: Autor.
- Global Integrity. (2011). *Global Integrity Report: 2011 Executive Summary*. Washington, DC: Autor.
- Graycar, A., & Prenzler, T. (2013). *Understanding and Preventing Corruption*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hafner, M., Taylor, J., Disley, E., Thebes, S., Barberi, M., Stepanek, M., & Levi, M. (2016). *The Cost of Non-Europe in the area of Organised Crime and Corruption. Annex II- The Cost of Non-Europe in the Area of Corruption. Research paper by RAND Europe*. Brussels: European Parliamentary Research Service.
- Hawken, A., & Munck, G. L. (2009). *Do You Know Your Data? Measurement Validity in Corruption Research. Working Paper*. Malibu: School of Public Policy, Pepperdine University.

- Heywood, P. M. (2015). Measuring corruption: perspectives, critiques and limits. U P. M. Heywood, *Routledge handbook of political corruption* (str. 137-153). London: Routledge.
- Johnston, M., & Kpundeh, S. J. (2002). The measurement problem: a focus on governance. *Forum on Crime and Society*, 2 (1), str. 33-45.
- Karklins, R. (2002). Typology of Post-Communist Corruption. *Problems of Post-Communism*, 49 (4), str. 22–32.
- Klitgaard, R. (1988). *Controlling Corruption*. Berkeley; Los Angeles: University of California Press.
- Krasić, Š. (2008). Uloga državne revizije u suzbijanju korupcije. U M. Benko, J. Budak, S. Cindori, D. Derenčinović, D. Ivanušec, Š. Krasić, . . . D. Sekulić, *Korupcija-pojavni oblici i mjere za suzbijanje* (str. 33-45). Zagreb: Inženjerski biro d.d.
- Lambsdorff, J. G. (2007). *The institutional economics of corruption and reform: theory, evidence, and policy*. Cambridge: University Press.
- Mamić Sačer, I., Vuković, D., & Pavlić, I. (2016). Komparativna analiza vrhovnih revizijskih institucija u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, str. 204-224.
- Mayring, P. (2015). *Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken*. Weinheim: Beltz Verlag.
- Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Noonan, J. T. (1984). *Bribes*. Berkeley; Los Angeles: University of California Press.
- Organizacija za suradnju i sigurnost u Europi (OSCE). (2018). *Procjena potreba pravosuđa u procesuiranju korupcije kroz praćenje rada na krivičnim predmetima*. Sarajevo: Autor.
- Pope, J. (2000). *Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System*. Berlin: Transparency International.
- PwC EU Services; Ecorys; University of Utrecht. (2013). *Public procurement: Costs we pay for corruption. Identifying and reducing corruption in public procurement in the EU*. Bruges; Utrecht: Autor.
- Seligson, M. A. (2006). The Measurement and Impact of Corruption Victimization: Survey Evidence from Latin America. *World Development*, 34 (2), str. 381–404.
- Sinanović, B., Vučković, B., Božović, V., Gavrilović, I., & Lalić, L. (2016). *Istraga i procesuiranje krivičnih dela korupcije identifikovanih kroz revizorske izveštaje: praktikum za pripadnike pravosuđa i policije*. Beograd: Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu.
- Stojak, R. (1990). *Metoda analize sadržaja*. Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa.
- Support for Improvement in Governance and Management (SIGMA). (2013). *Bosnia and Herzegovina Assessment Report 2013*. Paris: OECD.
- Svensson, J. (2005). Eight Questions about Corruption. *Journal of Economic Perspectives*, 19 (3), str. 19–42.
- Šušnica, S. (2013). *Monitoring funkcionisanja institucija za reviziju javnog sektora za period 2011—2012*. Banja Luka: Transparency International BiH.

- The World Bank. (2018). *Worldwide Governance Indicators*. Dohvaćeno iz <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=worldwide-governance-indicators>.
- Transparency International. (2016). *People and Corruption: Europe and Central Asia. Global Corruption Barometer*. Berlin: Autor.
- Transparency International BiH. (2014). *Percepcija javne uprave Bosna i Hercegovina 2014*. Banja Luka: Autor.
- Transparency International BiH. (2017a). *Monitoring rezultata u oblasti transparentnosti, odgovornosti i integriteta u javnoj upravi za period 2015.-2016. godina*. Banja Luka: Autor.
- Transparency International BiH. (2017b). *Komparativna analiza rezultata praćenja reforme javne uprave u Bosni i Hercegovini u periodu od 2012. do 2016. godina*. Banja Luka: Autor.
- Treisman, D. (2000). The causes of corruption: a cross-national study. *Journal of Public Economics*, 76 (3), str. 399–457.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2008). *A Users' Guide to Measuring Corruption*. Oslo: Autor.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2011a). *Corruption in Bosnia and Herzegovina: Bribery as experienced by the population*. Vienna: Autor.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2011b). *Corruption in the Western Balkans: bribery as experienced by the population*. Vienna: Autor.
- Vujević, M. (2002). *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Warner, C. M. (2015). Sources of corruption in the European Union. U P. M. Heywood, *Routledge handbook of political corruption* (str. 121-133). London: Routledge.
- World Justice Project. (2014). *WJP Rule of Law Index 2014*. Washington, D.C.: Autor.
- Zelenika, R. (2000). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*. Rijeka: Ekonomski fakultet.

SCOPE AND FORMS OF IRREGULARITIES IN BUDGET EXECUTION AND THE FINANCIAL STATEMENTS, THE USE OF RESOURCES AND THE MANAGEMENT OF STATE PROPERTY BY THE PUBLIC INSTITUTIONS IN FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Original Scientific Paper

Abstract

Reason for writing and research problem(s): Successful fight against corruption requires sound approximation of corruption prevalence. It is no easy task and it is burdened with various difficulties; these are immanent in measurement of crime in general, but abuses of official duties, which corruption refers to, poses a particularly complex issue. Typical corruption measures are subjective and largely influenced by immediate social and political circumstances.

Aims of the paper (scientific and/ or social): This paper seeks to review publicly available (external) audit reports in Federation of Bosnia and Herzegovina in order to describe the scope and forms in which irregularities in budget execution and the financial statements, the use of resources and the management of state property by the public institutions in Federation of Bosnia and Herzegovina, which can be associated with corruption, are present in public sector. Results can be used in development of more focused anti-corruption policies in public sector of Federation of Bosnia and Herzegovina.

Methodology/ Design: The research uses cross-sectional descriptive design in examining forms of corruption, resting on data available in Audit office for the institutions of the Federation BiH's official reports. Content structuring, a qualitative content analysis technique, was utilised, whereby categorization was inspired by relevant international audit standards.

Research/ Paper limitation: Identification of practices associated with the corruption is based on financial and performance audit standards. Not all activities associated with the corruption are equally prone to detection by the audit process, whose result- audit report, might also reflect the priorities in the work of the audit institution rather than real weaknesses and irregularities in audit subjects. Inferences made in the paper are also limited by the fact that they rest on single data source, which is considered to provide only indefinite corruption picture.

Results/Findings: The findings suggest that irregularities associated with the corruption in federal public sector are, unsurprisingly, greatly present. There were 14 irregularities per audit subject, referring mainly to the material costs, costs of employees and services, miscarriages in allocation, spending and oversight of funds, irregularities in public procurement processes, and to a smaller degree to public sector appointments and recruitment and participation in the work of various boards.

General Conclusion: As expected, the scope and forms of corruption associated activities identified in the paper indicate on many irregularities in public sector of Federation of Bosnia and Herzegovina. In order to gain a more comprehensive picture on country's corruption profile it is necessary to use multiple, complementary measurement tools which would combine both subjective and objective indicators. Fight against corruption requires consistent further activities of all relevant actors, in which political will and readiness of government to develop proper institutional capacities linked to it are of crucial importance.

Research/Paper Validity: The study provided verification of frequently produced assessments of expert community on extensive scope of irregularities associated with corruption in public sector of Federation of Bosnia and Herzegovina. In pragmatical terms, research findings can provide factual basis for more potent anti-corruption policies.

Key words: corruption, irregularities in budget execution and the financial statements, the use of resources and the management of state property, public administration

Podaci o autorima

Darko Datzer, doktor kriminalističkih nauka, profesor na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Autor je i učesnik više stručnih i znanstvenih istraživačkih projekata o korupcijskoj delinkvenciji i oduzimanju imovinske koristi ostvarene kaznenim djelima.

E-mail: ddatzer@fkn.unsa.ba.

Eldan Mujanović, doktor kriminalističkih nauka, profesor na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Autor je i učesnik više stručnih i znanstvenih istraživačkih projekata o korupcijskoj delinkvenciji i oduzimanju imovinske koristi ostvarene kaznenim djelima.

E-mail: emujanovic@fkn.unsa.ba.

Elvir Sinanović, diplomirani kriminalist i magistar iz oblasti kriminalistike.

E-mail: elvir_sinanovic.svk@outlook.com.

Nebojša Bojanić, doktor kriminalističkih nauka, profesor na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: nbojanic@fkn.unsa.ba.

POSTOJI LI PSIHOLOŠKI PROFIL TERORISTE?

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 10. 11. 2017.

Prihvaćeno/Accepted: 10. 01. 2019.

Sabina ALISPAHIĆ

Bakir ALISPAHIĆ

Goran KOVAČVIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Da bi se napravila razlika između teroriste i neteroriste, neophodno je istražiti skup psiholoških, socio-ekonomskih, fizičkih, i/ili rasnih karakteristika po kojima se razlikuju jedni od drugih. Odnosno, postavlja se pitanje, kako terorista izgleda, kakva je njegova ličnost, i u kojim okolnostima živi i djeluje?

Ciljevi rada (naučni i/ ili društveni): Cilj ovog rada je pokušati odgovoriti na pitanje postoji li jedinstveni psihološki profil teroriste, te ukazati na individualne, grupne i društvene karakteristike koje bi mogle uticati na formiranje ličnosti teroriste.

Metodologija/dizajn: U ovom radu izvršena je analiza sociodemografskih karakteristika terorista, u skladu sa dosadašnjim istim ili sličnim istraživanjima u ovom polju.

Ograničenja rada/istraživanja: Mnoge metodološke poteškoće i nekonzistentnosti u istraživanjima dovele su do stvaranja kontradikcije kad je u pitanju proces profiliranja terorista, stoga bi sve informacije iz postojećih profila terorista trebalo koristiti i interpretirati sa mnogo opreza.

Rezultati/Nalazi: O razmišljanju i ponašanju terorista i terorističkih organizacija toliko se mnogo još ne razumije, djelimično zbog toga što je teroriste vrlo teško intervjuirati, te ostaju nedoumice oko same definicije pojmova terorizam i terorista.

Generalni zaključak: Zaključci provedenih razmatranja o psihološkom profilu teroriste su uglavnom kontradiktorni. Prema većini autora, teroristi se uglavnom ne razlikuju od neterorista prema ličnosti ili nivou mentalnog zdravlja.

Opravljanost istraživanja/rada: Opravljanost rada nalazi se u činjenici da je jako važno razmotriti da li postoji jedinstven profil teroriste kako bi se prilagodile određene preventivne mjere.

Glavne riječi

psihološki profil teroriste, terorizam, terorista

UVOD

Kroz povijest, moć se gotovo uvijek generirala terorom, prevashodno strahom. Na strahu su uspostavljana sva despotska društva, kao i totalitarni režimi u moderno vrijeme. Uspostavljanje reda i podčinjavanje društvenih zajednica i prezentiranje moći predstavljalo je jedinu moguću smjernicu kretanja ljudskog roda ka sigurnosti, ultimativno, prema slobodi. Bez toga da se vraćamo u prethistoriju koja je bila određena nesigurnošću prouzrokovanom djelovanjem prirodnih sila tako i aktivitetom drugih ljudi, možemo reći da je upotreba terora u upravljanju počela uspostavom organiziranog društva kao sredstvo razuvjeravanja ili kažnjavanja.

Riječ teror potiče od latinske riječi *terrere* a znači uzdrmati, potresti. Naravno nisu Rimljani bili prvi koji su koristili teror kao sredstvo vladanja. Ono što se može provjeriti iz zapisanih historijskih izvora jeste da su većina poznatih imperija uspostavljene terorom, čije su brutalne metode bile usmjerene na lomljenje duha i volje njihovih podanika. Proglašen za nasilje slično ratu, teror ostaje odložen kao oružje u vrijeme mira nad glavama svih koji se usude pobuniti. U despotskim društvima, koja čine najveći dio historije, teror je služio kao oruđe porobljavanja i garant masovne poslušnosti. Državni teror, bilo implicitno ili otvoreno, je opsjedao stoljeća kao odraz rata, i jednom pušten može poslužiti kao sredstvo obuzdavanja neželjenog ponašanja bez potrebe za aktivnom borbom. Naprimjer Mongoli su se koristili terorom kao taktikom sijanja straha i uništavanja volje kod protivnika da pruži aktivan otpor. Naučnici koji proučavaju historijsku dimenziju terorizma često ističu da se riječ teror odnosi na državni teror primjenjivan u vrijeme Francuske revolucije (Martin, 2006), ali često zaboravljaju da je ovaj fenomen, u različitim opsegima, bio konstantno prisutan i u ranijim periodima. Zaista je terorizam, čiji je osnovni cilj da terorizira, historijski mnogo širi fenomen od onoga što se danas pod njim podrazumijeva, to jest, ova pojava se svodi na analizu nezakonitog korištenja nasilja u krivičnim djelima obilježenim kao terorizam (Fieldman, 2002).

U teoriji se kao najzloglasniji oblik suvremenog terorizma navodi terorizam sa religijskom dimenzijom, koja ne predstavlja njegov politički cilj. Naravno, ovo je pogrešno shvaćanje stvarne uloge religije u terorizmu. Religijski terorizam nije tvorevina savremenog društva, on je postojao i u prošlosti, samo se sjetimo aktivnosti Židovske sekte Zelota koja se terorizmom borila protiv rimske okupacije Galileje, zatim Ismailske sekte Asasina iz perioda 11. do 13. stoljeća nove ere, koja je terorizmom utjerivala strah podanicima ali i stranim vladarima (Chaliand and Blin, 2007). Religijska referenca je bila u centru socijalnih zbivanja gotovo svih društvenih zajednica. Međutim, čak i danas veliki broj društava percipira i prakticira religiju kao politiku. Ovo je posebno istina u državama sa predominantno islamskom populacijom i upravo zato se u nauci govori o Islamskom terorizmu a ne o Kršćanskom, Židovskom, Budističkom, Hinduističkom ili nekom drugom religijskom terorizmu (Berger, 1999). Naravno, ovdje ne smijemo zaboraviti da većina naučnika zaboravlja napomenuti da se radi o zlouporabi vjere i namjerno, ili iz neznanja, izostavljaju bitnu razliku između vjere i religije, te ove termine koriste kao sinonime ostavljajući prostora špekulacijama Bušovskog tipa „*nisu svi Muslimani teroristi, ali su svi teroristi Muslimani*“, što u umu prosječnog slušaoca ili gledaoca znači jedno te isto. Ovakve proizvoljne tvrdnje nemaju stvarnih temelja u realnom društvu, već samo u političkoj predstavi svijeta (Abazović, 2001).

Danas, terorizam predstavlja jedan od trenutno nerješivih problema u globalnoj društvenoj zajednici. Opterećuje svako područje, svaku regiju, državu, pojedinca bilo posredno ili neposredno

no. Ovakva situacija dovodi i nauku na nepoznat teren, onemogućujući joj iznalaženje rješenja kojima bi se određena pojava stavila pod kontrolu. U nauci, prvenstveno društvenoj, postoji određeni način shvaćanja, istraživanja i objašnjavanja njoj interesantnih fenomena. Dakle, prvi korak se sastoji u definiranju pojave gdje se stvara određena teoretska predstava o formi i sadržaju problema i predmeta interesiranja. Drugi korak jeste nalaženje pretpostavljenih manifestacija u realnom svijetu, vrši se usporedba između teorijskog modela i procesa u društvu. Pojave koje se mogu objasniti generiranim modelom se uzimaju kao dokaz za odnosne teorijske stavove. Sve ostale koje na neki način odstupaju od teorijskog modela bivaju odbačene. Treći korak je tumačenje i prezentiranje zaključaka do kojih se došlo, i predstavlja preporuku nauke o načinu suprotstavljanja nekom problemu u društvu. Važno je napomenuti da se većina društvenih procesa može promatrati na ovakav način, jer isti postoje (identificirani su) otkako postoji i društvo pa su ti procesi linearni te je nauka imala priliku da ih istražuje u dugom vremenskom periodu. Međutim, u slučaju terorizma, ovakav postupak nije moguće primijeniti, ustvari moguće je ali to producira više zabuna na kraju procesa nego ih je bilo na samom početku. U slučaju terorizma postoji više od dvjesto definicija i svaka od njih pristupa odnosnoj pojavi na drugačiji način, afirmirajući ovaj fenomen po drugim kriterijima, negirajući prethodne definicije ili kombinirajući više definicija (Evans and Henig, 2004). Sve one su produkt linearnog promatranja terorizma kao društvenog procesa. Jedina njihova uloga je da se već ostvarena radnja detektira kao terorizam, dalje od toga ne mogu dobaciti (Cordesman, 2002). Znači, na osnovu njih se ne može vršiti prevencija, ne mogu se otklanjati uzroci, samo sanirati posljedice. Za terorizam vrijedi da se radi o matrično baziranoj pojavi, gdje je gotovo nemoguće dokučiti zakonitosti uspostavljanja veza među elementima u matrici. Dodatni problem za nauku predstavlja i zahtjev da se sve pojave direktno promatraju, mjere i objašnjavaju, što u slučaju terorizma nije moguće. Postoje dva osnovna razloga koje je gotovo nemoguće prevazići. Prvo, da bi se terorizam mogao direktno mjeriti potreban je određeni broj manifestacija koji se može podvrći statističkoj analizi na osnovu čega je moguće standardizirati određene metodološke instrumente. Dakle, terorizam nije moguće podvrći kvantitativnoj analizi, jedino je moguća kvalitativna analiza što nije dovoljno za već spomenutu standardizaciju (Cordesman, 2002). Naravno, opravdana je tvrdnja određenih naučnika da je u slučaju terorizma kvantifikacija moguća i da ima dovoljno manifestacija terorizma da bi se uspješno standardizirali i primjenjivali određeni istraživački instrumenti (Cordesman, 2002). Ova tvrdnja je istinita samo ako se fokusiramo na fizičko prebrojavanje događaja koji su okarakterizirani kao terorizam bilo gdje u svijetu. Međutim, ne smijemo zaboraviti da su kod svakog pojedinačnog čina terorizma, koji je zabilježen do danas, postojali različiti i često nespojivi uvjeti i uzroci, tako da kvantifikacija ne seže dalje od pukog prebrojavanja manifestacija.

Suvremena znanost u modernom društvu dubinski analizira zbiljsku prirodu ove pojave, nastojeći posredno saznavati o ovom fenomenu. Produkt ovih znanstvenih zahvata urodio je raznim teorijskim shvaćanjima i pristupima izučavanju ove pojave. Identificiranje članova terorističkih organizacija i prevencija uspješnog izvođenja terorističkih napada ključna je komponentna bilo kojeg kontraterorističkog djelovanja. Da bi se napravila razlika između teroriste i neteroriste, neophodno je istražiti skup psiholoških, socio-ekonomskih, fizičkih, i/ili rasnih karakteristika po kojima se razlikuju jedni od drugih. Odnosno, postavlja se pitanje, kako terorista izgleda, kakva je njegova ličnost, i u kojim okolnostima živi i djeluje? Odgovori na ova pitanja konstruiraju *profil teroriste* koji se sastoji od određenih obilježja s kojima se posmatrani pojedinac može

povezati, i na osnovu kojih se može odrediti vjerovatnoća individualnih terorističkih tendencija (Antonius, White-Ajmani, i Charap, 2012).

Termin i koncept *profiliranja* ima mnogo različitih značenja. Unutar konteksta terorizma, termin "profiliranje" ne odnosi se na vrstu kriminalističke istraživačke analize koja ispituje fizičke i bihevioralne dokaze krivičnog djela, nakon što se djelo dogodilo, te se na osnovu takvih informacija donose zaključci o potencijalnim karakteristikama osobe koja je izvršilac krivičnog djela. Antiteroristička inteligencija se prvenstveno bavi identifikacijom i sprečavanjem terorističkih aktivnosti *prije* nego što se one dese, što je dosta drugačija vrsta operacijskog izazova (Borum, 2004).

Tokom proteklih nekoliko decenija postojali su mnogobrojni pokušaji da se utvrdi jedinstveni psihološki profil teroriste. Ovakvi pokušaji uglavnom su bili bezuspješni, iz različitih razloga. Mnoga razmatranja o eventualnom psihološkom profilu teroriste zasnovana su na pojedinim opisima poznatih terorista, te nisu podržana empirijskim dokazima. Također je bilo pokušaja da se odrede psihološki profili terorista iz sekundarnih izvora podataka, naprimjer, iz medija, prema iskazima članova porodice ili žrtava izvršioca terorističkih djela (Vaisman-Tzachor, 2006).

Prilikom procjene psihološkog profila teroriste važne su mnoge odrednice, od individualnih karakteristika, poput osobina ličnosti i mentalnog zdravlja, do socijalnih faktora, kao što su grupna dinamika, religijski i kulturalni stavovi. Pored toga, mnogi istraživači osmislili su različite taksonomije terorista, od kojih bi Strentz-ova (1981) tipologija mogla biti najprihvatljivija zbog toga što je grupna dinamika jedan od najznačajnijih elemenata u oblikovanju individualnih stavova i ponašanja terorista.

Strentzovi tipovi terorista uključuju "lidera", "idealistu" i "oportunistu". *Lider* je ideološki vođa kojeg vođa terorističke grupe vidi kao odabranog za donošenje političke, socijalne, ili ideološke promjene. *Idealist* se obično opisuje kao mlada, naivna, ili potlačena osoba kojoj je teroristička organizacija privlačna. Poput Lidera, on ili ona se nada da će stvoriti političku, socijalnu, ili ideološku promjenu. Za razliku od Lidera, Idealista ne izdaje naređenja, nego ih izvršava. Oportunist obično ima neke antisocijalne osobine, pati od konfuzije identiteta, i ne vidi sebe u postojećem poretku društva. Ulaskom u terorističku organizaciju, oportunist teži da stekne osjećaj svrhe te pronađe svoje "mjesto pod suncem". Tipično, on ili ona već ima dosje zbog kriminalnog ponašanja koje prethodi članstvu u terorističkoj organizaciji.

U ovom radu ćemo kroz pregled, analizu i integraciju postojećih teorijskih i empirijskih podataka, pokušati odgovoriti na pitanje postoji li jedinstveni psihološki profil teroriste, te ćemo ukazati na individualne, grupne i društvene karakteristike koje bi mogle utjecati na formiranje ličnosti terorista.

TERORIZAM I TERORISTI: DEFINICIJE

Prije analize pokušaja profiliranja terorista, neophodno je ukazati na osnovni problem u području terorizma koji se odnosi na poteškoće u definiranju pojmova terorizam i terorista. Definiranje granica termina "terorizam" predstavlja veliki problem za stručnjake iz ovog područja. Najveća je prepreka u nedostatku definicijske jednoglasnosti. Bez univerzalnog značenja termina terorizam, nemoguća je sveobuhvatajuća definicija termina terorista. Kako navodi Crenshaw (2000), svaki ozbiljan pokušaj istraživanja terorizma mora uzeti u obzir ovu konceptualnu nejasnoću.

Dok ne bude univerzalne definicije, ako ona i postoji, u pokušaju istraživanja ovog fenomena neophodno je usvojiti radne definicije kako bi se postigla zadovoljavajuća jasnoća u značenju. Za kreiranje profila teroriste, neophodno je upravo identificirati šta je to po čemu se razlikuju teroristi od neterorista.

Široko rasprostranjene taktike koje koriste teroristi, definiranje pojma čine još težim. Neki teroristi koriste metode poput otmica i uzimanja taoca, drugi postavljaju bombe, neki koriste ubistva, drugi koriste sve to u kombinaciji. Terorističke organizacije su također različito strukturirane, a terorističke grupe imaju brojne različite ciljeve i motivacije (Cottam, Dietz-Uhler, Masters, i Preston 2010).

Za potrebe ovog rada uzet ćemo definiciju terorizma prema Alispahić (2007):

“Terorizam je historijska društveno-politička akciona pojava koja nastaje i razvija se u uvjetima dovoljno dubokog i intenzivnog sukoba u kome su nosioci-subjekti akteri terorizma specifične organizovane slabije i manje društveno-političke grupe subjekata ili država koje se organizovano i sistematski bore protiv postojećeg društveno-političkog međunarodnog poretka, primjenom nelegitimnog i nelegalnog, surovog i teško predvidljivog kriminalnog nasilja, koristeći raspoložive metode i sredstva kojima izazivaju masovne i pojedinačne teške nepravedne i nepotrebne ciljne i slučajne žrtve te nanosi velike raznovrsne štete ne postižući kao efekt, ostvarenje krajnjeg društveno-političkog cilja” (str. 230).

Prema navedenoj definiciji, nosioci terorizma, su subjekti čije zadovoljenje potreba i interesa onemogućavaju neke druge sociopolitičke grupe ili pojedinci specifičnih psiholoških karakteristika, sklonosti i uvjerenja.

Ako uzmemo u obzir podatak da globalno društvo broji više od sedam milijardi jedinki, sa različitim, intelektualnim, obrazovnim, psiho-fizičkim, moralnim, religijskim, etničkim, nacionalnim, ideolojskim i dr. kapacitetom, jasno je da bezobzira, kakve kriterije nauka postavlja la pri identificiranju terorizma, nije moguće izbjeći veliki broj nepoznatih varijabli koje direktno ili indirektno doprinose sintezi terorizma. Kada promatramo kriminalitet kao kvantitativni fenomen, terorizam je među najmanje prisutnim oblicima kriminala, bilo da kvantifikaciju vršimo na lokalnom, državnom, regionalnom ili globalnom nivou. Međutim, uvijek se javlja jedna konstanta kad god se manifestira terorizam a to je postojanje određenog konflikta gdje slabija grupa koristi terorizam kao jedino dostupno oružje u arsenalu slabih protiv jakih (Forst, 2009). Primarna meta mu je um. U ovom smislu terorizam je najintenzivnija forma psihološkog rata, i njegov psihološki utjecaj je znatno veći od fizičkih posljedica koje ostaju iza njega kao kriminalne aktivnosti (Liga naroda, Doc. C.94M.47 1938 V (1938).). Pribjegavajući, često, patetičnim sredstvima terorizam je način kreiranja moći u nadi preuzimanja „odozdo“ poretka koji država nadzire „odozgo“ (Forst, 2009). Dakle, teroristi nastoje izvođenjem terorističkih napada, uzdrmati društveni poredak, razbiti koheziju veće društvene grupe u cilju neutralizacije njene socio-dinamičke komponente čineći je prostim zbirom pojedinaca bez svijesti o pripadnosti kolektivu (Hoffman, 1998). Jednom kada ovo postignu teroristi ostaju jedina grupa koja nije prosti zbir pojedinaca već kolektiv sa funkcionalnim društvenim odnosima i jasno definiranim ciljevima što im daje mogućnost političkog aktiviteta i kreiranja društvenog života u skladu sa njihovom percepcijom realiteta. U idealnim uvjetima teroristi bi uspjeli uništiti bilo koji vid grupnog organiziranja osim vlastitog, međutim ovakva situacija je ipak rijetkost i gotovo uvijek ostaju dovoljno jake grupe u stanju da se suprotstave apsolutnoj dominaciji ideoloških postavki koje teroristi nastoje da instaliraju kao društvenu matricu življenja i ponašanja (O'Donnell, Guillermo and Schmitter, 1986).

Bitno je naglasiti da ovakvo stanje postoji u društvima i državama koje prolaze kroz proces tranzicije (Encarnacion, 2000). U izazivanju ovog procesa leži i stvarni cilj terorizma ali i svih drugih pokreta otpora (Haggard and Kaufman, 1995). Kao što je već poznato, teroristi nastoje upozoriti određenu grupu, kojoj i sami pripadaju, da postoji određeni problem i da isti uništava ili urušava vrijednosti koje tu grupu čine posebnom u odnosu na sve druge kolektive. U početku se pažnja grupe fokusira izvođenjem zastrašujućih napada, izazivanjem masovnog straha, osjećaja nesigurnosti, nepovjerenja prema vladajućim strukturama u cilju slanja poruke koja obavještava o problemu identificirajući grupe i pojedince kao generatore problema (Hoffman, 1998). Ovakva praksa ne smije se nastaviti u dužem vremenskom periodu, jer je kontraproduktivna i izaziva mržnju pripadnika grupe koju teroristi nastoje da „spase“ i osipanje pristalica – što svakako nije njihov dugoročni cilj, već obrnuto, cilj im je legalni politički aktivitet, koji je moguće ostvariti samo ako dođe do procesa tranzicije. Ovdje se tranzicija ogleda u političkom procesu preraspodjele vlasti u kojem i teroristi participiraju. U središtu njihove participacije i posebno fenomena tranzicije jeste proces demokratizacije (Morlino, 1998). Demokratizacija se javlja u dva oblika, kao demokratska tranzicija i kao demokratska konsolidacija. Demokratska konsolidacija je analitički izdvojen aspekt procesa demokratizacije i podrazumijeva uspostavljanje, ili dodatno osnaženje veza između civilnog društva i institucija države, kao i funkcionalnost i trajnost uspostavljenih institucija. Procesi tranzicije i konsolidacije se često preklapaju i odvijaju istovremeno, ali se oni konceptualno razlikuju, jer konsolidacija ne podrazumijeva drastične društvene promjene i može da se dešava u svim oblicima društvenog uređenja. Istraživanja u oblasti društvene tranzicije ističu da se ovakav oblik demokratizacije javlja u društvima u kojima ne postoji snažna srednja klasa, prevladava autoritarna politička kultura, ekonomska ovisnost, i uloga političkih elita. U ishodištu, proces tranzicije je produkt strateških računica političkih elita, a shvatanje demokracije je proizvoljno. Ovakva proces međutim, nije uvjetovan samo gore navedenim faktorima, već obuhvata sve političke subjekte „linkovane“ na društvo, uključujući i teroriste. Proizvoljno shvatanje demokracije je snažno ovisno od političke i društvene interakcije svih političkih aktera, a ne samo političke elite, i, na kraju najviše ovisi od poziva javnosti za participacijom u političkom životu (Eliasoph, 1996) – što i jeste cilj terorista.

Dva najčešća pristupa kod prepoznavanja profila terorista uključuju razmatranje socio-demografskih i psihosocijalnih karakteristika kao ključnih parametara u profiliranju terorista. Svakako je potrebno spomenuti i politički pristup koji zagovara tezu da je terorista produkt utjecaja generiranih iz okruženja (Johnson, 1978).

U nastavku dajemo pregled istraživanja o navedenim obilježjima terorista kako bi ustanovili da li je na naše početno pitanje - postoji li psihološki profil teroriste - moguće odgovoriti.

SOCIO-DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE TERORISTA

Najčešći metod profiliranja terorista je identifikacija potencijalnih karakteristika koje ovise o rasnoj, nacionalnoj, i religijskoj pripadnosti pojedinaca za koje se smatra da bi u većini slučajeva, mogli počinili terorističku aktivnost. Navedena demografska obilježja se smatraju adekvatnim odrednicama za analizu, pogotovo nakon 9/11 napada na SAD.

Zbog činjenice da je većina internacionalnih terorista arapskog ili muslimanskog identiteta, zanemaruje se podatak da veliki broj terorista nije ovog porijekla. Drugi po redu od najopasnijih terorista u američkoj historiji, Timothy McVeigh, bio je američki bijelac. Također, većina terori-

stičkih napada protiv Velike Britanije vođena su od strane dominantno republikanskih bijelaca disidenata. Dakle, oslanjanje na ovakvu vrstu demografskih podataka u profiliranju terorista čini se da nije praktično rješenje za efikasne kontraterorističke mjere (Rae, 2012).

Još jedna nepromjenjiva karakteristika koja se koristi u profiliranju terorista je biološki spol. Iako muški teroristi dominiraju, ne treba zaboraviti da su u značajnom broju slučajeva počinio terorističkih djela - žene. Prema Hudsonu (1999), "žene su imale odlučujuću ulogu u brojnim terorističkim operacijama u Latinskoj Americi". Kao i kod etničko-rasnih i religijskih parametara, efikasnost upotrebe spola kao dominantne odrednice u terorističkom profiliranju je umanjena zbog nemogućnosti generalizacije.

Pitanje dobne diskriminacije u terorističkom profiliranju još je jedan primjer neuspjeha da se ograniči manji broj pojedinaca koji bi mogli biti izvršio terorističkih djela. Ne postoji određena dobna grupa u koju bi se mogli svrstati teroristi. Iako je većina terorista u ranim dvadesetim godinama, prosječna dob članova nekoliko terorističkih grupa značajno je niža. Vođe terorističkih grupa su obično stariji od prosječne dobi članova (Rae, 2012).

Brojni istraživači pokušali su razviti kompozit socio-demografskih karakteristika koji bi se mogao koristiti prilikom identifikacije terorista. Jednu od najpoznatijih i najopsežnijih studija na ovu temu proveli su Rusell i Miller (1983) na osnovu podataka o 350 terorista iz 18 terorističkih organizacija, koje su bile aktivne u periodu od 1966. do 1976. godine. Iz dobivenog kompozita karakteristika, prototip teroriste opisivao je mladog (starosti između 22 i 25 godina), neoženog muškarca, iz urbanih sredina, srednje klase, sa određenim stupnjem univerzitetskog obrazovanja, i ekstremne političke filozofije. Problem sa ovakvim prototipom, je da većina pojedinaca koji odgovaraju prototipu nisu teroristi, i nikada neće počiniti terorističko djelo. Također, pojedinci koji planiraju teroristička djela, ne moraju da odgovaraju predloženom profilu.

Očigledno, teroristi potječu iz raznolikih socio-demografskih, ekonomskih, i kulturoloških konteksta, što predstavlja veliku prepreku u utvrđivanju jedinstvenog profila izvršioca terorističkih djela.

PSIHOLOŠKA OBJAŠNJENJA TERORIZMA

Prvi pokušaji psihološkog istraživanja o terorizmu datiraju iz perioda između 1960. i 1980. godine. Zapravo se radilo o zapisima zasnovanim na kliničkim spekulacijama i teorijskim formulacijama, uglavnom iz psihoanalitičke tradicije. U stručnoj literaturi iz tog perioda vrlo se rijetko spominju rezultati empirijskih istraživanja. Terorizam je bio patologiziran kao manifestacija psihološke i biheviornalne devijacije. Prema psihoanalitičkom okviru, "psihopatologija terorizma" zasnivala se na nesvjesnim motivima i impulsima, s porijeklom iz djetinjstva.

Dvije teme koje su se konstantno isticale u literaturi iz tog perioda bile su: 1. da su motivi za terorizam uveliko nesvjesni i da im je u osnovi hostilnost prema jednom od roditelja, i 2. da je terorizam produkt ranog zlostavljanja i zanemarivanja u djetinjstvu (Borum, 2004). Ideja da je terorističko djelovanje ukorijenjeno u zlostavljanju u djetinjstvu je česta, i još uvijek podržana od strane nekih savremenih autora.

Prvobitni pokušaji razumijevanja i objašnjavanja terorizma u okviru psihodinamske paradigme bili su usmjereni na crtu narcizma, kao definirajućeg i pokretačkog faktora. Suština patološkog

narcizma je u precjenjivanju sebe, i podcjenjivanju drugih, stoga nije teško primijetiti ovakve sklonosti kod izvršioca terorističkih djela. Utjecaj psihoanalitičkih formulacija i fokus na narcizam je prilično odbačen u savremenim psihološkim pristupima terorizmu, zbog nedostatka empirijske podrške.

PSIHOPATOLOGIJA I TERORIZAM

Osnovna pretpostavka mnogih psiholoških objašnjenja terorizma je da su teroristi na neki način abnormalni, te da bi se objašnjenje za njihovo ponašanje moglo pronaći u području psihologije i psihijatrije. U stvarnosti, psihopatologija je, u najboljem slučaju, umjereni rizični faktor, kao i generalno za nasilno ponašanje.

Prilično je teško istraživati prevalenciju psihopatologije i maladaptivnih osobina ličnosti kod terorista. U većini istraživanja primijenjene su psihološke mjere procjene na teroristima u pritvoru, ili koji su bili poslani na kliničku procjenu. Dva najznačajnija pregleda o prisutnosti psihopatologije kod terorista napravili su Ray Corrado (1981) i Andrew Silke (1998). Iako su pisali u razmaku od 20 godina, obojica su donijeli isti zaključak: da teroristi nisu osobe sa psihološkim poremećajima, nego da se radi o politički motiviranim, racionalnim i lucidnim ljudima sa jasnim motivima.

Na terorizam se obično gleda kao na vrstu antisocijalnog ponašanja. Prema nekim autorima, teroristi se najbolje mogu shvatiti ako se na njih gleda kao na grupu psihopata (Corrado, 1981). Ideja o "teroristima psihopatama" intuitivno je privlačna, no kada se razmotre osnovni dijagnostički kriteriji za psihopatiju, ograničenja i netačnost takve generalizacije postaju evidentna.

Prema Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM-5, Američka psihijatrijska asocijacija, 2014) temeljno obilježje antisocijalnog poremećaja ličnosti je prevazivni obrazac nepoštivanja i kršenja prava drugih, koji počinje u djetinjstvu ili ranoj adolescenciji, te se nastavlja u odrasloj dobi. Ovakav obrazac se također naziva psihopatija, sociopatija ili disocijalni poremećaj ličnosti. Da bi se postavila dijagnoza, osoba mora biti starija od 18 godina te imati anamnezu nekih simptoma poremećaja ophođenja prije 15. godine.¹

U jednoj od najopsežnijih analiza na ovu temu, Martens (2004) zaključuje da nemaju svi teroristi antisocijalni poremećaj ličnosti, iako osobe koje postaju teroristi i osobe koje imaju dijagnozu antisocijalnog poremećaja ličnosti dijele neke zajedničke karakteristike poput: socijalnog otuđenja, poremećenog ranog procesa socijalizacije, agresivnog narcističkog stava, impulzivnosti i agresivnosti, defanzivnog stava, opravdavanja agresivnog ponašanja, suprotstavljanja policiji, nedostatka samokritičnosti i sl. Dakle, na teroriste sa antisocijalnim poremećajem ličnosti potrebo je gledati kao na manju grupu terorista, sa konstalacijom distinktivnih karakteristika.

Za razliku od ubojica, teroristi veoma rijetko djeluju sami. Gotovo uvijek, radi se o članovima veoma složenih organizacija. Osobe sa psihološkim poremećajima, kakvima se teroriste najčešće smatra, imali bi velikih problema u održavanju međuljudskih odnosa koji su neizbježni u gru-

¹ Poremećaj ophođenja uključuje opetovani i trajni obrazac ponašanja kod kojeg se ugrožavaju temeljna prava drugih, ili se krše socijalna pravila i norme. Specifična ponašanja karakteristična za poremećaj pripadaju jednoj od četiri kategorije: agresija prema ljudima i životinjama, uništavanje imovine, obmanjivanje i krađe; ozbiljno kršenje pravila (Američka psihijatrijska asocijacija, 2014).

pnim interakcijama, a mogli bi i ugroziti postojanje skupine kao organiziranog entiteta. Stoga u literaturi postoji konsenzus da općenito gledano, teroristi nemaju psihološke poremećaje, iako se povremeno u terorističkim skupinama pojavljuju pojedinci sa psihološki poteškoćama. Knutson (1981) ističe da je sposobnost psihotičnih osoba za „planiranje, pripremanje akcije i daljnje ciljeve“ znatno smanjena zbog čega se najveći broj terorističkih skupina rješava takvih pojedinaca ili ih koristi za operativne potrebe, odnosno „prljave poslove“.

Iz svega navedenog, kao zaključak mogu poslužiti opažanja Crenshaw (2000) prema kojem je „uobičajena zajednička karakteristika terorista njihova normalnost“ i Silka (1998) koji navodi da „najozbiljniji istraživači u području terorizma bi se u velikoj mjeri složili da su teroristi u suštini normalni pojedinci“.

Prema savremenim psihološkim istraživanjima terorizma, mnogi faktori na makro i mikro razini utječu na terorističko djelovanje. Postoji slaganje da psihologija terorizma ne može biti odvojena od političkih, historijskih, organskih, ili čisto slučajnih, koincidenzijskih faktora“ (Freid, 1982, prema Borum, 2004).

Dok ne budu uloženi napor da se provede više empirijskih istraživanja o psihološkim odrednicama terorizma, prerano je zaključiti da ne postoje određene psihološke karakteristike po kojima bi mogli izdvojiti teroriste.

Zbog čega nedostaje objašnjenja iz područja bihevioralne nauke o terorističkom ponašanju?

Mnogo praktičnih i teorijskih prepreka je odgodilo znanstveno psihološko istraživanje terorizma. Istraživanje terorizma podrazumijeva skupe odlaske u politički nestabilne regije, što je potencijalno opasno, i podiže niz etičkih istraživačkih pitanja. Ovo objašnjava zašto uglavnom novinari, a ne naučnici, objavljuju većinu izvještaja o ponašanju terorista. Također, aktivni kao i neaktivni teroristi nisu motivirani da surađuju u bihevioralnim procjenama (Victoroff, 2005).

POLITIKA I TERORIZAM

Posebno važan pristup izučavanju terorizma čini tzv. politički pristup koji zagovara tezu da je on produkt utjecaja generiranih iz okruženja (Johnson, 1978). Okruženje se, po predstavnicima ovog pristupa, može podijeliti na dvije glavne kategorije: međunarodno okruženje i nacionalno okruženje. Unutar nacionalnog identificiraju se određene potkategorije kao što su univerziteti unutar kojih se, de facto, vrši teroristička indoktrinacija i isti predstavljaju rasadnike terorizma (Russell and Miller, 1978). Po ovom pristupu najveći broj terorista su ustvari politički disidenti koji na određeni način terorizam vide kao sredstvo postizanja političkih ciljeva. Zagovornici ovog pristupa raspravljaju, detaljno, uzroke koji pogoduju usvajanju terorizma, ali se sintetički može zaključiti da se svi oni mogu svesti na jedan a to je upravo uvjerenje da terorizam predstavlja najlakši i najozbiljniji način ostvarenja političkih ciljeva što je primarni uvjet usvajanja terorizma kao modusa ponašanja od strane političkih disidenata.

POZICIJE I ULOGE TERORISTA UNUTAR TERORISTIČKIH ORGANIZACIJA

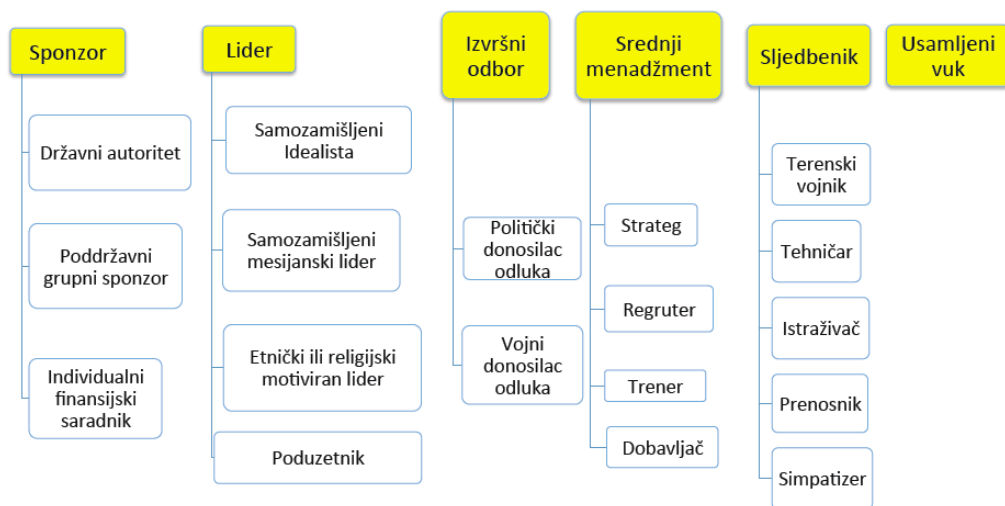
Dodatnu poteškoću u izgradnji jedinstvenog profila teroriste predstavlja činjenica da terorističke grupe imaju hijerarhijsku strukturu unutar koje pripadnici imaju različite pozicije i uloge na svakom nivou hijerarhije. Svaka pozicija u takvoj strukturi može privući pojedince sa različitim

dispozicijama koji su spremni da preuzmu određene uloge iz različitih psiholoških razloga. Za pretpostaviti je da naprimjer, lideri grupe sebe vide kao idealiste ili altruiste, dok drugi pripadnici mogu biti motivirani različitim etničkim, religijskim i drugim motivima. Budući da pojedinci različitih karakteristika zauzimaju različite pozicije u hijerarhiji, empirijski pokušaji utvrđivanja jedinstvene psihologije terorista mogli bi rezultirati neuspjehom ukoliko se ne uzme u obzir pozicija i uloga teroriste u terorističkoj organizaciji. Zagovornici organizacijskog pristupa analizi terorizma polaze od pretpostavke da je on aktivnost terorističke grupe (organizacije) koja svoje djelovanje planira na osnovu određenih procjena rizika i mogućnosti, analizira stanje društvene svijesti u zajednicama gdje ima namjeru operacionalizirati vlastitu aktivnost/i, analizira moguće efekte svojih aktivnosti na zajednicu, reklamira se, operacionalizira aktivnost i na osnovu dobivenih rezultata unapređuje svoj rad.

Glavna predstavnica organizacijskog pristupa jeste Martha Crenshaw (1990). Detaljnijim analiziranjem njenih tvrdnji da se zaključiti da je njena ideja vodilja utemeljena na teoriji menadžmenta jer ova autorica, iako ističe potrebitost postojanja organizacije, terorizam prvenstveno shvaća kao produkt apliciranja teorijskih postavki menadžmenta.

Organizacijski pristup, također, smatra da teroristička grupa mora slijediti i zakonitosti obavljanja ciklusa, čime se nastoji na minimum svesti područje neodređenosti unutar plana djelovanja, što je u skladu sa našom pređašnjom tvrdnjom *a pro po* menadžmenta.

Zastupnici ovog pristupa nisu ponudili empirijske dokaze za svoje tvrdnje, nisu analizirali niti jednu terorističku grupu koja se ponaša po njihovom modelu, ali su vršili ekstenzivna istraživanja raznih javnih i privatnih korporacija i gerilskih grupa, te ustanovili da je jedino na ovaj način moguće duži vremenski period izvoditi aktivnosti bilo koje vrste pa i terorizam.

Slika 1. Pozicije i uloge u terorističkim organizacijama (Victoroff, 2005)

Kao što se vidi iz slike 1, većina terorista pripada hijerarhijski organizovanim grupama sa različitim nivoima autoriteta. Iznimka je *Usamljeni Vuk* - terorista koji djeluje u izolaciji. Uloge i odgovornosti na svakom nivou djelimično su određene samoselekcijom. *Samozamišljeni lideri idealisti* (naprimjer, Osama bin Laden) posvećuju svoj život cilju koji je za njih moralna neophodnost. *Samozamišljeni mesijanski lider* (naprimjer, Adolph Hitler) smatra se guruom koji je predodređen da zauzme posebno mjesto u historiji. Mnogi lideri koji promoviraju nasilje prema svima koji nisu članovi njihove organizacije (naprimjer, Yasser Arafat) mogli bi biti primarno motivirani etničkim ili religijskim motivima koji prevazilaze idealističke ili mesijanske težnje. *Lider poduzetnik* (naprimjer, Abu Nidal) je motivisan primarno materijalističkim nagonima. Ovdje predstavljenu tipologiju, koja je teorijska i preliminarna, zasnovana na pregledu literature, predlaže Victoroff (2005).

Iako je intuitivno prihvatljivo, postojanje "ličnosti teroriste" nije podržano empirijskim dokazima. Ono što dodatno otežava pokušaje definiranja ličnosti teroriste jesu mnoge različite uloge pripadnika organizacije, od kojih će samo neki zaista počiniti terorističko djelo. Kako navodi Horgan (2003) "u kontekstu znanstvenog proučavanja ponašanja, pokušaji da se utvrdi ličnost ili profil teroriste su uzaludni".

ZAKLJUČAK

Zaključci provedenih razmatranja o psihološkom profilu teroriste su uglavnom kontradiktorni. Prema većini autora, teroristi se uglavnom ne razlikuju od neterorista prema ličnosti ili nivou mentalnog zdravlja. Mnoge metodološke poteškoće i nekonzistentnosti u istraživanjima dovele su do stvaranja kontraverze kad je u pitanju proces profiliranja terorista, stoga bi sve informacije iz postojećih profila terorista trebalo koristiti i interpretirati sa mnogo opreza.

O razmišljanju i ponašanju terorista i terorističkih organizacija toliko se mnogo još ne razumije, djelimično zbog toga što je teroriste vrlo teško intervjuirati, te ostaju nedoumice oko same definicije pojmova terorizam i terorista. Ipak, podaci iz intervjua i biografski podaci o poznatim teroristima omogućavaju određen stupanj predikcije o okolnostima u vezi određenog terorističkog djelovanja.

Iako postoji vjerovatnoća da će u budućnosti, sa više podataka iz primarnih izvora, psihološko profiliranje terorista biti unapređeno, iz prikazanog pregleda dosadašnje literature očigledno je da ličnost teroriste ili jedinstveni psihološki profil teroriste zapravo - ne postoji.

LITERATURA

- Abazović, M. (2001). Državna bezbjednost – uvod i temeljni pojmovi. (FKN. Sarajevo) str. 51
- Alispahić, B. (2007). *Terorizam: šta je to?* Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.
- Američka psihijatrijska asocijacija (2014). *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje, peto izdanje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Antonius, D., White-Ajmani, M. L., i Charap, J. (2012). The behavioral profile of a terrorist: theoretical and empirical observations. U: U. Kumar i M. K. Mandal (Ur.), *Countering Terrorism: Psychosocial Strategies*, str. 96-117. New Delhi: SAGE Publications.
- Borum, R. (2004). *Psychology of terrorism*. Tampa: University of South Florida.
- Cordesman A.H. (2002) Terrorism, asymmetric warfare, and weapons of mass destruction. (Praeger Publishers, Westport). str. 11
- Corrado, R. (1981). A critique of the mental disorder perspective of political terrorism. *International Journal of Law and Psychiatry*, 4, 3-4, 293-309.
- Cottam, M., Dietz-Uhler, B., Mastors, E., Preston, T. (2010). *Uvod u političku psihologiju*. Zagreb: Mate d.o.o.
- Crenshaw, M (2000). The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century. *Political Psychology* 21 (2): 405 – 420.
- Crenshaw, M. (1990) "Questions to Be Answered, Research to Be Done, Knowledge to Be Applied." Pages 247-60 in Walter Reich, ed., *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. (Cambridge: Cambridge University Press). str. 261
- Eliasoph, N. (1996), 'Making a Fragile Public: A Talk-Centred Study of Citizenship and Power', *Sociological Theory*, 14:3, str. 262–89.
- Encarnacion, Omar G. (2000). 'Review: Beyond Transitions: The Politics of Democratic Consolidation', *Comparative Politics*, 32, str. 4.
- Feldman, Noah, "Choices of Law, Choices of War," *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 25, No. 2 (Spring 2002), str. 457–86
- Forst, Brian (2009). Terrorism, Crime, and Public Policy (Cambridge: Cambridge university press). str. 39
- Haggard, Stephan and Robert R. Kaufman (1995), *The Political Economy of Democratic Transitions* (Princeton: Princeton University Press). str. 19
- Hoffman, B.(1998) Inside Terrorism. New York: Columbia University Press
- Horgan, J. (2003). *The search of the terrorist personality*. U: A. Silke (Ur.), Terrorists, victims and society, 3-27. Chichester, UK: Wiley.
- Hudson, R. (1999). *The Sociology and Psychology of Terrorism: Who becomes a Terrorist and why?* Washington, DC: Library of Congress 53.
- Johnson, C. (1978) "Perspectives on Terrorism." Reprinted in Walter Laqueur, ed., *The Terrorism Reader*. (New York: New American Library). str. 44

- Knutson, J. N. (1981). Social and Psychodynamic Pressures Toward a Negative Identity. U: Y. Alexander i J. M. Gleason (Ur.), *Behavioral and Quantitative Perspectives on Terrorism*, 105-52. New York: Pergamon.
- Martens, W. H. J. (2004). Terrorist with Antisocial Personality Disorder. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 4 (1): 45-56.
- Martin, G. (2006), *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*, 2nd edition (Thousand Oaks, CA: Sage) str. 231
- Morlino, Leonardo (1998), *Democracy between Consolidation and Crisis: Parties, Groups and Citizens in Southern Europe* (New York: Oxford University Press). str. 94
- O'Donnell, G. and Schmitter, P. (1986), *Tentative Conclusions about Uncertain Democracies* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press). str. 173
- Procedure međunarodne konferencije o suzbijanju terorizma (1938), Liga naroda Doc. C.94M.47 1938 V.
- Rae, J. (2012). Will it Ever be Possible to Profile the Terrorist? *Journal of Terrorism Research*, vol. 3, 2: 65-74.
- Russell, C. A. i Miller, B. H. (1983). Profile of a terrorist. U: L. Z. Freedman i Y. Alexander (Ur.), *Perspectives on Terrorism*, 33-41. Wilmington, Delaware: Scholarly Resources.
- Russell, Charles A., and Bowman H. Miller. "Profile of a Terrorist." Pages 81-95 u John D. Elliott and Leslie K. Gibson, eds., (1978) *Contemporary Terrorism: Selected Readings*. Gaithersburg, (Maryland: International Association of Chiefs of Police). str. 431
- Silke A. (1998). Cheshire-Cat logic: The recurring theme of terrorist abnormality in psychological research. *Psychology, Crime & Law*, Vol 4 (1), 51-69.
- Strentz, T. (1981). The Terrorist Organizational Profile: A Psychological Role Model. U: Y. Alexander i J. Gleason (Ur.), *Behavioral and Quantitative Perspectives on Terrorism*, 86-104. New York: Pergamon.
- Vaisman-Tzachor, R. (2006). Psychological profiles of terrorists. *The Forensic Examiner*, 15, 2: 6-12.
- Victoroff, J. (2005). The Mind of the Terrorist: A Review and Critique of Psychological Approaches. *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49, No. 1, 3-42.

IS THERE A PSYCHOLOGICAL PROFILE OF TERRORIST?

Review Paper

Abstract

Reason for writing and research problem(s): In order to make a difference between terrorists and non-terrorists, it is necessary to explore a set of psychological, socio-economic, physical and / or racial characteristics that differ from each other. Namely, the question arises, how does a terrorist look, what is his personality, and under what circumstances does he live and work?

Aims of the paper (scientific and/or social): The aim of this paper is to try and answer the question of whether there is a unique psychological profile of terrorists and point out the individual, group and social characteristics that could influence the formation of a personality of the terrorist.

Methodology/Design: This paper analyzes sociodemographic characteristics of terrorists in accordance with the same or similar research in this field.

Research/Paper limitation: Many methodological difficulties and inconsistencies in the research have led to controversies when it comes to profiling terrorists, that said, all information from existing terrorist profiles should be used and interpreted with great caution.

Results/General Conclusion: There is so much to be understood about the thinking and behavior of terrorists and terrorist organizations, partly because terrorists are very difficult to interview, and the confusion about the very definition of terrorism and terrorist terms.

Conclusion: Conclusions of the conducted considerations on the psychological profile of terrorists are mostly contradictory. According to most authors, terrorists do not differ from non-terrorists in personality or mental health.

Research/Paper Validity: The justification of the work lies in the fact that it is very important to consider whether there is a unique profile of terrorists in order to adapt certain preventive measures.

Key words: terrorist psychological profile, terrorism, terrorist

Podaci o autorima

Sabina Alispahić, docentica na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za psihologiju. Autorica je mnogobrojnih naučno-stručnih radova i knjiga "Psihologija boli" (2016) i (R)evolucija odnosa ljekar-pacijent (2018).

E-mail: sabina.alispahic@ff.unsa.ba

Bakir Alispahić, vanredni profesor Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, pri Katedri sigurnosnih studija.

E-mail: balispahic@fkn.unsa.ba

Goran Kovačević, vanredni profesor Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, pri Katedri sigurnosnih studija.

E-mail: gkovacevic@fkn.unsa.ba

PERSPEKTIVE MODELA: MEDIJACIJA IZMEĐU ŽRTVE I MALOLJETNOG POČINITELJA KAZNENOG DJELA U KAZNENOPRAVNOM SISTEMU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 20. 04. 2018.

Prihvaćeno/Accepted: 10. 01. 2019.

Karolina TADIĆ-LESKO

Janja MILINKOVIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Prvi koraci za razvijanje Modela: Medijacija između žrtve i maloljetnog počinitelja kaznenog djela, napravljeni su zahvaljujući Federalnom ministarstvu pravde i Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike. Temeljem Uredbe o primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima čl. 49., i uz financijsku pomoć inozemnih pomagača, UNICEF-a i Save the Children-a, kreiran je Program edukacije stručnih osoba tijela skrbništva o stjecanju dodatnih znanja i vještina za vođenje postupka posredovanja/medijacije i primjene odgojnih preporuka i njihovog izvršenja.

Ciljevi rada (naučni i/ ili društveni): U prevenciji maloljetničkog prestupništva, model Medijacija između žrtve i maloljetnog počinitelja kaznenog djela fokusira se podjednako na žrtvu i zajednicu. Dakle, autori se osvrću na uspostavljanje socijalnog mira, omogućavanje emocionalnog poravnanja između žrtve i počinitelja, namirivanje nastale štete, te na promjene ponašanja počinitelja čime se unapređuje socijalna kontrola, što ujedno predstavlja i cilj ovog rada.

Metodologija/dizajn: Kako bi se postigli ciljevi rada, neophodno je bilo provesti fokusirano teorijsko istraživanje o Modelu Medijacije između žrtve i maloljetnog počinitelja kaznenog djela, uključujući socijalni i pravni osvrt na pravila koja tretiraju ovu problematiku. Pored navedenoga, istraživanje je obuhvatilo vrste metoda koje se najčešće koriste u izvansudskoj nagodbi. Polazna teorijska osnova rada temelji se na postavkama koje naglašavaju vršenje direktnog utjecaja na prestanak ponavljanja i činjenja kaznenih djela kroz emocionalno poravnanje, ugrađeno u sam proces restorativne pravde.

Ograničenja rada/istraživanja: Ograničenje ovog istraživanja ogleda se u nedovoljnom korištenju i nespremnosti relevantnih institucija za primjenu modela Medijacije između žrtve i maloljetnog počinitelja kaznenog djela.

Rezultati/Nalazi: Ističe se prednost modela kroz smanjenje recidivizma u odnosu na klasične sankcije jer se brže i jeftinije rješavaju posljedice kaznenog djela i dolazi se do uspostavljanja socijalnog mira i miroljubivog zajedničkog života u budućnosti.

Generalni zaključak: U zaključku se ukazalo na mogućnosti i perspektive primjene modela Medijacija između oštećenika i maloljetnog počinitelja kaznenog djela, kako bi se potakao izlaz Restorativne pravde iz teorijskih okvira u praktičnu kazneno-pravnu primjenu FBiH i DB FBiH.

Opravedanost istraživanja/rada: Model Medijacija između oštećenika i maloljetnog počinitelja kaznenog djela u FBiH ušao je kroz Program edukacije o stjecanju posebnih znanja i kontinuiranom stručnom obrazovanju i usavršavanju osoba koje rade na poslovima prestupništva mladih i kazneno pravne zaštite djece i maloljetnika i pokrenut je od strane Federalnog ministarstva rada i socijalne politike FBiH u svrhu vođenja postupka posredovanja/medijacije u primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima u FBiH.

Ključne riječi

restorativna pravda, medijacija, medijator

UVOD

Restorativna pravda ima povijest izgrađenu kroz tradiciju i običaje, gdje se konflikt među pojedincima promatrao kao kazneno djelo. Pojam engleske riječi *restore* znači vratiti u prijašnje stanje, ponovno, obnoviti, nadoknaditi, vratiti originalne vrijednosti, postaviti u početni položaj (Miroslavljević, 2010, str. 54). Dakle, za termin engleskog podrijetla *restorative justice*, nema službeno prihvaćenog prijevoda na jezike Bosne i Hercegovine. „U domaćoj literaturi koristi se pojam rekonstruktivni pristup, iako strani autori smatraju navedeni engleski termin jako dobrim budući da se radi o zdravorazumskom pristupu pravdi (što on u biti i jest jer osim pravne uključuje i psihosocijalnu pravicu) (Zehr, 1997, Žižak, 2006, u Miroslavljević, 2010, str. 54). Restorativna pravda se fokusira podjednako na žrtvu i zajednicu, i vraća socijalni mir, omogućava emocionalno poravnanje između žrtve i počinitelja, namiruje nastalu štetu i utječe na promjenu ponašanja počinitelja. U svijetu su razvijena četiri modela restorativne pravde: Medijacija između počinitelja i žrtve, Vijeće za reparaciju, Obiteljska grupna konferencija i Suđenje u krugu. Medijacija između žrtve i počinitelja, model je koji se najviše koristi u Europi i svijetu (prema: Miroslavljević, 2010, str. 77). Dakle, u modelu *Medijacija* fokus je na dijalogu između žrtve i počinitelja, a proces medijacije provodi stručna osoba koja je prošla obuku za provedbu postupka. „Medijacija, u smislu ovog zakona, postupak je u kojem treća neutralna osoba (medijator) pomaže strankama u nastojanju da postignu obostrano prihvatljivo rješenje spora“ (Zakon o postupku medijacije BiH, 2004).¹ Razvoj ovog modela restorativne pravde, u FBiH ušao

¹ Službeni glasnik BiH, br. 37/04.

je kroz Program edukacije o stjecanju posebnih znanja i kontinuiranom stručnom obrazovanju i usavršavanju osoba koje rade na poslovima prestupništva mladih i kazneno pravne zaštite djece i maloljetnika², pokrenut od strane Federalnog ministarstva rada i socijalne politike FBiH uz podršku UNICEF-a i Save the Children 2016. godine, a u svrhu vođenja postupka posredovanja/medijacije u primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima u FBiH.

1. PRIKAZ MODELA: MEDIJACIJA IZMEĐU ŽRTVE I POČINITELJA

Model restorativne pravde: *Medijacija između žrtve i počinitelja* za koji su educirani medijatori iz FBiH i DB „pokrenut je u Hrvatskoj 2000. godine u Zagrebu, Splitu i Osijeku, a dosadašnja iskustva u implementaciji modela izvansudske nagodbe u Hrvatskoj govore o dobrim postignućima i poštovanju visokih kriterija i standarda kvalitete. Model je razvijen prema austrijskom modelu³ i njemačkom modelu⁴ (Koller-Trbović i Gmaz-Luški, 2006, str. 933-934). Shodno navedenom, isti model je repliciran na području FBiH i DB uz podršku mentorice (medijatorice) iz Republike Hrvatske. Osnovni fokus modela je „dijalog između počinitelja i žrtve, zadovoljavanje potreba žrtve, poticanje i razvoj empatije kod počinitelja, te njegov sveukupni rast i razvoj u smislu redukcije recidivizma u budućnosti (Umbreit, 2008). Postupak medijacije/posredovanja pruža priliku oštećeniku i počinitelju da se upoznaju uz pomoć medijatora. Oštećenik je u mogućnosti reći počinitelju o tjelesnom, emocionalnom i financijskom utjecaju zločina i primiti odgovore na dugotrajna pitanja o zločinu i počinitelju, te biti izravno uključen u izradu plana otplate duga. Ovaj postupak se razlikuje od klasične medijacije koja se prakticira u građanskim ili komercijalnim sporovima, jer su uključene obje strane u sporazum. Dakle, proces ne bi trebao biti posebno usredotočen na postizanje nagodbe, iako većina sesija, zapravo, rezultira potpisivanjem sporazuma o povratu sredstava (Bazemore, Umbreit, 2001, str. 2). Roditelji maloljetnog počinitelja mogu biti uključeni i prisutni u procesu medijacije (faza I i faza III ovog procesa). Sukladno ciljevima o primjeni odgojnih preporuka⁵ dat će se mogućnosti maloljetnom počinitelju kaznenog djela i oštećenom da riješe slučaj kroz dijalog koji treba dovesti do međusobnog razumijevanja. Dakle, daje se mogućnost počinitelju kaznenog djela da ispravi grešku ili vrati stvari pribavljene kaznenim djelom oštećeniku ili namirenje štete u visini vrijednosti stvari stečenih kaznenim djelom ili davanjem satisfakcije oštećeniku isprikom ili izvršenjem određene obveze u korist oštećenog, u korist druge osobe, lokalne zajednice. Također, aktivnim učešćem zajednice u pružanju pomoći u reintegraciji maloljetnog počinitelja kaznenog djela i oštećenog, doprinosi se u prevenciji maloljetničke delinkvencije. Dakle, postupak medijacije između oštećenika i počinitelja je dobrovoljan, i provodi se u korist obje strane u postupku, te nerijetko rezultira prestankom vršenja kaznenog djela.

² Službene novine Federacije BiH, br. 26/14.

³ Njem. Aussergerichtlicher Tatausgleich

⁴ Njem. Toete-Opfer-Ausgleich

⁵ Uredba o primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima, čl. 4., Službene novine Federacije BiH, br. 11/15.

2. KLJUČNI SUDIONICI U POSTUPKU POSREDOVANJA/MEDIJACIJE U PRIMJENI ODGOJNIH PREPORUKA PREMA MALOLJETNICIMA U FBiH I DB

Ključni sudionici u postupku medijacije su medijator, oštećenik i maloljetni počinitelj kaznenog djela, a središnja figura u postupku medijacije je oštećenik (žrtva).

Uloga medijatora u postupku posredovanja/medijacije je čuvanje procesa koji utječe na stvaranje ugodne atmosfere. Medijator je nositelj komunikacije, on jača autonomiju sudionika, suprotnih strana, kako bi sudionici zastupali njihove interese. Važne osobine medijatora su prihvatiti obje strane sa njihovim jakim i slabim stranama, uvažavati ih i poštovati. Također, medijator treba podržati strane u postupku kako bi iznijeli njihova mišljenja. Važno je da u cjelovitom procesu medijacije, od pripreme do okončanja postupka, medijator ostane nepristran. I to je za medijatore, stručnjake iz centara za socijalni rad zahtjevana uloga obzirom da su u redovitoj djelatnoj ulozi pomagačka struka, jer je njihova uloga savjetodavna. Prelazak iz jedne u drugu ulogu je iscrpljujuće za stručnjake, jer podrazumijeva osobnu i profesionalnu pripremu, kontinuirani rad na sebi, stalno vježbanje, educiranje, te zahtjeva povremene intervizijske sastanke i redovitu superviziju.

Oštećenik ili žrtva kaznenog djela je središnja figura u procesu medijacije/posredovanja. On može u tijeku procesa izraziti ljutnju, govoriti o njegovim strahovima, očekivanjima i interesima. Sam proces nudi oštećenoj strani prorađivanje emocionalnih i materijalnih posljedica kaznenog djela. Svakako, oštećenika se upoznaje s pravilima i on dobiva informacije gdje se može savjetovati o njegovim problemima, no proces medijacije prvenstveno nudi rješenje njegovog zahtjeva bez dugotrajnog sudskog postupka.

Sukladno ciljevima primjene odgojnih preporuka⁶ čl. 4., razvidno je da primjena modela: *Medijacija između žrtve i počinitelja* preusmjerava maloljetnog počinitelja kaznenog djela od redovitog kaznenog postupka, a u svrhu izbjegavanja negativnih efekata na ličnost maloljetnika, kao i na njegov razvoj. U kontekstu rada sa žrtvama i počiniteljima zločina, humanistička medijacija naglašava tri stvari koje nadopunjuju transformativno posredovanje:

- moć pripremnih sastanaka
- snaga prisutnosti medijatora
- moć razgovora između oštećenog i počinitelja (Umbreit, Lewis, 2015).

Također, valja naglasiti kako model Medijacija između žrtve i maloljetnog počinitelja omogućava maloljetniku da sagleda posljedice njegovog djela i preuzme odgovornost za počinjenje, čime se vrši direktan utjecaj na prestanak ponavljanja i činjenja kaznenih djela. Dakle, prednost modela je smanjenje recidivizma u odnosu na klasične sankcije, preventivan pristup, brže je i jeftinije rješavanje posljedica kaznenog djela, te se dolazi do uspostavljanja socijalnog mira i miroljubivog zajedničkog života u budućnosti.

⁶ Službene novine Federacije BiH, br. 11/15.

2.1. METODE U IZVANSUDSKOJ NAGODBI (MEDIJACIJA IZMEĐU ŽRTVE I POČINITELJA)

Postoji više metoda koje se koriste u izvansudskoj nagodbi, a najčešće se koristi Standardna metoda. Ako medijator smatra da bi za određeni postupak medijacije trebao primijeniti drugu metodu, on traži pristanak oštećenika i počinitelja kaznenog djela. Metode koje se koriste u izvansudskoj nagodbi su: Standardna metoda, koja predstavlja temelj izvansudske metode, dok svaka druga metoda ima pravila o načinu komuniciranja, sjedenja, o broju posrednika koji je provode i slično. Metode koje se koriste u izvansudskoj nagodbi, osim Standardne metode su:

- Metoda “Zrcala” najčešće se koristi kada medijator tijekom individualnog razgovora primijeti da je jedna strana povučena, zatvorena, introvertirana te ju je potrebno neprestano poticati na komunikaciju ili kad postoji veća razlika u komunikacijskim vještinama ili kada se uoči da jednoj strani predstavlja problem zajednički susret s drugom stranom. Tada se medijator odlučuje za primjenu ove metode kako bi se pri zajedničkom razgovoru sudionika uravnoteženo informirale obje strane (oštećenik i počinitelj). Metoda zrcala temelji se na osnovnoj „standardnoj” metodi, tako da je medijator započinje koristiti u zajedničkom razgovoru koji je uslijedio nakon provedenih individualnih razgovora s počiniteljem i oštećenom stranom.
- Metoda “Tandem” koristi se na način da se medijator kroz individualne razgovore s obje strane odlučuje za primjenu ove metode, posebno ako procijeni da postoji značajna nelagoda ili strah od susreta oštećenika s počiniteljem (iako je pristao na zajednički susret) ili obrnuto te kako bi objema stranama omogućio kvalitetno slušanje priče druge strane bez veće nelagode. Veliki dio komunikacije odigrava se na neverbalnoj razini. Ova se metoda više koristi za situacijske konflikte. Ovdje je upečatljiv položaj sjedenja koji treba osigurati oštećeniku da u razgovoru s medijatorom nema vizualni kontakt s počiniteljem, dok posrednik stalno ima pogled na počinitelja i prati njegove tjelesne reakcije jer počinitelj sjedi nešto iza oštećenika, a dijagonalno prema medijatoru. Medijator oštećeniku i verbalno i neverbalno nudi dijalog, na razne ga načine potiče na razgovor. To zahtijeva puno iskustva, korištenje različitih komunikacijskih tehnika, intuicije i vještina.
- Metoda „Vodeničko kolo” primjenjuje se kada se radi o grupi počinitelja nasuprot jednog oštećenika (rjeđe obrnuto). Pretežito je riječ o kaznenim djelima tuče, prijetnje i tjelesnih ozljeda. Provodi je medijator samostalno ili u paru s drugim medijatorom (posebice ako je grupa velika). Proces se odvija kroz tri faze (prva faza započinje individualnim razgovorom s oštećenikom i **to je jedina metoda kada se prvo razgovara s oštećenikom, a ne s počiniteljem**, druga faza usmjerena je na pozivanje svih počinitelja (istovremeno) i treća faza uključuje zajednički razgovor i odvija se u dvije faze.
- Metoda “Miješani parovi” najčešće se koristi za sukobe koji se odvijaju u bližem socijalnom okruženju (sustavu) i kod konflikata između osoba koje će i dalje ostati u kontaktu (npr. partneri, bivši partneri, prijatelji, susjedi, vršnjaci u školi, kolege na poslu...). Narušeni su odnosi (npr. prijetnja), a rjeđe se radi o materijalnoj šteti. Naglasak je na rješavanju konflikta između dviju strana, s ciljem da se ponovno uspostave dobri odnosi i dogovori način kako će se ophoditi jedno prema drugom u budućnosti. U ovoj metodi uvijek su prisutna dva medijatora (npr. jedino ako su stranke muško-ženski

par (partneri) i medijatori bi trebali biti u istom paru. Bitno je da oba medijatora rade timski i ujednačeno i posebno je važno da oboje poštuju i misle na sve razine komunikacije.

- Metoda “Poštar” je metoda koja se rijetko koristi u procesu izvansudske nagodbe iz razloga što ta metoda ne omogućava neposredan, već posredan „susret“ i „razgovor“ sudionika. A upravo je zajednički susret i neposredni kontakt, razgovor, dogovor i sporazum među sudionicima ključni čimbenik izvansudske nagodbe. Međutim, postoje situacije kada je oštećena osoba spremna na proces izvansudske nagodbe, ali ne i na suočavanje s počiniteljem. Obično se radi o jakim emocijama kada oštećenik procjenjuje da ne može i ne želi neposredan susret s počiniteljem. Za ovu metodu treba više vremena i dva medijatora
- Metoda “Pregovaranje oko uloga” ima za cilj promjenu ponašanja bez ulaženja u dublje aspekte osobnosti i eventualnih ranijih sukoba. Dakle, cilj je dopiranje do konkretnog sporazuma koji se poslije može kontrolirati. Temelji se na ravnopravnosti obje strane, odnosi se na buduće ponašanje. Pogodna je za konflikte među suradnicima na poslu, u obitelji, školi itd., odnosno, za osobe koje su u bliskom ili svakodnevnom kontaktu, no potrebno je govoriti/pisati o konkretnim ponašanjima, a ne općenito (prema: Koller-Trbović, Gmaz-Luški, 2006, str. 942).

Svaka od navedenih metoda je specifična i primjenjiva u određeno slučaju, no temelj svake navedene metode je Standardna metoda, koja se najčešće i koristi u izvansudskoj nagodbi.

2.2. EMOCIONALNO PORAVNANJE IZMEĐU ŽRTVE I POČINITELJA

Oprost je odlučno ugrađen u proces restorativne pravde, a implicitne dimenzije oprosta mogu povećati razumijevanje jedinstvene uloge u njezinome dijalogu. Ovdje se izdvaja nekoliko dimenzija pojmova praštanja u restorativnoj pravdi:

- Pusti li se negativna moć koja obično ometa traumu ili oslobađa gorčinu i osvetu, smanjuje se negativna motivacija koja niti isključuje niti uključuje pozitivne osjećaje prema počinitelju (McCullough, Fincham i Tsang, 2003).
- Restorativna pravda prepoznaje da se zločin razbija između ljudi i njihovih zajednica. To jest, zločin stvara ozljede. Ozljede stvaraju obveze. Pravda znači ispraviti stvari (McCullough, Fincham i Tsang, 2003, prema Zehr, 1980, 1985, 1990). Ovo načelo sugerira kako krajnji cilj restorativne pravde jeste zadržati vezu sa zajednicom. Opraštanje je u ovom kontekstu simbolično i izraženo kao spremnost da se proces prihvati kroz odgovornost, kajanje, popravljivanje i oprost (VanOyen-Witvliet i dr., 2008, str. 23, prema Dickey, 1998).
- Dijalog restorativne pravde nema apsolutni standard za procjenu, je li došlo do oprosta i je li oprost moguć. Umjesto toga, presudna dimenzija opraštanja je da sudionik doživljava pomak u razumijevanju i odnosu prema drugoj osobi, samome sebi i svijetu. Mogućnost promjene zahtijeva otvoren stav kako bi se kretanje moglo dogoditi kao rezultat svake osobe koja utječe na drugu. Promjene su vjerojatne ako se potiče empatija i grižnja savjest, a smanjuje bijes i osveta (McCullough, 2001, prema Petrucci, 2002).

- Medijatori održavaju neutralnost prema oprostima kao ishodu. Potencijal za iskorištavanje žrtava u dijalozima restorativne pravde sugerira, da se oprost mora približiti poziciji nezainteresiranosti medijatora kako bi se zaštitio integritet dijaloga i sigurnost žrtve. Primjerice, navedeni cilj dijaloga restorativne pravde jest obnova sve tri stranke, odnosno žrtve, počinitelja i zajednice. Međutim, mnogi programi koriste dijalog restorativne pravde kao mehanizam koji će pomoći rehabilitaciji maloljetnih prijestupnika (Umbreit, 2008, prema Ashworth, 2000). Kako restorativna pravda ima svoje korijene u vjerskim i duhovnim tradicijama i vrijednostima opraštanja, kritičari brinu da bi restorativna pravda također mogla promicati pomirenje, opraštanje ili neku drugu manifestaciju pozitivnog gledišta kao propisani ishod, a ne uistinu poštovati jedinstvenost procesa svake žrtve. Umbreit i suradnici (2003) tvrde da dijalog restorativne pravde mora biti usidren u stvaranju sigurnog mjesta koje maksimizira mogućnost uključenih strana da uđu u izravan dijalog o utjecaju zločina na njihove živote i njihovu zajednicu. Medijatori stoga trebaju čuvati emocionalnu sigurnost žrtve i priliku za autentični dijalog i ostati osobno de-investirani u ishodu, a ne podržati proces liječenja koji može uključivati promjenu stava prema počinitelju, što je inherentno pojmu opraštanja.
- Oprost je implicitan. Za mnoge pojedinačne žrtve, kao i “oproštenje” i “pomirenje” tumače se kao devalviranje njihove žrtve, ili kao da su njihova legitimna ljutnja i bijes neprimjereni (Murphy, 2002).
- Praštanje zahtijeva bilateralan proces. Dijalog restorativne pravde temelji se na pretpostavci da su žrtva i prijestupnik zajedno, dijelom, jer *svatko ima moć liječiti drugoga*. Opraštanje u kontekstu dijaloga restorativne pravde, dakle, neodvojivo je od dvostranog odnosa. U tom pogledu, dvostrani oprost, je put koji uključuje elemente i korake, a ne jednokratni događaj koji označava sve ili ništa.

Dakle, oprost u Restorativnoj pravdi je višeznačan i uvjetovan zaštitnom reakcijom protiv nametanja vjerske doktrine ili društvenog očekivanja i odnosi se na ukupnost djela. Oprost, u kontekstu restorativne pravde je derivat bilateralnog procesa koji zahtijeva da su žrtve i prekršitelji emocionalno dostupni jedni drugima. Pojava autentičnog praštanja zaštićena je posredničkom de-investicijom u određenom ishodu i svijesti da je oprost opipljiv, a ne eksplicitan dio procesa (prema: Armour, Umbreit, 2004, str. 2-6). Prema tome, oprost i kajanje dovode se u direktnu vezu jer se na taj način dobiva emocionalno poravnanje obje strane.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Brojna istraživanja svjedoče o važnosti primjene modela restorativne pravde, to jest modela *medijacije između oštećenika i maloljetnog počinitelja kaznenog djela*, a osim njihove koristi od postupka, postoji korist i za zajednicu, na način da ovaj model smanjuje recidivizam.⁷ “Suvremeni kaznenopravni sistemi u svoje procedure sve više uključuju mnoge elemente građanskog prava – naknada štete, kompenzacija, restitucija, oprost. Različiti oblici restorativnih postupaka koji su zasnovani na reintegrativnom posramljivanju (medijacija, restorativne konferencije,

⁷ Usp. Bazemore, Umbreit, 2001: Stopa recidivizma bila je niža među počiniteljima kaznenih djela koji su sudjelovali u posredovanju nego među prijestupnicima koji nisu sudjelovali (18 % u odnosu na 27 %).

krugovi i sl.) su našli primjenu u mnogim oblastima društvenog života. Ovakav razvoj nago-
vještava da će granica između formalnih i neformalnih oblika socijalne kontrole kriminaliteta
sve više nestajati kako kriminal bude promatran prvenstveno kao konflikt između pojedinaca“
(Vasiljević-Prodanović, 2012, str. 484-485). Iako se na domaćem tlu malo koriste modeli resto-
rativne pravde, kao što su Obiteljska grupna konferencija i Medijacija između žrtve i počinitelja
kaznenog djela, praksa restorativne pravde zasnovana na reintegrativnom posramljivanju, tek
treba da pokaže rezultate u pogledu reduciranja recidivizma (Matthews, 2006, str. 6). Anketa o
pružateljima usluga žrtvama u Minnesoti, otkrila je da 91 % smatra da bi model medijacije žr-
tvama trebao biti dostupan u svakoj sudskoj oblasti jer se smatra važnim za žrtve kaznenog dje-
la (Bazemore, Umbreit, 2001, str. 3). Isto tako Koller-Trbović, Gmaz-Luški, (2006, str. 945-946)
navode kako su u istraživanju, a u odnosu na vrstu kaznenog djela, najzastupljenija kaznena
djela teške krađe (35%), zatim teške tjelesne ozljede (24%), krađe (19%), dok sa znatno manjim
sudjelovanjem slijede uništenje i otuđenje tuđe stvari, nasilničko ponašanje, izazivanje pro-
metne nezgode, dovođenje u opasnost života i imovine opće opasnom radnjom ili sredstvom,
prijetnja, tjelesna ozljeda, oduzimanje tuđe pokretne stvari, lažno prijavljivanje kaznenog djela,
te teška kaznena djela. Steyn, Lombard (2013, str. 336) navode, da općenito, žrtve i počinitelji
izražavaju visoku razinu zadovoljstva procesom posredovanja (prema: Mutter, Dugmore, 2008.,
Bonta i sur., 2006., Bradshaw i sur., 2006., McCold, Wachtel, 2000., Umbreit, Fercello, 1997.,
Cyr, 2005). Jedan od važnih kriterija za pružanje prilike kako oštećeniku tako i počinitelju ka-
znenoga djela, te koristi za zajednicu, jeste upućivanje predmeta na Izvansudsku nagodbu od
strane Tužiteljstva. Time se rasterećuje kaznenopravni sistem i omogućuje suprotnim stranama
postizanje sporazuma. Kako bi suprotne strane postigle sporazum, osim namirenja nastale šte-
te, važno je emocionalno poravnanje. Emocionalno poravnanje između suprotnih strana, ovisi
i o maloljetnikovom ličnom izvinjenju, u Uredbi o primjeni odgojnih preporuka⁸ čl. 18., stav (3)
stoji da „ukoliko tijekom postupka posredovanja oštećenik nije iz određenih razloga prihvatio
izvinjenje maloljetnika ili se maloljetnik nije izvinuo oštećeniku, tužitelj donosi naredbu o po-
kretanju pripremnog postupka, a sudac postupa po prijedlogu tužitelja za izricanje odgojne
mjere ili kazne maloljetničkog zatvora“. Dakle, to se dovodi u izravnu vezu s kajanjem malo-
ljetnika i s procjenom oštećenika koji može, i ne mora prihvatiti počiniteljevu ispriku. Svakako,
bez emocionalnog poravnanja nema niti uspješne provedbe Medijacije, jer je emocionalno po-
ravnanje ključni trenutak procesa i obostrani emocionalni profit nakon uspješnog zajedničkog
dijaloga, koji je rezultirao emocionalnim i ne nužno materijalnim dogovorom. Međutim, na do-
maćem tlu tek će se pokazati primjenjivost modela Medijacije između oštećenika i maloljetnog
počinitelja kaznenog djela. Stoga je perspektiva modela Medijacije između žrtve i maloljetnog
počinitelja kaznenog djela ponajviše vidljiva na primjeni temeljne Standardne metode. No, u
svakom slučaju to će se dogoditi tek kada Restorativna pravda iziđe iz teorijskih okvira, te zaživi
u praktičnoj kaznenopravnoj primjeni FBiH i DB FBiH.

⁸ (Službene novine Federacije BiH, br. 1/94, 8/95, 58/02, 19/03, 2/06, 8/06) u vezi sa članom 80. do 83.
Kaznenog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, (Službene novine Federacije BiH, br. 36/03, 37/03,
21/04 i 18/05).

LITERATURA

- Armour M., Umbreit, M. (2004). The Paradox of Forgiveness in Restorative Justice, *Center for Restorative Justice and Peacemaking, An International Resource Center in Support of Restorative Justice Dialogue*, 1-14. Posjećeno 10. 2. 2018. URL: .
- Bazemore, G., Umbreit, M. (2001). A Comparison of Four Restorative Conferencing Models. *Juvenile Justice Bulletin U. S. Department of Justice*, 1-19. Posjećeno 18. 2. 2018. URL: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/184738.pdf>.
- Koller-Trbović, N., Gmaz-Luški, V. (2006). Primjena izvansudske nagodbe (medijacija) u pretkaznenom postupku prema maloljetnicima i mlađim punoljetnim osobama. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13 (2): 933-956.
- Murphy, J. G. (2002). Forgiveness, reconciliation and responding to evil: A philosophical overview, *Fordham Urban Law Journal*, Vol, 27 no. 5: (1353-1367). Posjećeno 15. 1. 2018. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2021&context=ulj>
- McCullough, M. E. (2001). Forgiveness: Who does It and How Do They Do It. *Sage Publications, Inc. on behalf of Association for Psychological Science*, Vol. 10. br. 6: 194-197. Posjećeno 18. 2. 2018. URL: <https://cpb-us-e1.wpmucdn.com/istianjinelearning.org/dist/d/10/files/2013/07/Forgiveness-Who-Does-It-and-How-Do-They-Do-It-1qoa95.pdf>.
- McCullough, M. E., Fincham, F. D., Tsang, J. (2003). Forgiveness, forbearance, and time: The temporal unfolding of transgression-related interpersonal motivations. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 84. br. 3: 540-557. Posjećeno 10. 2. 2018. URL: http://fincham.info/papers/trajectories_JPSP.pdf.
- Matthews, R. (2006). Reintegrative shaming and restorative justice: Reconciliation or divorce? (*Published in Aertson, I. Daems, T. and Robert, L. (eds) Institutionalizing Restorative Justice. Willan 2006*), 1-27. Posjećeno 25. 1. 2018. [http://rogermatthews.net /images /papers/reintegrative_shaming_restorative_justice.pdf](http://rogermatthews.net/images/papers/reintegrative_shaming_restorative_justice.pdf).
- Miroslavljević, A. (2010). Modeli restorativne pravde u svijetu za mlade u sukobu sa zakonom i pregled istraživanja njihove učinkovitosti. *Kriminologija i socijalna integracija*, Vol. 18. br. 1: 53-64.
- Miroslavljević, A., Koller-Trbović, N., Lalić-Lukač, D. (2010). Evaluacija uspješnosti izvansudske nagodbe u stručnoj službi za izvansudsku nagodbu. *Kriminologija i socijalna integracija*, Vol. 18. br. 2: 77-95.
- Petrucci, C. J. (2002). Apology in the criminal justice setting: Evidence for including apology as an additional component in the legal system. *Behavioral Sciences and the Law* Vol. 20., no. 4: 337-362.
- Steyn, F., Lombard, A. (2013). Victims' Experiences of Restorative Mediation: A developmental Social Work Perspective. *Social Work/Maatskaplike Werk*, Vol 49 no 3: 332-353. Posjećeno 18. 3. 2018. URL: https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/40115/SteynVictims_2013.pdf?sequence=1
- Umbreit, M. S., Vos, B., Coates, R. B., Brown, K. A. (2003). Facing violence: The path of restorative justice and dialogue. Monsey. New York: Criminal Justice Press.
- Umbreit, M. (2008). Victim Offender Mediation and Dialogue. *Center for Restorative Justice*

and Peacemaking, An International Resource Center in Support of Restorative Justice Dialogue Posjećeno 12. 1. 2018. URL: http://www.cehd.umn.edu/ssw/RJP/Projects/Victim-Offender-Dialogue/VOM_Conferencing/Victim_Offender_Mediation_%20&_%20Dialogue.pdf.

- Umbreit, M., Lewis, T. (2015). What Is A Humanistic Approach to Mediation? An Overview. *Center for Restorative Justice and Peacemaking, An International Resource Center in Support of Restorative Justice Dialogue, Research and Training University of Minnesota, School of Social Work*. Posjećeno 12. 1. 2018. URL: .
- *Uredba o primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima, na temelju člana 19. stav I. Zakona o Vladi Federacije Bosne i Hercegovine, (Službene novine Federacije BiH, br. 1/94, 8/95, 58/02, 19/03, 2/06, 8/06) u vezi sa članom 80. do 83. Kaznenog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, (Službene novine Federacije BiH, br. 36/03, 37/03, 21/04 i 18/05).*
- VanOyen-Witvliet. C. i dr. (2008). Retributive Justice, Restorative Justice, And Forgiveness: An Experimental Psychophysiology Analysis. *Journal of Experimental Social Psychology*, 1-44, Posjećeno 10. 3. 2018. URL: viewcontent.cgi?referer=https://www.google.ba/&httpredir=1&article=2301&context=faculty_publications.
- Vasiljević-Prodanović, D. (2012). Reintegrativno posramljivanje: Neformalno sredstvo formalne socijalne kontrole kriminaliteta. *Beograd: Specijalna edukacija i rehabilitacija*, Vol. 11, br. 3: 483-502.
- *Zakon o postupku medijacije BiH (2004), Službeni glasnik BiH, br. 37/04.*

PERSPECTIVES OF THE MODEL: MEDITATION BETWEEN THE VICTIM AND THE JUVENILE PERPETRATOR OF THE CRIMINAL OFFENSE IN THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM OF THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Review Paper

Abstract

Reason for writing and research problem(s): The first steps to develop the Model: Meditation between the victim and the juvenile perpetrator of the criminal offense, were made thanks to the Federal Ministry of Justice and the Federal Ministry of Labor and Social Policy. Pursuant the Regulation on the Application of Educational Recommendations to Juveniles, article 49, and with the financial assistance of foreign aiders, UNICEF and Save the Children, a curriculum for the training of professional bodies of the guardianship authority was established on the acquisition of additional knowledge and skills to conduct mediation/mediation and application of educational recommendations and their execution.

Aims of the paper (scientific and/or social): In the Prevention of Juvenile Delinquency, Mediation Model: Victim Offender Mediation and Perpetrators of the criminal offense, focuses on the victim and community alike. Thus, the authors focus on establishing social peace, enabling emotional alignment between the victim and the perpetrator, solving the damage caused, and altering the behavior of the perpetrator, which promotes social control and also is goal of this work.

Methodology/Design: In order to achieve the goals of the work, it was necessary to conduct a focused theoretical study of the Model: Meditation between the victim and the juvenile perpetrator of the criminal offense, including and social and legal review of the rules that deal with this issue. In addition, the study covered the types of methods most commonly used in out-of-court settlements. The starting theoretical basis of work is based on the assumptions that emphasize the direct impact on the cessation of repetition and commission of criminal acts through emotional alignment, embedded in the restorative justice process itself.

Research/Paper limitation: The limitation of this research is reflected in the insufficient use and unwillingness of the relevant institutions to apply the Model: Meditation between the victim and the juvenile perpetrator of the criminal offense.

Results/Findings: The advantage of the model is emphasized through the reduction of recidivism in relation to classical sanctions, because the consequences of the criminal offense are resolved faster and cheaper, and is establish of social peace and peaceable common life in the future.

General Conclusion: In the conclusion was drawn to the possibilities and perspectives of the application of the Model: Meditation between the victim and the juvenile perpetrator of the criminal offense, in order to instigate Restorative Justice to go out

of the theoretical framework, in the practical criminal law enforcement of FBiH and DB FBiH.

Research/Paper Validity: Model: Mediation between the victim and the juvenile perpetrator of the criminal offense in FBiH passed through the Education Program on the Acquisition of Special Knowledge and Continuing Professional Education and Training of Persons Working on Juvenile Offenses and Criminal Legal Protection of Children and Minors, which is initiated by Federal Ministry of Labor and Social Policies of the FBiH in order to conduct mediation/mediation in the implementation of educational recommendations to juveniles in FBiH.

Key words: restorative justice, mediation, mediator

Podaci o autorima

Karolina Tadić-Lesko, doktorica je pedagoških znanosti, zaposlena kao Voditeljica u Savjetovalištu koje djeluje pri Ustanovi "Centar za socijalni rad Grada Mostara" Mostar. Certificirana je trenerica za „Obiteljsku grupnu konferenciju“, te za „Posredovanje i medijaciju u primjeni odgojnih preporuka i njihovog izvršenja. Sudjeluje u provođenju različitih preventivnih aktivnosti u odnosu na rizična ponašanja djece i mladeži, radi s rizičnim obiteljima, te sudjeluje u detekciji djece i mladeži s poremećajima u ponašanju. Piše i objavljuje stručne i znanstvene radove.

E-mail: karolinamos@gmail.com

Janja Milinković, doktorica je pravnih znanosti, zaposlena kao inspektorica u Ministarstvu zdravstva, rada i socijalne skrbi HNŽ. Certificirana je trenerica PRIDE obuke za udomitelje, te za „Posredovanje i medijaciju u primjeni odgojnih preporuka i njihovog izvršenja. Zaposlena je kao vanjski suradnik na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru na odsjeku za socijalni rad. Piše i objavljuje stručne i znanstvene radove.

E-mail: janja.milinkovic@gmail.com

KRIMINALISTIČKE PROCEDURE GRANIČNE POLICIJE KOD KRIJUMČARENJA ORUŽJA I VOJNE OPREME

Stručni rad

Primljeno/Received: 17. 07. 2018.

Prihvaćeno/Accepted: 04. 02. 2019.

Nebojša BOJANIĆ
Rejhan RAKOVIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Posjedovanje ilegalnog naoružanja, eksplozivnih materija i bilo koje druge opreme, koji se ne nalaze pod kontrolom vlasti i administracije bilo koje države, predstavlja opasnost kako od terorističkih aktivnosti, tako i druga teška krivična djela povezana sa trgovinom narkoticima, ljudima i uopšte organizovanim kriminalitetom. Pripadnici granične policije se nalaze na prvom stepenu odbrane, i sprečavanja unošenja nelegalnog vatrenog oružja u Bosnu i Hercegovinu, kao i iznošenja istog.

Ciljevi rada (naučni i/ ili društveni): Cilj rada je izraditi detaljnu proceduri postupanja ovlaštenih službenih lica Granične policije, prema pozitivnim zakonskim propisima u Bosni i Hercegovini, sa ciljem otkrivanja i prepoznavanja počinilaca, kao i postupanja u slučaju pronalaska nelegalnog naoružanja prilikom obavljanja kontrole putnika na graničnim prelazima.

Metodologija/dizajn: Analiza sadržaja pravnih dokumenta. Time se omogućuje aplikacija kriminalističkih sadržaja i koraka postupanja prema standardnim operativnim procedurama.

Ograničenja rada/istraživanja: Razrada metodike postupanja granične policije u slučaju zaticanja vatrenog oružja vršenjem granične kontrole.

Rezultati/Generalni zaključak: Određene situacije krijumčarenja vatrenog oružja, eksplozivnih materija i druge vojne opreme, te postupanje u istrazi, rezultirale su izradom standardnih operativnih procedura, koje su ovim radom detaljno razrađene. Time se detaljno razrađuju postupci i redoslijed postupaka koje je neophodno sprovesti, kako bi se dokazalo postojanje krivičnog djela i predmet na sudu završio osuđujućom presudom.

Opravdanost istraživanja/rada: Ovakva analiza i istraživanje do sada nisu rađeni na području naše zemlje. Međutim, okviru strategije stavljanja pod kontrolu malog i lakog naoružanja u Bosni i Hercegovini, razrađuju se metode i postupci za prepoznavanje i postupanje sa naoružanjem. Osnovna značajka i cilj je da se utvrdi linija kre-

tanja naoružanja, odnosno njegov posljednji legalni vlasnik. Tome doprinosi pravilno postupanje graničnih policajaca u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, na otkrivanju i prepoznavanju krijumčara vatrenog oružja i eksplozivnih materija.

Ključne riječi

istraga, vatreno oružje, granica, policija, kontrola

UVOD

Granična policija BiH je nadležna za sprečavanje, otkrivanje i istraživanje krivičnih djela koja su propisana krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini¹. Riječ je o djelima usmjerenim protiv sigurnosti državne granice ili protiv izvršenja poslova i zadataka iz nadležnosti Granične policije BiH, ili kada se ta krivična djela moraju goniti u skladu s odredbama o zloupotrebi javnih isprava koje služe kao dokaz identiteta, o putnoj ispravi i obavezi posjedovanja vize, te odredbama o kretanju i boravku stranaca i azilu ukoliko su počinjena prilikom prelaska granice ili su direktno vezana za prelazak državne granice, kao i krivičnim djelima koja obuhvaćaju prijevoz robe preko državne granice čiji promet nije dopušten, robe bez službenog odobrenja ili u slučaju kršenja važeće zabrane, ukoliko je dodijeljena dužnost nadziranja takvog odobrenja i zabrane na osnovu drugog propisa ili administrativnog sporazuma s organom odgovornim za takvo gonjenje².

Osim toga, iz nadležnosti granične policije omogućeno je sprečavanje, otkrivanje i istraživanje drugih krivičnih djela na zahtjev nadležnog organa³, te generalnom klauzulom granična policija izvršava i druge poslove propisane zakonom i drugim propisima.

Neovlašteni promet oružjem i vojnom opremom, te proizvodima dvojne namjene⁴ inkriminirano je kao krivično djelo u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine. Sprečavanje, otkrivanje i učešće u istraživanju navedenog krivičnog djela, spada u nadležnost granične policije.

Osim krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, a u vezi sa oružjem, municijom i eksplozivnim materijama, granična policija može biti nadležna za sprečavanje, otkrivanje i učešće u istrazi krivičnih djela nedozvoljenog držanja oružja ili eksplozivnih materija⁵, do čijih otkrivanja

¹ Na osnovu člana 7. Zakona o graničnoj policiji, Zakon o graničnoj policiji BiH (službeni glasnik BiH, broj: 50/04, 27/07, 59/09).

² Član 7. stav 1., 2. i 3. tačka a), b) i c) Zakona o graničnoj policiji, Zakon o graničnoj policiji BiH (službeni glasnik BiH, broj: 50/04, 27/07, 59/09).

³ Član 7. stav 4. i stav 10. Zakona o graničnoj policiji, Zakon o graničnoj policiji BiH (službeni glasnik BiH, broj: 50/04, 27/07, 59/09).

⁴ Član 193. Krivičnog Zakona Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 7/14, 22/15, 40/15 i 35/18).

⁵ Član 371. Krivični Zakon Federacije BiH, (Službeni list Federacije Bosne i Hercegovine, 36/03, 37/03,

može doći prilikom provođenja poslova i zadataka granične kontrole⁶ u zoni graničnog pojasa.

Sva krivična djela koja se istražuju prema nadležnosti granične policije, istražuju se pod nadzorom tužioca. U takvom slučaju, ovlaštena službena lica mogu da prikupljaju informacije prema okviru kojeg propisuju odredbe Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine⁷, te da sprovedu radnje dokazivanja i na osnovu preduzetih radnji potrebno je da sastave i podnesu izvještaj nadležnom tužiocu.

U slučaju da granična policija sazna ili otkrije postojanje nekog krivičnog djela, a u kojem je došlo do upotrebe vatrenog oružja, a isto nije kvalifikovano kao krivično djelo koje je u nadležnosti za preduzimanje sprečavanja, otkrivanja i istraživanja granične policije, odmah se obavještava nadležni tužilac koji će odlučiti o daljnjem postupanju i angažmanu granične policije prema navedenom krivičnom djelu. U odnosu na sporazume sa drugima policijskim agencijama, moguće je i da se u direktnoj komunikaciji obavijesti nadležna policijska agencija, te se djelo odmah preda u nadležnost toj policijskoj agenciji, a tužilac samo obavijesti.

ISTRAGA

Istraga je pojam, primarno krivično-procesnog karaktera, koji označava postupke koji imaju za cilj da utvrde činjenice vezane za neki događaj, najčešće krivično djelo, i koje provode tužilac i ovlaštena službena lica policije pod nadzorom tužioca. Samo istraživanje je planirano, sistemski i pouzdano dolaženje do podataka, utvrđivanje činjenica, toka nekog postupka ili produbljivanje spoznaja (Modly, Šuperina, Korajlić, 2008). Zakon o krivičnom postupku ne definiše istragu, to prepušta kriminalističkoj teoriji i praksi, ali zato navodi aktivnosti koje su obuhvaćene istragom od strane tužioca i ovlaštenih službenih lica policije. U tom smislu, sa kriminalističkog aspekta možemo govoriti o kriminalističkim procedurama i kriminalističkoj obradi kao sastavnim dijelom kriminalističkih procedura. Istraga krivičnog djela ili krivična istraga je, rekonstruktivni proces koji koristi deduktivno rezonovanje, logički proces u kojem se zaključak dobija od određenih činjenica (Korajlić, 2012). Istraživanje krivičnih djela je u suštini dio istrage i ono obuhvata prikupljanje obavještenja, i podataka o nekoj osobi, procjenu tih podataka i njihovo korištenje u postupku. Često je riječ o zahvatima u području privatnosti i intime, pri tome se ne mora bezuslovno koristiti prisila (Modly, Šuperina, Korajlić, 2008).

Istraga predstavlja oblik kriminalističkih procedura. Riječ je, kako navodi Deljković (2016), o kriminalističkom istraživanju krivičnog djela, odnosno prikupljanju svih podataka koji direktno ili indirektno ukazuju na postojanje krivičnog djela. Kriminalističke procedure su sastavni dio kako neformalnog tako i formalnog toka postupka. Za potrebe sistemski-strukturnog pristupa kri-

21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14); člana 361. i 399. Krivični zakon Republike Srpske, (Službeni glasnik Republike Srpske br. 49/03, 108/04, 37/06, 73/10, 1/12, 67/13); član 337. i član 365. Krivični zakon Brčko Distrikta BiH, (Službeni glasnik Brčko DBiH, br. 10/03, 45/04, 06/05, 21/10, 52/11).

⁶ Zakon o graničnoj kontroli BiH, (Službeni glasnik BiH, Broj: 53/09, 54/10, 47/14).

⁷ Prema članu 218. u skladu sa odredbom člana 219. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine. Zakon o krivičnom postupku BiH (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18.).

minalističko istražnom procesu, prema Pavišiću (2002) neophodno se mora uzeti opšta teorija procedura kao cjelina koja usmjerava pravilnost utvrđivanja, omogućuje komunikaciju, donošenje odluka, a kod utvrđivanja istine otklanjanje predvidivih prepreka. Prema tome može se reći, otkrivanjem, istraživanjem i razjašnjavanjem krivičnih djela i njihovih počinilaca profilisale su se kriminalističke procedure. Kriminalistička nauka bavi se planski vođenim procedurama. Riječ je, prema Pavišiću (2002), o logičko-spoznajnim i psihološkim pretpostavkama, odnosno primjeni spoznajnih funkcija posmatranja, mišljenja i prakse. S tim u vezi, s obzirom na predmet rada, mi govorimo formalno o provođenju istraga u vezi sa sprečavanjem ilegalne trgovine oružja prilikom obezbjeđenja i kontrole državne granice. Istraga predstavlja formalni dio postupka, ali shodno sadržaju i vrsti krivičnog djela, koji je predmet ovog rada i nadležnosti granične policije, neophodno je sprovesti radnje dokazivanja koje su sastavni dio istrage i prije formalno započetog postupka. Tada objektivno govorimo o provođenju anticipiranih radnji dokazivanja, te provođenju kriminalističke obrade. Potpun proces od profilisanja ili obrade podataka koji indicira na postojanje krivičnog djela, preko podnošenja izvještaja tužiocu i postupanja po naredbi tužioca nazivamo kriminalističkim procedurama. Pod kriminalističkim procedurama prema D. Modlyju., Petroviću i Korajliću (2004), treba podrazumijevati kriminalističko istraživanje činjeničnih okolnosti, koje direktno ili indirektno ukazuju na postojanje krivičnog djela i/ili počinioaca. Posmatrajući navedenu definiciju, pojam je dosta široko obuhvaćen. Riječ je o modelima efikasnog djelovanja u koje se ubrajaju razvijanje metoda sa kojim se uspješno rješavaju problemi u mnogim neobičnim situacijama koje se svakodnevno pojavljuju.

Istraga obuhvata aktivnosti poduzete od strane tužioca ili ovlaštene službene osobe u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, uključujući prikupljanje i čuvanje izjava i dokaza. Istraga je faza prethodnog postupka koju sprovodi tužilac ili ovlašteno službeno lice uz nadzor tužioca protiv određenog lica, zbog postojanja osnova sumnje da je izvršilo krivično djelo. Postojanje osnova sumnje temeljni je preuduslov za provođenje istrage. To znači da mora postojati veza i odnos između određenog lica i počinjenog krivičnog djela, kao realnog događaja u spoljenjem svijetu (Jovašević, 1998). Izvori saznanja o postojanju osnova sumnje o izvršenom krivičnom djelu mogu biti svi oni izvori saznanja koja predviđa zakon i koja su povezana sa konkretnim krivičnim djelima (Savjet/Vijeće Evrope/Evropska komisija, 2005). O pokretanju istrage odlučuje tužilac.

Prema pozitivnom Krivičnom i krivično-procesnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, o provođenju istrage odlučuje tužilac, te istu i provodi⁸. Proces istraživanja krivičnih djela je u nadležnosti tužioca, koji u saradnji sa policijskim agencijama u BiH prikuplja dokaze i svjedoke (izjave i dokaze) o počinjenom krivičnom djelu, te vrši sve druge radnje iz svoje nadležnosti. Tužilac može neposredno provoditi istragu ili pojedina ovlaštenja prenijeti na ovlaštena službena lica koje rade po nalogu tužioca, odnosno pod njegovim nadzorom i rukovođenjem. Prema tome, u cijelom toku istrage, tužilac je *dominus litis*. Tužilac istragom rukovodi, nadzire je, i upravlja aktivnostima ovlaštenih službenih lica u vezi sa pronalaskom osumnjičenog i prikupljanjem izjava i dokaza (Sijeričić-Čolić, 2005).

⁸ Član 217. Zakona o krivičnom postupku BiH (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

Rukovođenje i nadzor tužioca predstavlja dva oblika tužilačkog angažmana u istrazi u odnosu na ovlaštena službena lica. Sam pojam rukovođenja predstavlja odnos tužioca uz njegovo neposredno i aktivno učešće u planiranju i izvođenju određenih istražnih radnji, analiziranje, sumiranje itd.

Postupanje po Zakonu o krivičnom postupku zahtijeva pridržavanje odredbi nadzora tužioca nad radom ovlaštenih službenih lica u vezi obavljanja poslova uzimanja izjava i prikupljanja drugih dokaza⁹. Nadzor je opšti pojam za ispitivanje pravilnosti i otklanjanje nepravilnosti u određenim procesima. Može se odrediti kao skup radnji i mjera koje se sprovode sa ciljem, kako navodi Kralj (2014), utvrđivanja zakonitosti, pravodobnosti i metodološke ispravnosti postupanja policije u konkretnom slučaju, te njenom ukupnom djelovanju. Na kraju istrage ili kriminalističke obrade se piše izvještaj tužiocu o počinjenom krivičnom djelu i počiniocu. Nadzor kao takav predstavlja na jedan način pasivniji angažman tužioca u istrazi, u kojem tužilac inicijativu i dinamiku istrage prepušta ovlaštenim službenim licima nadzirući pritom njihov rad u smislu njegove zakonitosti i efikasnosti i pomažući im u istom.

Nadzor nad radom ovlaštenih službenih lica Granične policije manifestuje se na tri načina:

1. Tužilac osigurava stručnu podršku i tumačenje krivičnopravnih odredbi, kako materijalnog tako i procesnog krivičnog prava, te vodi računa o primjeni i zaštiti ljudskih prava građana u postupcima ovlaštenih službenih lica
2. Tužilac izdaje potrebne naredbe i uputstva ovlaštenim službenim licima u toku istrage, u smislu prikupljanja informacija i dokaza na zakonom dopušten način, kako bi isti bili pravno valjani u postupku pred sudom
3. Tužilac učestvuje u potrebnim procesnim radnjama i drugim postupanjima u toku istrage, a koja se odnose na angažman ovlaštenih službenih lica. Naprimjer, nastupanje tužioca prema sudu na osnovu zahtjeva ovlaštenih službenih lica za preduzimanje određene mjere i radnje i slično. Isto tako, primjena posebnih istražnih radnji mora biti pod direktnim nadzorom i usmjeravana od strane tužioca.

Pripadnici Granične policije imaju status "Ovlaštenog službenog lica". Policijski službenici su pripadnici policijskih organa određeni Zakonom o policijskim službenicima u BiH,¹⁰ koji primjenjuju policijska ovlaštenja propisana tim zakonom i postupaju kao ovlaštene službene osobe prema zakonima o krivičnom postupku u BiH. Korištenje termina službena i odgovorna lica, postiže se individualizacija odgovornosti unutar javnih, državnih i policijskih organa

Aktivnosti ovlaštenih službenih lica Granične policije su operativnog karaktera i predstavljaju redovne djelatnosti ovlaštenih službenih lica u okviru njihovih redovnih službenih dužnosti, prevencije, kontrole, obavještanja, prikupljanja informacija, itd. U okviru svog operativnog rada ovlaštena službena lica mogu prikupljati informacije od građana, ustanova i dr. i o tome

⁹ Na osnovu člana 218., u kojem su određeni zadaci, i člana 219., u kojem su određeni sadržaji i radnje kojima se ispunjavaju zadaci iz člana 218. Zakona o krivičnom postupku BiH (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

¹⁰ Član 2., stav 2. Zakona o policijskim službenicima BiH (Službeni glasnik BiH, broj: 27/04, 63/04, 5/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 i 07/12).

sačinjavati službene zabilješke, operativne izvještaje, obavještajne izvještaje, podnositi prekršajne prijave, te provoditi određene upravne postupke.

Ako postoje osnovi sumnje¹¹ da je izvršeno krivično djelo s propisanom kaznom zatvora u trajanju više od pet godina, ovlašteno službeno lice je dužno odmah obavijestiti Tužioca i pod njegovim nadzorom preduzeti potrebne mjere u skladu sa odredbama Zakona o krivičnom postupku¹².

Ovlaštena službena lica mogu preduzeti hitne radnje dokazivanja ukoliko postoji opasnost od odlaganja, a u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku BiH¹³ i o tome su dužni odmah obavijestiti tužioca.

Prema tome, postupanje ovlaštenih službenih lica može biti i prije donošenja naredbe o provođenju istrage, dakle u neformalnim dijelu postupka (predistražnom), odnosno i nakon donošenja naredbe o provođenju istrage u formalnom dijelu postupka (u istrazi), na zahtjev tužioca ili po službenoj dužnosti¹⁴. Time se zakonom regulisana djelatnost koja je usmjerena na otkrivanje krivičnog djela i njegovo počinio, te prikupljanjem izjava i dokaza raspoređuje na predistražni i istražni postupak. Ovlaštena službena lica djeluju samostalno uvijek kada se pojavi mogućnost da je izvršeno krivično djelo, tj. kada na bilo koji način saznaju da je izvršeno krivično djelo (Sijerčić-Čolić, 2005). Tada za njih, bez obzira na težinu krivičnog djela, nastaju određene dužnosti koje se tiču krivičnog djela, njegovog počinio i dokaza (Sijerčić-Čolić, 2005). Za takvo djelovanje nisu im potrebni dokazi, jer pronalaženje dokaza neposredno čini i svrhu njihovog postupanja. Prema tome, ovlaštena lica policije samostalno, inicijativno, po službenoj dužnosti (kako god to nazvali) ili na zahtjev tužioca preduzimaju neophodne mjere i radnje da se otkrije krivično djelo, otkrije i pronađe počinilac, da se spriječi skrivanje ili bjekstvo osumnjičenog ili saučesnika, da se otkriju i sačuvaju tragovi krivičnog djela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokazi, te da se prikupe sve informacije koje mogu biti korisne u krivičnom postupku. Bez obzira radi li se o neformalnim ili formalnim radnjama, one se imaju preduzimati u skladu sa zakonskim propisima, uz poštovanje prava i sloboda osoba prema kojima se preduzimaju takve radnje (Sijerčić-Čolić, 2005).

¹¹ Osnovi sumnje mogu se definisati kao oblik vjerojatnoće koji se zasniva na određenim okolnostima, koje opet ukazuju, na određene mogućnosti postojanja krivičnog djela i neke osobe kao mogućeg počinio (Sijerčić – Čolić, 2005). Dakle, osnovi sumnje su polazni oblik sumnje za ovlaštena službena lica kojim započinje tzv. kriminalistička obrada (Modly, Šuperina, Korajlić, 2008). Ona često tek omogućava donošenje preliminarne kriminalističke diferencijalne dijagnoze u vezi sa krivičnim djelom i počinio.

¹² Član 218., stav 1) Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

¹³ Član 218., stav 2) Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

¹⁴ S obzirom da prema reformama krivičnog i krivično-procesnog zakonodavstva više ne postoje krivična djela koja se explicite gone po službenoj dužnosti i po prijedlogu, danas je to u reformisanom zakonodavstvu postavljeno tako, da se sva krivična djela obavezno gone po službenoj dužnosti, te je pogrešna praksa pojedinih policijskih agencija koje zapostavljaju otkrivačku, heurističku komponentu, već čekaju da neko prijavi krivično djelo. Isto vrijedi za tužioce.

Ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo za koje je zakonom propisana kazna zatvora do pet godina, ovlaštena službena osoba je dužna obavijestiti Tužitelja o svim raspoloživim informacijama, radnjama i mjerama koje je preduzela najkasnije sedam dana od dana saznanja o postojanju osnova sumnje da je krivično djelo počinjeno.

Radi izvršenja zadataka iz Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine i naredbe tužioca, ovlaštena službena osoba može¹⁵:

- prikupljati potrebne izjave od osoba;
- izvršiti potreban pregled prevoznih sredstava, putnika i prtljage;
- ograničiti kretanje na određenom prostoru za vrijeme potrebno da se obavi određena radnja;
- preduzeti potrebne mjere u vezi s utvrđivanjem identiteta osoba i predmeta;
- raspisati potragu za osobom i stvarima za kojima se traga;
- u prisustvu odgovorne osobe pretražiti određene objekte i prostorije državnih organa, javnih preduzeća i ustanova, obaviti uvid u njihovu određenu dokumentaciju, kao i preduzeti druge potrebne mjere i radnje.

O činjenicama i okolnostima koje su utvrđene pri preduzimanju pojedinih radnji, kao i o predmetima koji su pronađeni ili oduzeti, sastavit će se zapisnik ili službena zabilješka.¹⁶

Na osnovu prikupljenih izjava i dokaza koji su otkriveni, ovlaštena službena osoba sastavlja izvještaj. Uz izvještaj se dostavljaju:¹⁷

- predmeti,
- skice,
- fotografije,
- pribavljeni izvještaji, spisi o preduzetim radnjama i mjerama, službene zabilješke,
- izjave i
- drugi materijali koji mogu biti korisni za uspješno vođenje postupka, uključujući sve činjenice i dokaze koji idu u korist osumnjičenom.

Ako ovlaštena službena osoba poslije podnošenja izvještaja sazna za nove činjenice, dokaze ili tragove krivičnog djela, dužna je prikupljati potrebna obavještenja i izvještaj o tome, kao dopunu prethodnog izvještaja, odmah predati tužiocu.

¹⁵ Član 219. u vezi člana 218. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

¹⁶ Odredbe člana 151., 152., 155. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ((Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

¹⁷ Član 219. stav 5), Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

Ovlaštena službena osoba ima pravo da osobe zatečene na mjestu učinjenja krivičnog djela zadrži radi prikupljanja izjava, ako te osobe mogu dati obavještenja važna za krivični postupak i o tome je dužna obavijestiti tužioca. Zadržavanje tih osoba na mjestu učinjenja krivičnog djela ne može trajati duže od šest sati.¹⁸

Sudsko obezbjeđenje dokaza spada u jednu od specifičnih uloga suda u istražnom postupku, u kojem sud uzima aktivnije učešće u obezbjeđivanju dokaza za koje postoji opasnost da se u vrijeme suđenja neće moći izvesti pred sudom. U pogledu sudskog obezbjeđenja dokaza zakon postavlja tačne uslove i način izvođenja. U posebnoj prostoriji suda se pohranjuju i čuvaju materijalni dokazi prikupljeni u toku krivičnog postupka. Sudija, odnosno predsjednik vijeća, može u bilo koje vrijeme izdati naredbu koja se odnosi na kontrolu i raspolaganje materijalnim dokazima.¹⁹

Radnje pretresa, privremenog oduzimanja predmeta, i čuvanja predmeta naređuje sud.²⁰ Granična policija traži naredbu obraćanjem tužiocu da pruži odobrenje obraćanja sa zahtjevom za naredbu o pretresu. Po izvršenom pretresu dostavlja se izvještaj o pretresu sudu i prilozi kao dokaz.

Sud cijeni je li sve izvršeno po zakonu, te proslijeđuje na postupanje nadležnom tužiocu.

Kada se radi o predmetima koji se iz nekog razloga ne mogu nositi na sud, odmah se prilikom zahtijevanja naredbe za pretres mora navesti da će predmeti koji se pronađu i oduzmu biti pohranjeni na čuvanje u specijalizovanom organu. U tom slučaju traži se naredba za čuvanje tih predmeta u specijalizovanom organu.

Nakon što tužilac otvori istragu, istraga može doživjeti samo dva epiloga, odnosno tužilac može donijeti samo dvije odluke i to:

- a) *Podizanje optužnice* - Nakon što nadležni tužilac prikupi dovoljno dokaza o postojanju osnovane sumnje da je osumnjičeni počinio krivično djelo koje mu se stavlja na teret, on podiže optužnicu koja se proslijeđuje na potvrđivanje nadležnom sudu. Tužilac u skladu sa sporazumom o postupanju i saradnji OSL i nadležnog tužioca u provođenju radnji dokazivanja, nakon okončanja istrage koja je rezultirala podizanjem optužnice, nadležnu policijsku agenciju pismeno obavještava o podizanju optužnice protiv osumnjičenog lica.
- b) *Obustava istrage* - Tužilac neće narediti provođenje istrage ako je iz prijave trećih lica ili iz izvještaja policijske agencije i pratećih spisa, očigledno da prijavljeno djelo ili provjerene okolnosti od strane policijske agencije, nije krivično djelo, ako ne postoje os-

¹⁸ Odredba člana 220., stav 1) Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ((Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

¹⁹ Odredba člana 223., Zakona o Krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

²⁰ Odredbe Člana 53., člana 65., stav 2.), član 70., Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, br. 32/03, 36/03, 26/04, br. 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, br. 58/08, br. 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

novi sumnje da je prijavljena osoba učinila krivično djelo, ako je nastupila zastarjelost ili je djelo obuhvaćeno amnestijom, ili pomilovanjem ili ako postoje druge okolnosti koje isključuju krivično gonjenje. O obustavi istrage, kao i o razlozima za to, tužilac će obavijestiti oštećenog i podnosioca prijave u roku od tri dana. Oštećeni i podnosilac prijave imaju pravo podnijeti pritužbu u roku od osam dana uredu tužioca.

Obje odluke tužioca predstavljaju rezultat istrage. Prilikom vođenja istrage treba imati na umu i sljedeće:

- Obim istrage određen je ispunjenjem cilja.
- Istraga treba da traje dok cilj ne bude ostvaren.
- Istraga se može voditi protiv nepoznatog lica/osobe, ali i protiv više lica alternativno za isto krivično djelo, od kojih samo jedno može biti učinilac.
- Istrage nema u krivičnom postupku prema maloljetnicima, već se sprovodi postupak prema posebnim zakonima entiteta u postupanju sa maloljetnicima.

OTKRIVANJE I SPREČAVANJE NELEGALNOG ORUŽJA U GRANIČNOJ KONTROLI

Istraživanje krivičnog djela je stvarna pojava, te kako naglašava Deljić (2016), radi se o posebnom kriminalističkom spoznajnom procesu u okviru predkrivičnog i krivičnog postupka, čiji specifikum je upravo uslovljen posebnostima predmeta istraživanja (specifičnostima kriminalnog događaja), okolnostima u kojima se odvija istraga, metodama i sredstvima istraživanja, te subjektima istražne aktivnosti. To podrazumijeva postojanje kriminalističkog mišljenja, koje dalje navodi autorica citirajući Maver (1991, str. 246), je ustvari, sinonim za kriminalističko ponašanje i mišljenje prilikom rješavanja određenog slučaja, i to od početne sumnje da je izvršeno krivično djelo, pa sve do zaključenja slučaja.

Ovlaštena službena lica sprovode obezbjeđenje, nadzor i kontrolu prelaska državne granice na osnovu redovnog plana aktivnosti. Tokom obezbjeđenja, nadzora i kontrole prelaska državne granice, policijski službenici mogu otkriti slučajeve protivpravnih aktivnosti u obliku krivičnih djela u vezi sa oružjem, municijom i eksplozivnim materijama. U slučaju da postoji dovoljna osnova za izvještavanje tužioca granična policija treba da preduzme sve mjere i radnje da se sačuvaju tragovi krivičnog djela, predmeti na kojima ili uz pomoć kojih je krivično djelo počinjeno, kao i drugi dokazi koji mogu poslužiti za vođenje postupka i da dostavi izvještaj nadležnom tužiocu.

Situacije u kojima se mogu naći pripadnici Granične policije utoku redovnog rada na kontroli prelaska državne granice, obezbjeđenja državne granice u graničnom pojasu, obezbjeđenja graničnih prelaza na aerodromima. U tom smislu istragu u vezi sa krivičnim djelima u kojima se pojavljuje vatreno oružje, municija i minsko-eksplozivna sredstva opredijelit će sljedeće situacije:

1. Otkrivanje neovlaštenog prometa oružjem i vojnom opremom, te proizvodima dvojne namjene,²¹ (tzv. krijumčarenje oružja) u toku redovnih aktivnosti kontrole prelaska državne granice;
2. Otkrivanje nedozvoljenog držanja oružja ili eksplozivnih materija.
3. Krivična djela upotrebe vatrenog oružja prema ovlaštenim službenim licima granične policije BiH;²²
4. Sva krivična djela sa upotrebom ili pokušajem upotrebe vatrenog oružja;
5. Slučajevi pronalaska vatrenog oružja prilikom istraživanja drugih krivičnih djela;

U odnosu na navedene konkretne situacije, središte postupanja se odnosi na:

1. Zaticanje vatrenog oružja, municije ili minskoeksplozivnih sredstava u graničnom pojasu;
2. Zapažanje nezakonitog vatrenog oružja, municije ili minskoeksplozivnih sredstava kod lica prilikom kontrole na graničnom prelazu ili u graničnom pojasu;
3. Otkrivanje vatrenog oružja, municije ili minskoeksplozivnih sredstava skrivenog unutar vozila, ili posebno izrađenih prostora;

Imajući u vidu prethodno rečeno, u slučaju krivičnih djela u vezi sa vatrenim oružjem, municijom i eksplozivom, Granična policija treba da:

- Utvrdi je li u pitanju slučaj koji zahtijeva sprovođenje anticipiranih istražnih radnji ili nije, do koje mjere je u pitanju hitan slučaj;
- Utvrdi nadležnosti, odgovornosti i dužnosti sopstvenog organa, odnosno da utvrdi nadležnost organa koji bi bio uključen u slučaj;
- Da odredi do kada treba obavijestiti tužioca;
- Da odredi koja druga policijska agencija treba da bude obavještena;
- U okviru svojih nadležnosti da donese odluku o neophodnim anticipiranim mjerama i radnjama, da procijeni da li treba pisati izvještaj o počinjenom krivičnom djelu nadležnom tužiocu;

U slučaju da treba podnijeti izvještaj nadležnom tužiocu, ovlaštena službena lica granične policije treba da preduzmu mjere da se sačuvaju tragovi krivičnog djela, predmeti na kojima ili uz pomoć kojih je krivično djelo počinjeno, kao i drugi dokazi, po mogućnosti uz pomoć odgovarajućih stručnih institucija, te zatim da podnese izvještaj nadležnom tužiocu.

²¹ Odredba člana 193. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (Krivični zakon BiH, Službeni glasnik BiH, br.3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/77, 08/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18). Oružje i vojna oprema su predmeti i sredstva navedeni u Zakonu o proizvodnji, uvozu i izvozu oružja i vojne opreme, Zakona o proizvodnji naoružanja i vojne opreme (Službeni glasnik BiH, br. 9/04, 25/09), Zakona o vanjsko trgovinskog prometa oružja, vojne opreme, i robe posebne namjene (Službeni glasnik BiH, br. 53/16), Entitetskim Zakonima o proizvodnji, prometu naoružanja, i vojne opreme u Federaciji BiH, RS, Brčko Distriktu. Ovi zakoni su bitni, jer je član 193. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine norma blanketnog karaktera koja dolazi iz ovog zakona.

²² Sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje Član 241a., Krivični zakon BiH, Službeni glasnik BiH, br.3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/77, 08/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18).

U slučaju da postoji dovoljna osnova, granična policija će podnijeti izvještaj nadležnom tužiocu, kada iscrpi sve operativne i dokazne radnje koje u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku može preduzeti. Izvještaj tužiocu treba da sadrži odgovore na „9 zlatnih pitanja kriminalistike“ (Korajlić, 2012):

- Šta – opis i način izvršenja krivičnog djela, radi li se o krivičnom djelu iz nadležnosti granične policije ili druge agencije.
- Ko – osumnjičeni za krivično djelo, fizičko, uzrast počinioca, druge lične osobine ili je riječ o NN licu;
- Gdje – mjesto na kojem je krivično djelo počinjeno ili na kojem su pronađeni tragovi krivičnog djela;
- Kada – vrijeme kada je počinjeno krivično djelo, odnosno kada je počinilac preduzeo određene radnje ili nije preduzeo radnje kada je trebao to da uradi (prestup na osnovu propusta), odnosno vrijeme za koje se pretpostavlja da je počinjeno krivično djelo ili vrijeme kada je krivično djelo otkriveno;
- Kako – način izvršenja, kroz određenu radnju ili propuštanje određene dužne radnje;
- Kojim sredstvom – sredstvo kojim je počinjeno krivično djelo;
- Zašto – motiv, novčana dobit, lična korist;
- Sa kim – učesnici, saučesnici, pomoćnici;
- Koga ili šta – žrtva i/ili povrijeđeno lice, fizičko ili pravno lice, odnosno državni suverenitet i pravni sistem.

Istraga u koju su uključeni pripadnici granične policije sprovodi se učešćem sljedećih policijskih službenika:

- Ovlaštenih službenih lica centralnog istražnog ureda (CIU);
- Ovlaštenih službenih lica terenskih ureda (TU);
- Ovlaštenih službenih lica jedinica granične policije (JGP).

POSTUPCI U ISTRAZI U SLUČAJU OTKRIVANJA NEOVLAŠTENOG PROMETA ORUŽJA I VOJNE OPREME, TE PROIZVODA DVOJNE NAMJENE

Granična policija prema svojim nadležnostima, može otkriti neovlašteni promet oružja i vojne opreme, te proizvode dvojne namjene u sljedećim situacijama:

1. Kontrola prelaska državne granice;
 2. Kontrola u graničnom pojasu;
 3. Saznanje ili prijava od strane službenika UIO, odnosno carinika
- Situacija 1. Kontrola prelaska državne granice:
- a) Kontrola putnika i vozila;
 - b) Pregled vozila;
 - c) Pronalazak oružja, municije ili eksplozivnih sredstava.

Postupanje ovlaštenih službenih lica policije:

- Obezbjediti neometan promet preko graničnog prelaza;
- Izdvojiti vozača i vozilo u sigurnu zonu - druga linija graničnih provjera;
- Obezbjediti nadzor nad vozačem i vozilom - razdvojiti putnike u vozilu, vozače i saputnike;
- Odmah obavijestiti neposrednog pretpostavljenog ili šefa smjene i dežurnog inspektora u Jedinice granične policije (JGP);
- Obavijestiti tužioca i upoznati ga sa već preduzetim mjerama do njegovog obavještanja posebno ako je bilo neophodnih mjera;
- Evidentirati obavještenje u službene evidencije - posebno opis mjera i radnji koje je naložio tužilac, te na osnovu navedenog sačiniti plan istrage;
- Procijeniti obim protivpravnog djela; utvrditi je li riječ o krivičnom djelu za koje je potrebno obavijestiti i centralni istražni ured; Ako *situacija* ukazuje na pokušaj prelaska državne granice, tretirati protivpravno djelo kao otkrivanje nedozvoljenog prometa oružjem;
- Izvršiti aktivnosti prikupljanja informacija - izvršiti sve operativne provjere kroz raspoložive baze podataka i službene evidencije;
- Ako zahtijevaju razlozi hitnosti započeti pretres;
- Ako ne zahtijevaju razlozi hitnosti, od tužioca tražiti nalog - tužiocu predložiti radnju pretresa i tražiti odobrenje da se obrati sudiji za prethodni postupak sa zahtjevom, da li usmeno ili pismeno, za izdavanje naredbe za pretres vozila, lica i stana ukoliko se opravdano pretpostavlja da bi još negdje mogao držati ostatak oružja;
 - a) postupajući inspektor vodi predmet i ostvaruje komunikaciju sa nadležnim tužilaštvom i sudom prilikom poduzimanja istražnih radnji – inspektor iz Jedinice granične policije ili inspektor za istrage iz CIU GP BiH (Centralni istražni ured); prije komunikacije sa sudom, postupajući inspektor traži od tužioca odobrenje da se obrati sudu sa zahtjevom za izdavanje naredbe o pretresu;
 - b) U komunikaciji sa nadležnim tužiocem, ukoliko je potrebno raditi i uviđaj;
 - c) Uviđaj s obzirom na okolnosti može biti i u sastavu pretresa (pronalazak oružja njegovo izuzimanje, pakovanje događa se u pretresu, a sadržajno predstavlja radnje uviđaja),
 - d) Obezbjediti prisustvo kriminalističkog tehničara za naveden poslove,
 - d1) formalno učestvuje u radnji pretresa.
 - d2) odmah, prilikom obraćanja sa zahtjevom za izdavanje naredbe za pretres predložiti angažman kriminalističke tehnike iz sastava lokalne policije i navesti ga u naredbi za pretres da se ne bi dovelo u pitanje zakonitost prikupljanje dokaza.
- Zadržati osumnjičenog prema odredbama Zakona o krivičnom postupku;
- Ispitati osumnjičenog:
 - a) naročito na:
 - okolnosti porijekla oružja,

- način nabavke,
- saučesnike,
- osobe koje su eventualno pravile bunker na vozilu, (mogući auto servisi),
- ko je rastavljao oružje, pakovao,
- za koga je namijenjeno,
- da li je prvi put ili postoje i raniji slučajevi,
- načini komunikacije,
- da li eventualno postoji još oružja itd.).
- Saslušati svjedoke, saputnike, vozače prikupiti sva saznanja o osumnjičenom i potencijalnim saizvršiocima, a naročito o:
 - a) telefonskim brojevima koje koristi,
 - b) vozilima koja ima u vlasništvu ili povremeno koristi,
 - c) članovima domaćinstva,
 - d) zaposlenju, u
 - e) učešću u vojnim jedinicama i sve druge okolnosti bitne za vođenje postupka
- Dokumentovati pronađeno oružje:
 - a) Pretres prostora gdje se nalazi oružje – sastaviti zapisnik:
 - detaljan opis,
 - model,
 - vrstu,
 - boju,
 - stanje ,
 - kalibar,
 - serijski broj,
 - stanje obarača i kočnice;
 - pozicija metka (U cijevi ili ne),
 - obilježiti;
 - fotografisati;
 - skicirati;
 - opisati u zapisnik;
 - b) Oduzeti oružje:
 - b1) izdati potvrdu o privremenom oduzimanju predmeta uz opis zatečenog stanja i sve opšte i individualne karakteristike oružja.
 - c) Uviđaj nad oružjem (uviđaj na predmetima)²³:

²³ Uviđaj predstavlja najbitniji dio kriminalističkih procedura koji određuje njihovu kvalitetu i efikasnost. Najčešće u ovim slučajevima je uviđaj neraskidivo povezan sa pregledom i pretresom, te i proističe nakon prethodno spomenutih radnji. Kvalitetna kriminalistička obrada proteći će samo ako su dobro

- b1) oružje kao predmet uviđaja;
 - b2) Obilježiti;
 - b3) Fotografisati;²⁴
 - b4) skicirati;
 - b5) opisati u zapisnik;
 - b6) aservirati
- d) Izvršiti provjere oružja preko službenih evidencija i baza podataka;
- O izvršenim radnjama i pronalasku obavijestiti postupajućeg tužioca i dogovoriti naredne korake :
 - a) sprovođenje osumnjičenog,
 - b) potrebna vještačenja itd.,
 - c) imati na umu posebno da ako postoje opravdani razlozi u objektima koji koristi/ koriste osumnjičeni mogu se pronaći dodatni tragovi vezani za pronađeno oružje ili se opravdano pretpostavlja da se može pronaći još nelegalnog oružja ili vojne opreme u tom slučaju predložiti i zahtijevati odobrenje za pretres objekata.
- Osumnjičenog sprovesti u Tužilaštvo i predati tužiocu na daljnje postupanje;
- Izvještaj o pretresu predati sudu.
 - a) Uz izvještaj je potrebno dostaviti sve dokaze (u ovom slučaju oružje),
 - b) Za oružje, municiju i eksplozivne materije pozvati Odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu (KDZ)²⁵ entitetskog Ministarstva unutrašnjih poslova²⁶ (MUP) ili KDZ Državne agencije za istrage i zaštitu - SIPA²⁷-e;
 - c) U slučaju da se sumnja da je oružje radioaktivno, postupiti prema Standardnim operativnim procedurama (SoP) odgovora na NHBRE incidente Ministarstva sigurnosti BiH (Ministarstvo sigurnosti, 2011);

obavljene mjere prve intervencije i mjere prvog zahvata, kao i konsultovanje elektronskih baza podataka i neophodnih evidencija. Kriminalističke procedure koje prethode podnošenju izvještaja tužiocu razlikuju se u kvaliteti i efikasnosti izvršenih radnji i postupaka, naročito tamo gdje su rađeni uviđaj i vještačenja. Tamo gdje su načinjeni propusti u provođenju uviđaja, kriminalističko tehničkim obradama lica mjesta, te uopšte kriminalističkim obradama, mogu se očekivati uslovne ili oslobađajuće presude.

²⁴ Ovdje treba dodatno naglasiti, da što se tiče izrade fotoelaborata sa uviđaja ili kriminalističko-tehničke obrade lica mjesta, treba voditi računa da fotografije sa lica mjesta sadrže slovne i brojne oznake tragova i predmeta otkrivenih tragova i predmeta. Na fotografije se ne smije naknadno unositi ništa hemijskom olovkom. Također, nedopustivo je fotografisanje određenih tragova bez razmjernika. Kriminalistički tehničari moraju voditi računa o tehnikama fotografisanja, na što im pripadnici istražnog tima granične policije moraju ukazati, ukoliko primijete propuste. Time će se izbjeći da fotografije budu mutne ili nepregledne, jer su objektivni fotoaparata bili direktno usmjereni na izvore svjetlosti. Također, potrebno je izbjegavati i sjene na fotografijama. Treba povesti i više računa o opisu šireg i užeg lica mjesta i njihovog fotografisanja kako bi se jasno mogli uočiti dolazni i odlazni putevi i precizna lokalizacija lica mjesta.

²⁵ U daljnjem tekstu samo KDZ.

²⁶ U daljnjem tekstu samo MUP.

²⁷ U daljnjem tekstu samo SIPA.

- Evidentirati pronalazak i oduzimanje kroz službene evidencije,
- Oružje proslijediti u forenzičku laboratoriju na vještačenje:
 - a) Ako se sumnja da je korišteno
 - b) Da se utvrdi njegovo porijeklo;
 - c) Da se utvrdi ispravnost,
- Izvještaj tužiocu;
- U daljnjoj istrazi postupiti po uputama, zahtjevu ili naredbama tužioca;
- U slučaju pronalaska eksplozivnih materija, postupa se istovjetno uz:
 - a) Ne pokušavati pristupiti eksplozivnoj materiji, detonatoru ili sredstvu;
 - b) Angažman pripadnika KDZ lokalne policije ili SIPA – postupak istovjetan postupku angažmana kriminalističkog tehničara;
 - c) Ne dirati do dolaska KDZ i kriminalističkog tehničara;
 - d) KDZ odvaja i grupiše sve komponente, žabice, žice, eksplozivna punjenja, eksploziv, štapine, inicijalne kapsle, i drug.
 - e) Eksplozivne materije mogu biti nosioci tragova – imati na umu da sve glatke površine mogu biti nosioci tragova;
 - f) Sve materijale upakovati u metalne kontejnere, a u kontejnerima ih zaštititi papirom, mekim materijalom ili papirom;
 - g) Osigurati materijale koji mogu biti nosioci DNK;
 - h) U malo pakovanje za tragove (upakovati u metalni kontejner) uzeti uzorak praškaste materije ili drugog oblika materije za koje se pretpostavlja da je eksploziv, radi laboratorijske analize;
 - i) Ambalaža mora obavezno biti označena sa oznakom „exploziv“;
 - j) Prema laboratoriji mora biti poslana uz nadzor policijskih službenika;
 - k) U zavisnosti od okolnosti, neke mjere se mogu uraditi na licu mjesta, a neke u laboratorijskim uslovima;
 - l) Udaljiti sve prisutne sa mjesta događaja na bezbjednu udaljenost;
 - m) Izolovati i obezbjediti mjesto događaja;
 - n) Osigurati pristup vozilima i osoblju za hitne intervencije;
 - o) Ne koristiti se radio uređajima ili radio vezom u blizini detonatora ili eksplozivnih naprava, kako bi se spriječilo moguće aktiviranje;
 - p) Ne koristiti opremu koja može promijeniti stanje u prostoru gdje se nalazi eksplozivne materije, naprave ili detonatori;
 - q) Obavijest nadležnog tužioca, šefa smjene i inspektora centralnog istražnog ureda granične policije mora sadržavati informacije o vrsti, izgledu, smještaju i preduzetim mjerama.

Kontrola u graničnom pojasu

- a) Kontrola putnika i vozila;

- b) Pregled vozila;
- c) Pronalazak oružja, municije ili eksplozivnih sredstava

POSTUPAK:

- Ako se preduzetim radnjama ne može dokazati veza sa granicom, prelaskom i prenošenjem preko granice, tada postupiti tretirajući protivpravno djelovanje kao krivično djelo nedozvoljenog posjedovanja oružja, municije ili eksplozivnih sredstava;
- Obezbjediti neometan promet na saobraćajnici;
- Izdvojiti vozača i vozilo u sigurnu zonu;
- Obezbjediti nadzor nad vozačem i vozilom i razdvajanje putnika ili saputnika;
- Utvrditi porijeklo oružja;
- Utvrditi da li je vozilo, osumnjičeni ili vozilo i osumnjičeni prešlo granicu ili se uputilo prema granici;
- Odmah obavijestiti neposrednog pretpostavljenog ili šefa smjene, tim za istrage i dežurnog inspektora;
- Obavijestiti tužioca;
- Evidentirati obavještenje u službene evidencije;
- Procijeniti obim protipravnog djela; ukoliko je riječ o krivičnom djelu obavijestiti i centralni istražni ured;
- Izvršiti aktivnosti obezbjeđenja mjesta događaja;
- Zadržati osumnjičenog;
- Obavijestiti nadležnu lokalnu policiju;
- Sastaviti i dostaviti izvještaj o počinjenom krivičnom djelu i počinitelji tužiocu i predati osumnjičenog,
- Sastaviti izvještaj o pretresu²⁸ i predati predmetno oružje ili municiju ili eksplozivna sredstva Prema Zakonu o krivičnom postupku²⁹ izvještaj o pretresu sa dokazima predati sudu – sud ga prosljeđuje nadležnom tužiocu na postupanje;
- U postupku istrage uz zahtjev naredbe za pretres istovremeno se tražiti naredbu za privremeno oduzimanje predmeta - ako se osumnjičeni protivi oduzimanju predmeta, obezbjeđena je naredba za privremeno oduzimanje predmeta;
- odmah tražiti i naredbu za čuvanje predmeta - ako se radi o predmetima koji sami po sebi zbog sigurnosti zahtijevaju posebno osiguranje do okončanja postupka ili donošenja naredbe za uništenje.
- Za oružje, municiju i eksplozivne materije pozvati KDZ entitetskog MUP-a ili KDZ SIPA-e;

²⁸ Prilikom izvođenja pretresa obavezno izvršiti radnje pretresa na svim područjima vozila pogodnim za skrivanje predmeta, a također, s obzirom da iskustvo tako nalaže, obratiti pažnju na akumulator, kao prostor mogućeg skrivanja predmeta, naročito eksploziva i drugih materija.

²⁹ Član 64., 119., 219. stav 5. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Službeni Glasnik BiH, br. 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).

- U slučaju da se sumnja da je oružje radioaktivno, postupiti prema Standardnim operativnim procedurama (SoP) odgovora na NHBRE incidente Ministarstva sigurnosti BiH (2011);
- Čekati povratnu informaciju i postupati po daljim uputama tužioca.

Saznanje ili prijava od strane službenika Uprave za indirektno oporezivanje (UIO), odnosno carinika

- Vozilo, putnik i prtljag prošli kontrolu granične policije;
- Carinskom kontrolom utvrđeno nedozvoljeno držanje i prenošenje oružja preko državne granice;
- Carinski službenik prijavljuje graničnoj policiji;
- O usmenoj prijavi se sastavlja zapisnik;
- Ukoliko je riječ o carinskoj kontroli izvan graničnog prelaza, i prijava stiže putem sredstava komunikacije, veza, internet, telefon, sastavlja se službena zabilješka;
- Prilazak na carinski terminal;
- Obezbjediti nadzor nad vozačem i vozilom, oružjem, municijom ili eksplozivom;
- Odmah obavijestiti neposrednog pretpostavljenog ili šefa smjene;
- Obavijestiti tužioca;
- Evidentirati obavještenje u službene evidencije;
- Procijeniti obim protivpravnog djela; ukoliko je riječ o krivičnom djelu obavijestiti i centralni istražni ured;
- Izvršiti aktivnosti prikupljanja informacija;
- Ako zahtijevaju razlozi hitnosti započeti pretres;
- Ako ne zahtijevaju razlozi hitnosti, od tužioca tražiti nalog
- Nalog traži inspektor jedinice granične policije;
- Zadržati osumnjičenog prema odredbama Zakona o krivičnom postupku;
- Ispitati osumnjičenog;
- Saslušati svjedoke, saputnici, vozači
- Dokumentovati pronađeno oružje:
 - d) Pretres prostora gdje se nalazi oružje – sastaviti zapisnik;
 - e) Oduzeti oružje:
 - b1) izdati potvrdu o privremenom oduzimanju predmeta;
 - f) Uviđaj nad oružjem (uviđaj na predmetima) – postupiti prema Standardnim operativnim procedurama (SoP) za prikupljanje tragova Granične policije;
 - b1) oružje predmet uviđaja;
 - b2) Obilježiti;
 - b3) Fotografisati

- b4) skicirati
- b5) opisati u zapisnik;
- 66) aservirati.
- g) Izvršiti provjere oružja preko službenih evidencija i baza podataka;
 - Osumnjičenog predati tužiocu na daljnje postupanje;
 - Oružje proslijediti u forenzičku laboratoriju na vještačenje:
- h) Ako se sumnja da je korišteno
- i) Da se utvrdi njegovo porijeklo;
- j) Da se utvrdi ispravnost,
 - Izvještaj tužiocu;
 - U daljnjoj istrazi postupiti po uputama, zahtjevu ili naredbama tužioca;
 - Čekati povratnu informaciju tužioca o predmetu;
 - Za oružje, municiju i eksplozivne materije pozvati KDZ entitetskog MUP-a ili KDZ SIPA-e;
 - U slučaju da se sumnja da je oružje radioaktivno, postupiti prema Standardnim operativnim procedurama (SoP) odgovora na NHBRE incidente Ministarstva sigurnosti BiH.

ZAKLJUČAK

Ovaj rad predstavlja samo jedan segment razrade standardnih operativnih procedura u suzbijanju nelegalnog prenošenja vatrenog oružja preko državne granice. Riječ je o metodici postupanja otkrivanja i rasvjetljavanja pronalaska nelegalnog vatrenog oružja, kako u posjedovanju lica, tako i u motornim vozilima. Osnovna suština metodičnog pristupa jeste, da se ispoštuje linija komunikacije između tužioca i ovlaštenih službenih lica, te da se u svakom momentu, u slučaju pojave vatrenog oružja nelegalnog porijekla na državnoj granici zna tačno šta je čiji zadatak, te kako ga sprovesti. Granična policija u Bosni i Hercegovini ima izrađene standardne operativne procedure, a ovaj rad je samo dio, razrade metodike postupanja po istim.

Detaljnim objašnjenjem istrage, te mogućih situacija, kroz praktičko postupanje ovlaštenih službenih lica, te iskustveno primijenjenih metoda, odgovorili smo cilju našega rada. Smatramo da rezultati koji bi se trebali dobiti u praksi, primjenom ove metodike, rezultirat će napretkom u podizanju nivoa sigurnosti cjelokupne države.

U provođenju mjera prve intervencije na graničnom prelazu ili u graničnom pojasu, u slučaju pronalaska nelegalnog oružja municije i eksplozivnih sredstava mora se povesti računa o detaljnom i pravilnom postupanju granične policije. To naročito dolazi do izražaja kod reakcije na prijavu, pronalazak i obezbjeđenje lica mjesta (najčešće se radi o heurističkoj komponenti na graničnom prelazu ili preduzimanju radnji provjerama kroz evidencije ili dojave). U konačnom spisu treba da se vide službene zabilješke ovlaštenih službenih lica granične policije koje bi potvrdile kontinuitet, vrste i kvalitet preduzetih radnji u okviru mjera prve intervencije. Izvještavanje tijela postupka ne smije se svoditi na šture i nedovoljne informacije u zapisnicima o uviđaju da je "lice mjesta obezbjeđeno od strane pripadnika granične policije do dolaska

uviđajne ekipe ili istražnog tima". Neadekvatnim se može smatrati obezbjeđenje lica mjesta i propuštanje evidentiranja mnogih pojava prolaznog karaktera što može dovesti do značajne traseološke i situacijske entropije.

Adekvatno provođenje kriminalističkih procedura od strane granične policije, naročito kroz detaljnu razradu metodike postupanja prilikom otkrivanja oružja i vojne opreme u graničnom pojasu, omogućit će povećanje efikasnosti granične policije, a imat će generalno preventivno dejstvo na moguće počinioce.

LITERATURA

- Deljković, I. (2016). Kriminalistička taktika. Saajevo. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
- Jovašević, D. (1998). Leksikon krivičnog prava. Beograd. JP Službeni listi SRJ.
- Korajlić, N. (2012). Istraživanje krivičnih djela. Sarajevo. Pravni fakultet.
- Kralj, Ž. (2014). Unutarnja kontrola i nadzor policije. Zagreb. Policija i sigurnost. Vol 23. S. 73 – 81.
- Husenibašić, S. (2011) Priručnik o standardnom operativnom postupku odgovora na NHBRE incidente. Sarajevo. Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine. Komanda NATO u Bosni i Hercegovini.
- Modly, D., Petrović, B., Korajlić, N. „Uvod u kriminalistiku“, Sarajevo, FKN, 2004, str. 135
- Modly, D. Šuperina, M., Korajlić, N. (2008). Rječnik kriminalistike. Zagreb. Strukovna udruga kriminalista.
- Pavišić, B. (2002), *Uvod u kriminalistiku*, Zagreb, Policijska akademija, str. 53
- Sijerčić-Čolić, H. (2005). Krivično procesno pravo – Knjiga II – Tok redovnog krivičnog postupka i posebni postupci. Sarajevo. Pravni Fakultet.
- Krivični zakon BiH (Službeni glasnik BiH, br.3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/77, 08/10, 47/14, 22/15, 40/15 35/18).
- Krivični Zakon Federacije BiH (Službeni list Federacije BiH, 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14).
- Krivični zakon Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske br. 49/03, 108/04,37/06, 73/10, 1/12, 67/13);
- Krivični zakon Brčko Distrikta BiH (Službeni glasnik BDBiH, br. 10/03, 45/04, 06/05, 21/10, 52/11).
- Zakon o graničnoj policiji BiH, (Službeni glasnik BiH, broj: 50/04, 27/07, 59/09).
- Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, (Službeni Glasnik BiH, br. 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18).
- Zakon o proizvodnji naoružanja i vojne opreme (Službeni glasnik BiH, br. 9/04, 25/09).
- Zakon o vanjsko trgovinskom prometu oružja, vojne opreme, i robe posebne namjene (Službeni glasnik BiH, br. 53/16)

BORDER POLICE PROCEDURE IN THE CASE OF SMUGGLING OF WEAPONS AND MILITARY EQUIPMENT

Professional Paper

Abstract

Reason for writing and research problem(s): Possession of illegal weapons, explosives and any other equipment that is not under the control of the government and the administration of any state is a jolt for both terrorist activities and other serious offenses related to trafficking in narcotics, people and organized crime. Officers of the Border Police are at the first level of defense, and to prevent the introduction of illegal firearms in Bosnia and Herzegovina as well as the release of the same.

Aims of the paper: The goal of this work is to elaborate a detailed procedure for the conduct of authorized officials of the Border Police, according to positive laws in Bosnia and Herzegovina, with the aim of detecting and recognizing perpetrators, as well as procedures in case of illegal weapon detection during the control of bureaucracy at border crossings.

Methodology: Analysis of legal document. This allows the application of practice content and the steps of acting according to standard operating procedures.

Research/Paper Limitation: The research will focus on events and situations related to the work of border police in case of firearms engagement when conducting border control.

Results / General Conclusion: Certain situations of smuggling firearms, explosive materials and other equipment, as well as investigations, resulted in the development of standard operational procedures, which have been elaborated in detail in this work. In this way, the procedures and order of the procedures necessary to prove the existence of the criminal offense have been elaborated in detail, and the case in court has been completed by a conviction.

Research / Paper Validity: Such analysis and research so far have not been done in our country. However, within the framework of the SALW rolling strategy in Bosnia and Herzegovina, methods and procedures for the identification and handling of weapons are being developed. The basic feature and goal is to determine the weapon's movement line, or its ultimate legal owner. This contributes to the proper handling of border police officers in the conduct of daily activities, detection and recognition of firearms smugglers and explosives.

Keywords: investigation, firearm, border, police, control.

Podaci o autorima

Nebojša Bojanić, redovni profesor Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: nbojanic@fkn.unsa.ba

Rejhan Raković, zaposlen Graničnoj policiji BiH od 2003. godine, trenutno na poziciji Komandira jedinice Dobrljin u Novom Gradu, u činu samostalni inspektor. Obavljao poslove policajca, inspektora za nadzor državne granice, inspektora za istrage. Četiri godine radio na poslovima prikrivenih operacija. Završio postdiplomski studij na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.